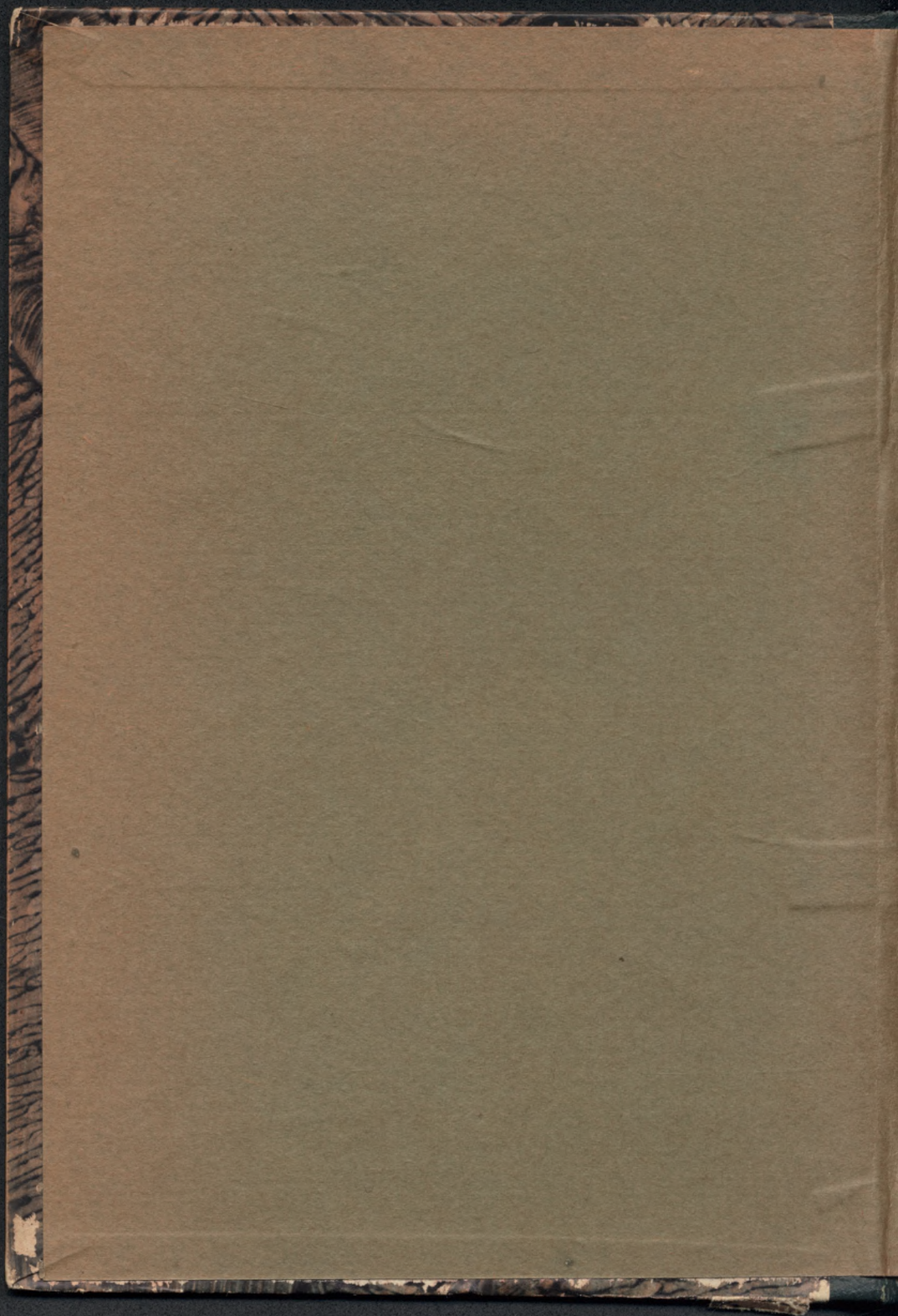
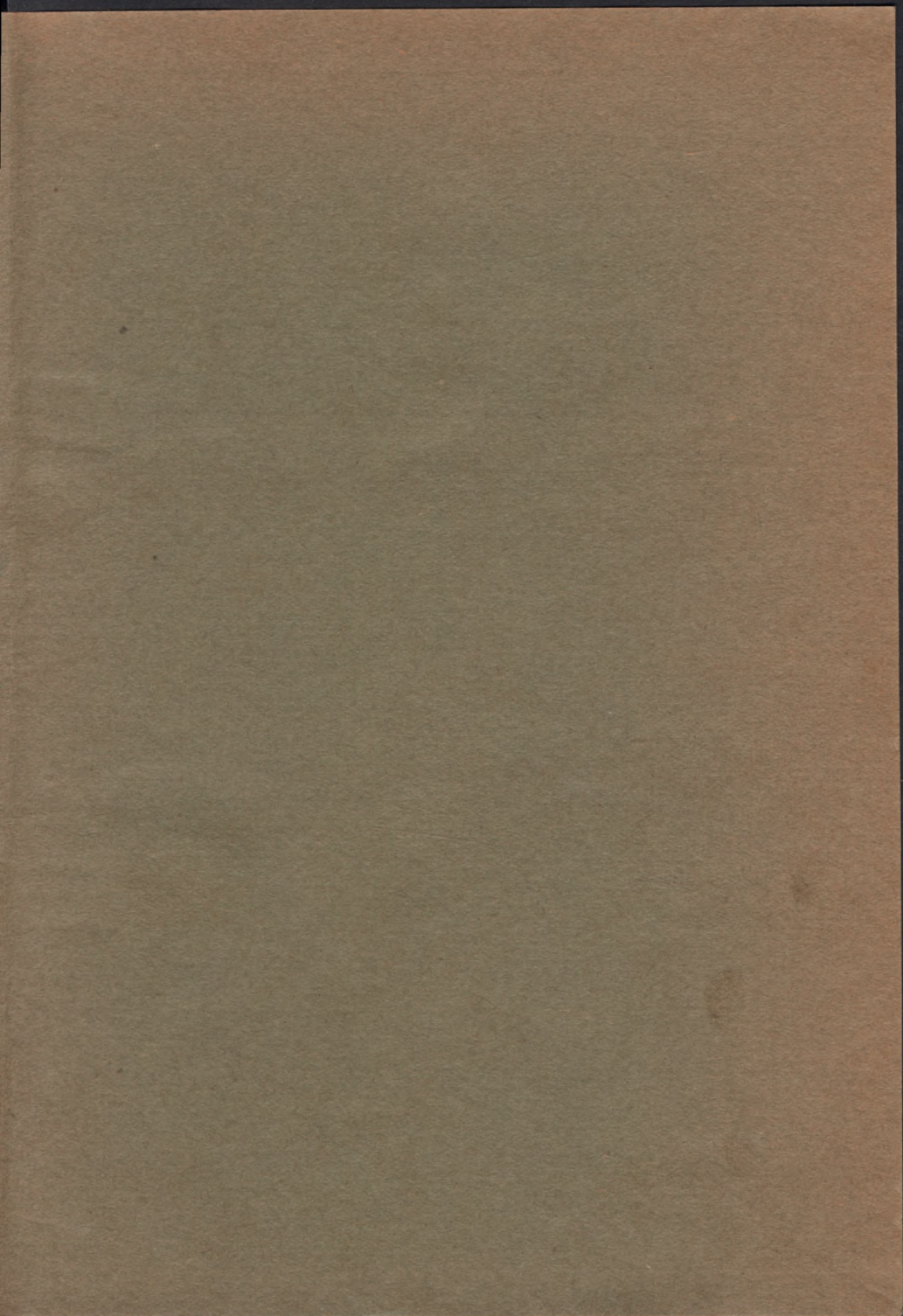
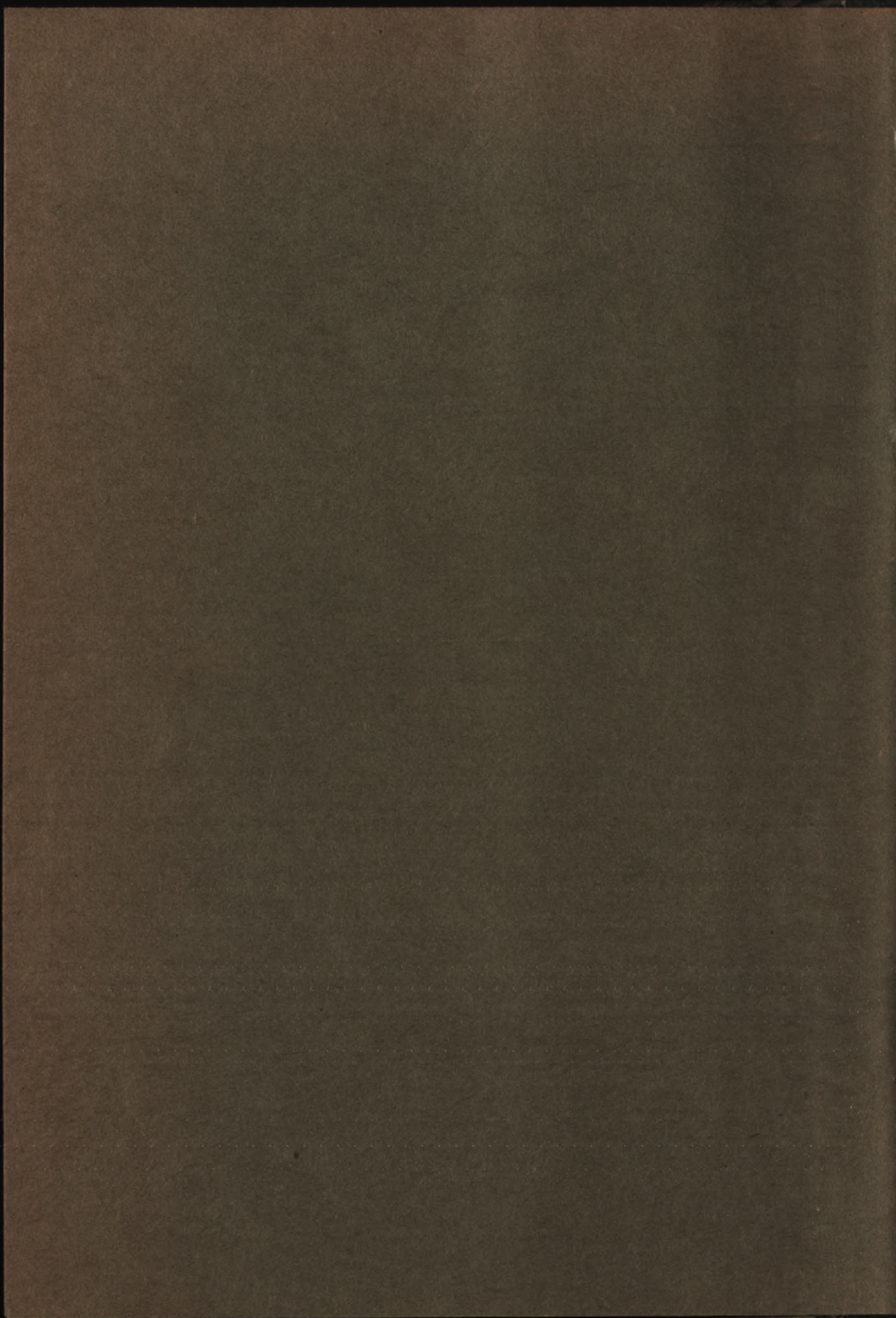

181555

MINDEN JOG A SZERZŐÉ

NYÍRÓ JÓZSEF
ISTEN IGÁJÁBAN

REGÉNY

II.

ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH
KOLOZSVÁR • 1930

P. o hung.

~~35,601~~
181.555

M. H. MUSEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomat. Növedéknapis
1934 ⁶⁴ 192 ⁰²

T I Z E N E G Y E D I K F E J E Z E T

A sebesültek, rokkantak napról-napra szaporodnak. Falábak, mankók kopognak, felkötött karukat emelik, a hátrataszított sapka alatt homlokuk sárgán világít, s csontravedlett torz képükből orruk hegyesen előremered, mint a holtaké. Fásultak, szomorúak, sötétek, hallgatagok, órákig elülnek a napfényen, s csak az ajkukon parázsló cigarettavég mutatja, hogy élnek és néha a feketére viselt kötésrongyokon átüt piros vérük. A falú is elszórtalanodik a láttukra, mintha halott emberek sétálnának benne. Néha egyik-másik öreg ember megpróbálja szóra bírni :

— Osztán, hogy vót, Pétör, a harctéron ?

A katona válaszul csúnyán káromkodik.

— Nono ! — hökken meg az ember — hiszen nem azért kérdöm.

Az asszonyok nappal sírnak, éjszaka átkozódnak, de az élet nem állhat meg, dolgozni kell. Már hajnalban sietnek a mezőre. A béna férjet ráemelik a szekérre és viszik a didergő gyermekekkel együtt. Bokor tövében, fa alatt, vagy a föld szélén elhelyezik a tehetetlent, s a sovány, elcsigázott nő beakasztja az ekét a földbe, hasítja a hantot. Az ember csak nézi s mire megvirrad, ő sötétül el. Volt olyan is, hogy leoldotta nadrágszíjját, és sóváron leste a faágat, de nem birt mozdulni, hogy felkösse magát. Az ilyent valamelyik gyermeknek őriznie kell.

— Sikolts, lelkem, ha apád valamit csinálni akar magának! — tanítja az anya, mielőtt a barázdába fogna.

Nekem nincs mit szántani, a leszakított fűszál is a másé, de minden reggel kinn vagyok a határon és

fogyasztom a lelkeimet, nézem a földdel küzdő népemet. Gyerekasszonyokat rángat az eke, a hantokon fejletlen gyermekek bukdácsolnak. A föld kemény, száraz, szí-
vós agyag.

— Nem jól van, Sári! — oktatom. — Mélyebbre kell ereszteni és rosszul is tartod az ekét. Annak az ökörnek szorosabbra kell kötni a szarvát, hogy ne járjon félre... — Így — és megmutatom.

— Olyan gyenge, éhes vagyok! — liheg a megkínzott asszony...

A másodiknál vetek. Suhog a markomból a gabona.

— No, most el kell boronálni.

A vasborona táncol a vastag hantokon. Nehezéket kellene rátenni, de a követ a gyenge nő nem bírja. Gyermekeit ülteti rá. Szegénykét táncoltatja a borona, nyelvét összeharapdálja és sírva kapaszkodik a fénylő fogú boronába, mely meztelen kis ülepét felvérzi. A barázdában levett fejkendővel árnyékolts csecsemő sír. A baromi munkától anyjának megnyílnak emlőbimbói és a tej átnedvesíti szennyes ingét... A mező nyög, fohászkodik, sír és káromkodik. Így készül a mindennapi kenyér.

Melyikhez fussak, kinek segítsék, hisz olyan sokan vannak...

Csak déli harangszókor vonulok félre, ahol senki sem lát, nehogy megkínáljanak és én is legtöbbször „Ürangyalát“ ebédelek. Kedvenceimhez, a virágokhoz sincs kedvem. Csend van, a fáradtság, pihenés csendje. A pacsirták is a gabona közt hűsölnek, s csak a méhek, bogarak zsongása hallik. Szegény embereknek van legalább fertájóra békességük, a legnyomorultabb is elcsitul, s a százszázalékos rokkant szívében is kibuggyan egy kevés boldogság. Csak én vagyok egyedül, akinek senkije sincs. A nap bujdosik az égen, én a földön... Alig várom, hogy felriadjon ismét a baroműző szó, kezdődjék az új szenvedés, hogy ne kelljen gondolkodnom...

A délutánt a rokkantak vigasztalására szánom.

— Fel a fejjel, István fiam! Ne csüggedj! Miféle katona vagy?

— Könnyű a plébános úrnak. Erős, ép, egészséges ember.

— Nem az a fő, fiam, hanem, hogy boldogok legyünk.

— Boldog?... Én?... — károg fel az égre.

— Adj hálát az Istennek, hogy ha féllábbal is, de élve hazakerültél! Élsz a kicsi családotnak...

A félszeg ember hallgat, kínosan markolja a füvet, mintha a föld hajába kapaszkodnék. Mellettünk a dűlőúton kívül kezdődik a búzahatár. Az üde, zöld búza, már hányja a fejét. Törékeny, tiszta és szép. Minden szál, mintha Isten szüze volna, akiben láthatóan hullámzik a szennynélküli vér. Zöld kenyérnek nevezem, de a rokkant kiábrándultan kacag le:

— Ma még zöld kenyér, holnap kolduskenyér...

— Látod, látod? — feddem jóakarattal. — Mennyi minden él körülöttünk, búza, madár, virág, bogár, fű és semmitem panaszkodik, csak az ember...

A rokkant haragosan szakít le egy marék füvet és dűrván az ölembe szórja.

— Látja, látja, ez a fű újból kiújul, de az én lábam nem nő ki többet soha...

Egyik a kezét, másik a lábát, harmadik a szemét síratja... Mindenki sírat valamit.

Mintha látomás ragadta volna meg, olyan sejtelmesen felel a csonkalábú:

— Csak akkor lesz vége a háborúnak, ha az egész világ sírni kezd, vagy temető lesz.

— Nem. Azt az Úrjézus nem fogja engedni...

— Az Úrjézus? — csattan fel gyűlölködve a béna. — Melyik harctéren van az Úrjézus? Én voltam mindenik fronton, de őt...

Borzadva tapasztom be a száját, hogy belefuljon a káromlás. Csak most eszmélt rá a szerencsétlen rokkant, hogy mit tett, de dac sötétítette tovább is.

A beszéd megszakad. Innen is, onnan is emberek

jönnek. Tehetetlen aggok, vagy szintén rokkantak, kik dolgozni képtelenek.

— Eső lesz — áll meg az egyik.

— Csak jég ne legyen! — aggódik a másik.

Az idegsokkos reszket, s ahogy lerogy a földre, a testét körülvevő füvek, virágok azonnal veleremegnek. Későbbben hideg szél rohan át a búza-, virágtáblák fölött, s a feletünk álló vén cserefa zúgni kezd... Az ég gyorsan elsötétedik. Nyugaton a láthatár szélére tömött, fehér felhők gomolyognak fel. Jég csörög bennük. Tépett harangszó vetődik hozzánk. Vihar elé harangoznak a faluban. Az asszonyok sietve hagyják abba a munkát, kapkodják elő gyermekeiket, fogják ki az igából a jószágot, de menekülni már lehetetlen. Az első dús cseppek lehullanak, a jég szele végigdidergeti az izzadt testeket.

— Hamar jött, hamar elvonul — véli valaki.

A fa alatt szorongunk. A komor égen villám nyilal át. A vihar nedves szárnya elfekteti a gabonát. A fák nyögnek súlya alatt. Mindenki a közelgő veszedelmet nézi...

És ekkor az idegsokkos a fülemhez hajlik, izgatottan belesug:

— Vigyázz!... Add tovább!... Támadás készül!...

A sarkamig megráz a borzalom.

Az idegsokkos vacog, szürke arcából két fehér, őrült, rémült szem mered előre. A villámok hasogatják az eget, s a folytonos dörgés rázza a hegyeket. A zápor porzik. Az idegsokkos kétrét görnyedve csak figyel és ugrásra készen vár, minden izében remegve. Láthatólag nincs józan eszénél.

— Zárótűz! — hebegi a meg nem szünő, döbbenetes égi morajra.

— De ember, az Istenért! — rázom, de teste merev, érzéketlen marad.

— Géppuska — mutat a sűrűn pattogó jégre.

Az emberek félve húzódnak el mellőle. Ahogy az

égiháború fokozódik, az ég minél jobban zeng, a beteg izgalma annál elviselhetetlenebb. Teste megszurkúl, magába húzódik, mint a hajszott vad, árkolt arcán foly a verejték, kezét előrehajtja, mintha szuronyt szorongatna, minden izma megfeszül, se nem lát, se nem hall... A mezőn hagyott ökrök véres háttal bögnék a jégcsapások alatt és ijedten, csattogó szarvakkal rohannak világgá, maguk után hurcolva az ekéket. Az emberek félelmükben egymáshoz borulnak és hideg ajkkal imádkoznak. A jégvihar teljes erővel dühöng. Halált jelenthet minden lépés. Az ég és föld e nagy veszedelmében az idegsokkos hirtelen felordít:

— Sturm! Stu—u—urm! — S mielőtt megakadályozhatnók, kirohan a viharba.

Dermedten nézzük, hogyan vész el sötét alakja a fehér jégfüggöny mögött. Az asszonyok sikoltoznak:

— Fogják meg! Ne hagyják! Agyonveri a jég szegényt!

Volt, aki a borzalomtól kacagni kezdett. Mások tenyerükkel fedik el szemeiket, hogy ne kelljen látniok, de újból felhangzik az üvöltés:

— Sturm!... Sturm!...

Ebben a pillanatban szétvágja a levegőben karjait az ember és hanyattzuhan.

Az első rémületben nem bírok mozdulni. Erőszakosan kell felszaggatnom lábaimat a földről. Nekem kell valamit tennem, hiszen csak asszony és béna van körülöttem. Utána rohanok. Egész testemet, fejemet veri a jég, látásomat megvakítja a szemembe folyó víz, de futok, hogy megmentsek egy embert, kinek megváltás volna a halál... Különben minden embernek megváltás volna...

...Ott fekszik a rokkant, sárga tajtékot túrva, véresen a legázolt virágok között, mintha valóban csatatéren esett volna el és fogait vicsorgatva, elhalóan nyögi minden kínos lélegzetvételre:

— Sturm... Sturm... Sturm...

Mire magához térítettük és arcát megtisztítottuk a vértől, a vihar is elvonult, de a búzák összetörve, a földön széttiporva feküdtek, s a hegyekről lerohanó iszapos víz mosta, temette. Félóra alatt koldus lett a falu, odalett a betevő falat. Az ég egy árnyalattal világosodott és csendes eső kezdődött.

Az ég és az emberek sírtak... És én — mit csináljak — velük sírtam.

A Megváltónak is nehéz megváltónak lenni...

*

Úgy szedtem össze a hitemet, mint a szegény aszszonyok agyonvert libáikat, pipéiket, a négy világtáj felé rohant állataikat, törött ekéiket és imádsággal foltoztattam. Könyörgést tartottam a templomban, hogy lelket öntsek a hiveimbe kétségbeesésükben, vigasztaltam, de magam is éreztem, hogy a szép prédikáció nem sokat ér. Tenni kellene valamit... De mit?... Kenyér kell. De honnan? Hiszen utolsó rongyunkat is kenyérré változtattuk már? Egymásután mentek el az emberek koldulni, kéregetni. Sorrendben, ahogy a kenyér elfogyott. A jegyző megpróbálta hatósági úton segíteni rajtuk. Nem sikerült. Mindennap tanácskoztunk, gyűléseztünk, s a nép bennem bízott:

— Csináljon valamit, az Isten megfizeti!

— A megye nem tud segíteni — mondotta a jegyző.

— Akkor segítsen a kormány, az ország, az Isten, vagy akárki, — zúgott a nép, — mert éhen csak nem döglöhetünk.

— Csak annyi búzaszemet adjanak, ahány ember elesik a harctereken, — szikrázott a szeme egy szabadságos katonának.

— Talán el kellene menni a kormánybiztos úrhoz — kockáztattam meg.

— Én nem megyek — ellenkezett a jegyző. — Mindennap kapom a szidást, hogy nyugtassam meg a népet, biztassam, csendesítsem. Végül engem csapnak el... Engem még a kormánybiztos elé sem eresztenek

... Hanem menjen a plébános úr! Ő független ember.

A falu népe rám esett. Kért, bízott bennem, ígért.

— Leszünk még jobban is, s akkor megháláljuk...

— Mennék én szívesen, emberek, — szégyenkeztem, — de nekem nincs egy árva krajcárom se. Marosvásárhelyre utazni pedig sokba kerül, s hátha sikertelen lesz az útam.

— A falu kasszájából kell fedezni az útját — diktálta a nép.

A pénztárnok egykedvűen legyintett:

— Nincs abba egy jukas vas se...

— Akkor összegyűjtsük — határozott a falú.

Két napig hordták az útiköltséget. Zsebkendővégből bogozták ki, mellbe eresztett zacskócskák fenekéből ürítették elém az asszonyok.

— Szorítsd meg jól, Ágnis — nyomta a másik a gyermeke kezébe, s az ártatlan gyermek kétségbeesetten összefogott markából nekem kellett kifejtenem az árva koronát. A pénzre vert király képe mélyen bele nyomódott piros kis tenyerébe.

— Nekem nincs, csak ez a két tojásom — restelkedett a falú másik szegénye. — Szép, friss tojások. Tegnap s ma tojta a tyúkom. Tegnap s ma nem evett, hogy elhozhassa.

Én pedig írtam hűségesen a listára:

„Horváth Ferencné... egy korona.

Angyalosi Jánosné... ötven fillér.

Dénes Mihályné... húsz fillér.

Idősebb Péter Zsigáné.... két tojás“.

Sok szegényasszony két fillére. Így lesz sokezer év múlva igaz a biblia.

— Hát én mit adjak hozzá? — töprengtem meghatottan. — A „zsíros parókia“ üres.

Nincs az a szegény ember, hogy ha adni kell — ne bírna adni. A szekérbér Kolozsvárig háromszáz korona. Az éppen négyhónapi fizetésem. Ezt adom a „közöshöz“ úgy, hogy gyalog megyek. A fejrődi fogadók felé csak harminc kilométer az út.

Hajnalosan, hogy az anyám se tudja, nekivágtam. Egész úton mosolyogtam mindenre, ami lábam elé került. Emberre, fára, ebre, virágra, madárra, napsugárra. Soha olyan áldott, jóságos, édes útam nem volt.

A vasúti pénztárnál elszégyeltem magamat. Mindenüket ideadták a szegények és én második osztályon akarok utazni? Ők rettegnek, lesik a jó hírt, s én plüss fotelben uraskodjam az — ő pénzükön?

— Kérek egy harmadosztályú jegyet Marosvásárhelyre.

— Itthon van a kormánybiztos úr? — kérdeztem szorongva az ajtónálló hajdútól.

— A kegyelmes úr itthon van, de el van foglalta.

— Akkor várok.

— Várhat.

Odaállottam az ajtó másik sarkába, elővettem a breviáriumot és imádkoztam. Jót tesz egy kis erősítés. Az ajtón ki s bejáró urak csodálkozva néztek. Egyik oldalon díszes hajdú, másik oldalon egy imádkozó pap őrzik a kormánybiztos küszöbét. Egy őszes, pofaszakállas úr kétszer is megállott előttem. Délkor aztán megszólított:

— Kit vár, kérem?

— A kormánybiztos úrral szeretnék beszélni.

— Tessék.

Bement az ajtón és maga után intett, majdnem füttyentett.

— Mi tetszik? Én vagyok a kormánybiztos.

— Kegyelmes uram, engedje meg, hogy bemutakozzam... A kidei lelkész vagyok.

— Örvendek. Mi tetszik?

— Kérem, a határunkat elverte a jég... Teljesen elverte...

— Tehetek én róla, kérem?

— Nem is azt akarom én kegyelmes uram, hogy tehetne róla...

— Csak gyorsan kérem, mert ebédelni kell men-nem. — Gabonát akarnak?... Gabona, az nincs...

— Lehetetlen, kegyelmes uram... Kell, hogy legyen!...

— Nekem eliheti, ha azt mondom, hogy nincs.

— De nem halhatunk éhen, kegyelmes uram. Ha Istent ismer, könyörüljön rajtunk.

— Nem rajtam múlik, barátom. Értsen meg. Minden szem hős katonáinknak kell.

— Hős katonáink szivesebben meghalnak a hazáért, ha tudják, hogy a nekik járó részt éhező feleségüknek, gyermekeiknek adta a kormánybiztos úr. Az Úrjézus Krisztus, aki mindent lát és intéz...

— Nincs időm sem az Ön naiv prédikációját hallgatni, sem vitatkozni. Megmondtam: Jelenleg gabonát nem adhatok.

— És mikor remélhetjük, hogy nekünk is juttat?

— Belátható időn belül alig. Sajnálom, hogy hiába fáradt. Volt szerencsém...

Kínzó fájdalom és harag öntött el. Keményen a szemébe néztem:

— Én pedig, esküszöm Önnek, uram, az élő Istenre, hogy addig tőlem meg nem szabadul, míg az én éhező népemnek a mindennapi kenyeret ki nem utalja. A lakására megyek, az ágyára telepszem, s ha kell, a korporsója fedelét is felszakítom!...

— Ez szemtelenség! — háborodott fel a kormánybiztos.

— Nem, ez nem szemtelenség, ez az éhség... de ha óhajtja, itt roskadok térdre Ön előtt, átkarolom a térdeit és napokig áldom a nevét, de én kenyér nélkül haza nem mehetek...

A kormánybiztos fölényesen elkacagta magát:

— No és mennyi kellene?

— Legalább két vaggon.

— Abszurdum...

Idegesen megnyomja a villanycsengő gombját. A szomszéd szobából alázatos úr ugrik be. Hegyes búr szakálla van, mintha kecskétől lopta volna.

— Juhász úr! Tessék Kide községnek egy vagon búzát sürgősen kiutalni. Talán abból, amit Csikba irányítottunk...

Szó nélkül távozni akar, de elébe állok.

— Kegyelmes uram, fogadja úgy az én, mint nyomorgó hiveim hálás köszönetét. Haló poraiban is áldani fogjuk.

— Nincs mit, főtisztelendő uram... Nagyon örvendtem.

A huszár feszesen összeüti sarkantyuját, az ajtó a nagy úr mögött bezárul és én állok kábultan, azt se tudom hirtelen, hogy mi történt.

A kecskeszakállú úr leereszkedően megszólít:

— Na, gyerünk! Min töpreng, főúr?

Nem tudom magamba tartani az igazságot, megmondom még akkor is, ha visszaveszik a vagon búzát.

— Azt gondoltam uram, hogy mégis csak elveszítjük a világháborút, mert a kormánybiztos úr igen nagy úr.

— Nem ért maga ahhoz, papom — dől neki kacagva az írásnak, hogy megadja a kenyereinket, melyet mindennap kérünk az Istentől...

TIZENKETTEDIK FEJEZET

S sak engem feledtek itt az Isten háta megett. Osztálytársaim mind kitűnő helyzetben vannak, meggazdagodtak, hintón járnak és készítik a hasukat a piros övnek. Az én arcom beszakadt, az éhség is mindennap belőlem lakik jól, a püspök azt sem kérdi, hogy a világon vagyok-e? Kopott, zöld reverendás Jézus számára vagyok, akiről azt mondják a borospincés, jókonyhás, kölnivizet használó, finom udvari papok, hogy kitűnő tehetségű ember, csak kár... Én térdig sárban járok és véres a kezem a testi munkától, amíg ők Dante-tanulmányokat végeznek és unottan keneteskednek, amíg a gondnokuk helyettük bankba teszi a jövedelmüket. Ha panaszodom, Szent Pált emlegetik, az apostoli lelkületet, de nem ülnek le egy asztalhoz velem, mert kompromittáló a rongyos bakkancsom... Igaz, hogy Jézussal se ülnének le, akit azonban virtualiter kollegájuknak tartanak, ahogy az én édesanyám drága büszkeségében anyatársának szólítja a Boldogságos Szűzet; amíg én azt sem tudom, honnan lopjam a holnapi misebort... Menjek a püspökhöz? Megértőn kurta keresztet rajzol homlokomra és ad száz koronát azzal a tanáccsal, hogy nem az anyagiak a fontosak „Édes fiam“, hanem a lelkek üdve... Az Úrjézustól pedig el fogod venni jutalmadat... Ha az édesanyám meghal, úgy maradok, mint az ujjam. El fogok zülleni, parasztosodni, ha hatszor végeztem is egyetemet... Gazdasszonyt hozzak, hogy rám is újjal mutogassanak az emberek, mint annyi sokra, s tollas kalaposan magam mellé ültessem, mint „unokatestvérem“, vagy a megmaradt becsület utolsó fellobanásával püspöki vizitá-

ciókor rámutassak a porontyomra és elszántan, egyenesen kijelentsem: — Kegyelmes uram, ez az én gyermekem!... No, Péterke, vagy Pálocska, csókolj szépen kezét a püspök bácsinak....

Ez így tovább nem mehet. Elmegyek innen. Talán kapok egy olyan helyet, ahol legalább emberhez méltóan élhetek... Elpályázom...

A következő pillanatban elszégyeltem magamat. Úgy éreztem, hogy dezertálni akarok. Gyáva vagyok, akinek még a holttestét is a temető árkába kellene hajítani. Bolond, nagy szívem sajnálta a nálamnál is koldusabbakat, körülrajongó bizalmukat, kétségbeesett életüket, átkos nyomorukat, drága kínjaikat. Hiszen el vagyok én itt jegyezve minden nyomorékkal, minden darab kővel, emberrel, gyermekkel, virággal, még az árnyékkal is. Mit szólnak, ha hazajönnek azok, kik az én áldással mentek a halál örökös színe elé, s akik rábízta edeseiket, mindenüket...

Küzködtem, vívódtam az élet éjszakájában.

Egyik csiki barátom levele döntött. Híres, nagy parókiára készült és sajátját felajánlotta. Hívott, hogy valamelyik vasárnapra látogassam meg és „csak úgy véletlenül” prédikáljak a hiveinek. Nehány „vezető emberrel” elbeszélgetünk és azután.. — akár adósságot is csinálhatok új állásomra. Harminc hold szántó, búza-kepe, kukorica, államsegély, kitűnő stóla, fa bőven, szép parochiális épület, tekintélyes falu a vasut közelében, mi kell több...

— Mégis megyek — határoztam és megírtam, hogy jövő vasárnapra ne készülj Tóni a prédikációval. Csak ez a bolond, nagy szívem ne volna...

Tóni olyan fölényesen magyarázott, mintha legalább is ő alapította volna az anyaszentegyházat. Az anyagiilag független ember biztonságával mondott véleményeket. Kitűnő bora volt és kétezer hive, akikkel úgy rendelkezett, mintha a saját bandériuma volna.

Ki az ördög gondolta volna róla, hogy ennyire viszi, mikor az anyjaszötte, négynyüstös, friss fejtőszagú ruhában a theológiára jött?

— A malomárendát el is felejtettem, barátom — emelte düzzadt, vörös újjait az orrom elé.

Kissé kifogásolta, ahogyan kinézek, élhetelessnek mondott, de igaz ragaszkodással töltötte a bort, mindig megkérdezve, hogy borszékivel, vagy kászoni borvízzel szoktam-e otthon.

Proponálta, hogy hívjuk be a kántort, vagy üzen a jegyzőért és eresszünk meg egy kis „csendest“.

— Nem tudok kártyázni, Tónikám.

— Nem is lesz akkor belőled prédikációs halott... Különben emlékszel-e, mikor a theológián harmincfokos hidegben elloptuk az Antal Jancsi nadrágját?

Lelkiből kacagott és új anekdótát kezdett. Vele kacagtam, hogy ne lásson letört embernek és — nem panaszkodtam.

— Jó emberek az én hiveim is, lelkesek, igaz szándékuak, nemes falú...

— Barátom, te székely ember vagy, neked haza kell jönnöd a fajtád közé..

Éjfélkor a vállamra ütött:

— Hora canonica, fiú... Pihend ki magadat. Holnap folytatjuk... De kívágd az angyalát azt a prédikációt!... Itt a szobád...

Különös, bódult állapotban aludtam el és még álmomban is fájt, fájt az én bolond szívem...

A prédikációra azonban nem került sor.

Reggel hét órakor félreverték a harangokat. Majd kidobolták, hogy ki merre lát, meneküljön, mert Románia hadat üzent a központi hatalmaknak és a Horesereg mindenütt átlépte a Kárpátok szorosait, közeledik...

— Siess, kérlek! — rohant be ijedten a pap. — Borzasztó! Mi lesz velünk?... Oda mindenem!...

A csendőrség parancsot kapott, hogy a falut huszonegy óra alatt ki kell üríteni... Az első hírt a brassói főispán kapta este a színházban... Képzeld egy főispán a színházban nézi a csóré művésznőket ilyen történelmi nehéz időkben és még csak nem is sejti, hogy néhány kilométernyire egy hadsereg csak a parancsra vár, hogy átlépje a határt!... Siess, siess, kérlek az Istenért! Most ne breviáriumozzál, elvégezheted az úton is... inkább segíts, meg kell nyugtatnunk a népet, nehogy fejetlenség, pánik törjön ki.

A népet nem kellett megnyugtatni. A népnek ólomarca volt és dermedten hallgatott. Az ajtó elé húzták a szekereket és mentették, amit lehetett. Ráraktak mindent, amire szükség lesz: szalonnát, kenyeret, lisztet, ágyneműt, értékesebb holmit, mindent, ami fért. Halottöltőztetés volt ez a pakolás és minden szekér egy-egy élet koporsója. Sokan voltak szegények, akiknek se szekere, se barma nem volt. Ezek csak megcsókolták a rozoga, s mégis oly drága viskók küszöbét, mintha szigorú pecsétet ütnének rá, hogy rosszszándékú ember be ne menjen. Az ifjú lányok sírva a földhöz verték, összemarcangolták az ablaki virágot, mintha a szerelmet irtanák ki ezen a megátkozott földön, mely a kiontandó embervérnek, holttestek ezreinek készíti elő fekete ölet...

Egymástól is félve, titkon, amit lehetett, elástak, elrejtettek. Izgatottan készülődtek és időnkint rámeredtek a hegyekre, hogy nem ereszkedik-e le már rajtuk az ellenség rajvonala... Csak az öreg emberek voltak nyugodtak, ültek bánatosan és minden rimánkodásra konokul felelték:

- Egy tapodtat sem lépek!
- De megölik, édesapám!
- Adná a Jóisten!
- Legalább húzódjék hátra a havasokba.
- Bízátok csak reám!...

Ők voltak a hősök, a fegyvertelen fehérhajuak, a gyengéek, kik inas kezeikkel a térdüket nyomva, még a

székről is csak kínosan bírtak felemelkedni, de szilárdan megállottak a szuronyoknak, golyónak odatárt mellel az ősi, ezeresztendő otthon ajtajában és a szemük se rebbent meg, ha az ágyúktól összeontott vén ház a fejükre omlott és még a házórző hű eb is égő farokkal vonított el a harcok poklából.

— Mentsük meg az anyakönyveket! — rendelkezett a papjuk, amíg a saját és az egyház pénztárát sietett biztonságba helyezni.

A pompás edényeket, bő papi lakomák tányérjait, mindent, amit lehetett, a pincében elfalaztatott, de már az ezüstkészletet sajátkezüleg számolta meg és rakta a kocsiládába. Bőven izzadott a szokatlan testi munkától.

— Nem hoznád ki a templomból a monstrenciát, a cibóriumot és a kelyhet? — fordult hozzám.

— Kérlek. Hogyne!

Meggyújtottam két árva gyertyát és karingben az oltárhoz mentem. Térdet hajtottam és feltártam a se-lyemmel kárpitozott tabernakulumot. Hófehér csipkés gyolcskendőt terítettem az asztalra és a vertaranyuga-ras, gyönyörű monstrenciából kiemelve a holdacskát, ráhelyeztem az oltári szentséget... A cibóriumot szintén kiürítettem és minden fragmentumtól megtisztogattam. Szép, fehér halmocskában, külső ékességektől megfosztottan állott előttem a Krisztus teste ugyanúgy, mint ahogyan keresztrefeszítése előtt lemeztelenítették...

Két szekere, kocsija volt a papnak, de az elsők között volt készen a menekülésre.

— Te velünk jössz? — fordult hozzám az utolsó pillanatban.

— Nem. Köszönöm. Én vonattal megyek.

Alcsík már megmozdult. A havasi falvak, Ménaság, Szentgyörgy, Bánkfalva, Mindszent, Kotormán, Szentmárton, hosszú szekérsorokban megkezdették a népvándorlást. Minden pillanatban új szekér gördült ki a faluból. A megszakadt szívű emberek útrakeltek. Megvártam, míg kiürül a falú és rászakad a pusztulással eljegyzettek halálos csendje.

Végre egyedül voltam. Bennem rekedt a szép prédikáció, amit ma kellett volna elmondanom, hogy papjuknak válasszanak... És egy napig papja is voltam a néma házaknak, hallgatag fáknek, temetőben fekvő halottaknak, néhány gazdátlan kutyának és a hátrahagyott szemétnek... Egyedül voltam... Most már én is mehetek.

... Újra meggyújtottam az oltáron az összes gyertyákat, fénybe borítottam a templomot, de senkit sem csaltam vele oda. Lépéseim kongtak a köveken. Romantikus kísértés fogott el, hogy felmenjek a szószékre és elmondjak mindent, ami a szívemen fekszik... De kinek?... Az Istennek? Ő úgyis tudja...

A megrendülés áhítatával felvettem ismét a karinet. Egy ott függő rongyos, fehér stólát — melyet nem volt érdemes elvinni, — nyakamba vettem, megmostam kezeimet és az oltárhoz mentem alázatosan, könnyezve, szomorúan... Óh, hogy viharzott máskor itt az ének, forró könnyörgés a hittől lázas ajkakon! Most csak néhány szobor, festett kép látott... Nézzétek hát szentek utolsó áldozásomat...

Kiemeltem a fehér korporáléba göngyölt Úr testét és leborulva előbb a nagy hostiát, a sacrosanctum örök urát vettem didergő kezeimbe és felmutattam a néma, ellenséges világnak... Hátha az egymás ellen ácsánkodó népek meglátják és kisorvad kezükből a fegyver? Hátha itt állanék a két hadsereg között a felemelt Krisztussal, hogy ne tudjanak egymásra löni, egymás véérébe gázolni?

... Mit akarok én, koldus, bűnös, méltatlan senki. Hiszen én csak kivágott keresztfa vagyok, amelyről lezuhant a Krisztus...

Nincs idő tétovázni.

... Nagy keresztet írtam le arcom előtt a makulátlan hostiával és megtörtem a testet és megáldoztam:

„Corpus Domini Nostri Jesu Christi custodiat animam meam in vitam aeternam. Amen. — A mi Urunk Jézus Krisz-

tus teste őrizze meg lelkemet az örök életre. Ámen“...

Most különös gondolatom támadt. Előttem fekszenek a halotti gyolcson a kónszekrált partikulák. Ujjaim közé veszem egyiket és helyét kínáló barátomra, a menekülő papra gondolva, megáldozom helyette:

„A mi Urunk... őrizze meg lelkedet az örök életre. Ámen“.

Olyan különös ez a sok „Ámen“, mintha mindenik egy-egy életet fejezne be. Többé nem mondom... És most megáldozom a többi testet a falú népéért, akiknek ma ezen a napon mégis papja lettem...

Még egyszer kifordulok az üres padok felé... Behunytt szemeim látják iramodásukat, szétdúlt életüket, ijedt asszonyaikat, gyenge kicsinyeiket, a világ elé hurcolt minden nyomorukat...

Egy utolsó feloldozást küldök utánuk, hiszen nincsen nép a világon, amely nagyobb elégtételt adott volna bűneiért.

És most már lelkükbe szállhatsz, édes Jézusom... kezdheted a megváltásukat...

„A mi Urunk Jézus Krisztus... őrizzen, vezessen, szeressen, ne hagyjon el, irgalmazzon, áldjon, lásjon, keresztjével irányítson, erősítsen, hazát adjon, védjen... én nemzetem, székely népem!...“

Nem tudom, kik laknak a faluban, mi az örömük, mi a fájdalmuk, hány a gyermekük, milyen az arcuk, de minden ismeretlen embertestvéremért jut egy darabka Krisztus-test...

Lemeztelenítem a mennyei asztalt, s a pusztá oltárkövön elégetem a gyolcst, amely őrizte a Testet, nehogy megszenteltetlenné váljon a Szentség egyetlen láthatatlan darabkája sem.

Nyitva hagyom a tabernákulum ajtaját, hogy lássa ürességét mindenki, nehogy bárkit is kísértésbe hozzon az aranszomj. Végül eloltom az öröklámpát, nincs miért tovább égjen. Az Isten elment gyermekeivel.

Elvégeztetett...
Én is indulhatok.

*

— Az utolsó vonat ezelőtt egy órával elment — jelentí egy ottfeledett vasútas. — Több vonat nem megy...

— Nem baj. Akkor megyek gyalog.

A vasutas rámcsoválkózik, hogy senkim, semmim nincsen. Még botom se, hogy menni segítsen.

— Esetleg Udvarhelyt kap még egy szerelvényt, — biztat, — vagy, ha nem, Segesvárt, a fővonalon. Ott biztosan.

— Köszönöm... Maga miért nem menekült el?

— Ráérek. Úgy sem megyek messze. Erről a földről én, istálom, élve nem távozok... Ahajt, a Nagyerdőn tudok egy barlangot, ott meghúzódok...

Toronyirányban nekivágtam a Nagyerdőnek.

A széles, poros országúton ömlött a nép. Százkilométeres hosszú vonalban közel félmillió ember menekül. A szekerek alig bírnak egymástól mozdulni. Vad zaj, átkok, káromkodás, állatbögés veri fel a hatalmas erdőt. Egymáson átgázolva futnak vértelen arccal, sóványon, elcsigázva, éhesen. A pusztulás ostora űzi őket. A kétségbeesettek szörnyű népvándorlása ez, a félméztelen ázsiai népé, mely fejszével a kezében, rohan előre, mintha be akarná verni a festett szajha, Európa homlokát. A szekerek megroppannak, kerekek összetörnek, a menekülők megtorpannak, rekedten bögnék és indulatosan hányják a szekereket az árokba emberestől, gyermekestől, vagy áthajtatnak a sikoltó életeken. Itt is, ott is holttest fekszik az útszélen. A haldoklókat is kirántották az ágyból és útközben felfordultak. Valamelyik vén fenyőfa alatt, pap, imádság, koporsó nélkül elkaparják, sietve megjegyzik a körülálló fákat, hogy ha egykor visszakerülnek, ismét megtalálják és rohannak tovább. Nincs szülő, testvér, irgalom, tekintély, csak vad erőszak és pusztulás. A híreket szájról-szájra adják:

Egy asszony szült a szekéren...

Gyermekeket gázoltak el...

Egy szekér emberestől a mélységbe zuhant...

Két falú népe összeverekedett, s három embert megöltek...

A szentsimoniak egy kolerást hoztak magukkal...

A felszabadult indulatok tobzódtak, egymás barmait verték agyon, hogy előrejussanak. Hullák, roncok, állat- és emberpiszok, vér és verejték hull az útra, amely végeláthatatlanul ontja az embert. Ezer esztendő óta most mozdultak meg először, hogy saját magukat kísérik a sírba... Nem látott a világra soha ekkora temetési menetet...

— Helyet, helyet! — ordítják.

— Mi az már megint? — néznek hátra a kínlódó emberek e vad morajban. — Mi történt újra?

A lovak villogó szemekkel ágaskodnak, izgatottan nyerítenek, az ökrök szarvukkal hányják félre az előlmenő szekeret és forró lehelletüket fújják a rajtaülők nyakába.

— Helyet! Helyet a somojói Boldogságos Szűz Máriának — hallszik.

A rémülettől egy pillanatig megáll a menet.

— Hát már a csodatévő somlyói Szentszűz is menekül?... Akkor végünk van! — zokogják az aszszonyok.

A szekérsort nehezen félreszorítják, útat csinálnak Máriának. A szenvedő, drága nép lerántja fövegét, amíg lassan elmegy mellette a Mária szekere... A hatalmas alakú szobor mosolyogva emelkedik fölübük, egy természetes barát átkarolva tartja, meztelen fővel. Valakiből kicsordul az ének:

„Boldogasszony anyánk
Régi nagy pátronánk...”

A következő pillanatban ezren és ezren harsogják:

„Nagy inségben lévén
Így szólit meg hazánk...”

Nagy, meleg bánat önti el a szíveket. A dal rázza az erdő fáit, elrettenti vadjait...

„...Ne feledkezzél el szegény magyarokról“

Mária pedig mosolyog, a két kemény fekete ló tüzesen viszi előre az embertömeg feje fölött, s mire a kanyarulatnál eltűnik, már új legenda támad a nyomában. A nép szent borzalommal beszéli:

„A Tolvajos-tetőn a Mária lovai hirtelen megállottak. Hiába ostorázták, egy lépést sem mentek előre. Ekkor a Szűzanya lassan megfordult, hiába tartotta az a kemény barát... Megfordult, s mégegyszer visszanezített Csíkra, s a két szeme megtelt könnyel... A barát is látta, sokan látták és ha kell, megesküsznek rá...“

Valahol eldőrdült egy lövés. A rengeteg hétszer veri vissza a dörejét. Az emberek felriadnak, a legenda elmúlik, az állatok tajtékos testtel újra a szekereknek feszülnek, s a népvándorlás előre mozdul...

A nap lehányatlik, de az éjszaka sem bírja megállítani őket.

— Előre! Előre!

A nyomor, a szenvedés, betegség, éhség felugrál a szekerekre és minden szekérre jut belőlük. A fáradtság zsong az agyakban. Némelyek tátott szájjal, végkimerülésben hanyatlanak el. Az éhes állatok kirontanak a sorból és bemenekülnek az erdőbe, vagy mindent összetörve, futnak neki a pataknak, hogy szomjukat oltsák. Hiába zuhog hátukon az ostor, döng a bot, forró ajkukat ki nem emelik a vízből...

Senki sem segít a másikon. Nincs könyörület. A pusztuló pusztuljon, az éhes éhezzék, a gyenge vesszen, a beteg szenvedjen, a halott aludjon...

Minden kerékfordulásra új baj támad. Mindegy. Csak kifelé a veszélyzónából!

Az indokolatlan félelem átragad rám is. Reszketve futok az erdők között. Élesen fürkészem a bokrokat, hogy nem rejtenek-e ellenséget. Megdöbbenve eszmélek rá, hogy egy vékony pálca minden fegyverem, s mintha minden pillanatban már késő volna, ideges

sietéssel vágok vastagabbat. Később azt is ellököm, még vastagabbat keresek, míg hatalmas bunkót cipelek, ami alatt szétfröccsen az agyvelő, recsegetve törik a csont. Gyilkos indulat száguld végig az ereimen, mikor megsuhintom... Így... Ez megnyugtat... Itt nincs más törvény, mint a „vagy én, vagy te“ törvénye...

Félig összetépett ruhában, kiszakadt cipőben keresek menedéket az első faluban a papnál. Éhes és fáradt vagyok. A pap már elmenekült. Ijesztő, fogatlan, vén néember őrzi a házát.

— Oh, be tisztán megálmodtam ezt a romlást, édes tisztelendúr — síránkozik. — Nagy, jelős álmom volt a múlt éccaka...

A szemem szikrázik, olyan éhes vagyok, de előbb végig kell hallgatnom az álmát, s annak megfejtését.

— Valami ennivalót készítsen, néni!

— Mindent elvittek, lelkem! Semmim sincs! Kár is volt ide befáradni.

Pénzt adok neki, mire megenyhülve jegyzi meg:

— Mégis megnézem, hogy a kamarában valami nem maradt-e?

Azonnal hozza is az ennivalót.

— Ezt a libacombot, úgylátszik, mégis ittfelejtették... Milyen áldott szerencse!...

Félpohár bort is odalocsogtat...

— Az üveg fenekén kapám... Beh jó órában született a tisztelendúr!...

Nincs nyugtom. Egész éjszaka döng a föld a menekülők alatt. Viharlámpák fénye mellett törtetnek előre. A Hargita erdeje ontja őket. Azzal biztatják egymást, hogy magyar testvérek közé mennek, kik meleg étellel, kitárt karokkal várják és a döbbenetet lecsókolják arcukról...

Udvarhelyen megállani sem engednek.

— Előre! Átkaroló mozdulat készül és a fegyvergyűrüből nincs menekvés.

Rémhírek járnak szájról-szájra. Az állatok lába reszket a fáradságtól, hörögve dülnek ki a gyengébbek,

szarvuknál, farkuknál fogva félrehúzzák az útból, s percek alatt nagy, puffadt hullahalom lesz belőlük.

— Mindegy. Előre!...

A segesvári síkon négy vármegye népe torlódik össze és mint pusztító vihar, vonul át Erdélyen. A nyomorúság fokozódik, az indulatok felszabadulnak. Éjszakánként felhúzott fejszével őrzik egymástól a szekeket és övéik álmát a sovány, aszott, félvaddá kényszerített, szerencsétlen emberek.

A halálveszedelem elmúlt, de itt van helyette az éhség. Tízszeres árat kérnek a táplálékért. Az út szélen nyereszkedő, rideg férfiak állanak, akik pár koronáért ökörcsordákat vásárolnak össze a megszorult, elhagyott menekülőktől.

— Rablók — csikorgatják a fogukat a szerencsétlenek, — de oda kell adniok, mert kell a pénz, szorítja a torokukat a nyomor. Lelketlen kúfárok vagyontokat halmoznak össze a szentséges haza áldozatainak utolsó sóhajtásból...

Kolozsváron túl a menet szétfolyik, s a felriasztott nép a hegyek között elvész az idegen, ismeretlen útakon...

A hivatalos jelentés pár nap múlva, szinte kedélyesen, a következőket közli:

„A határszéli vármegyéket rendben kiürítettük“...

...Rendben kiürítettük. Félmillió embert koldussá tettünk... Egy népet örökre eltemettünk...

*

— Úgy-e, nem ismer meg münköt, drága plébános úr? — állít be hozzám is hús menekült székely. Csíkménaságiak vagyunk, ahol első misét mondott, s még most es emlegessük a szép prédikációit... Én Incze János vónék, ez itt Adorján Alózi, Dánér Emri... Ezek az asszonyok, s esment a gyermekek... Jertek, lelkem, s mondjátok szépen: „Instálom a kezit papbácsi...“ Bíza meglátogatott a Fennvaló... Semmink

sincsen a puszta életünkön kívül, s bár az se volna...
De eszünkbe jutott a jó szíve...

A híveim jöttek el, az első híveim, akikért pap lettem... Reménykedve várnak, hogy befogadjam. A szekerek az úton állanak. Nem mertek behajtani.

— Isten hozta, János bácsi! S egyszersmindenkorra megmondom, hogy nálam otthon vannak... Az én házam a maguk háza, az én kenyérem a maguk kenyere is...

— Fizesse meg a jóságos Isten!...

Mellemre hullanak a szegény emberek, az árva hontalanok, testvértelenek, kik a sok földönjárástól, máris félig földdé váltak, a sok nélkülözés eltorzította, s csak a könnyük mutatja, hogy még emberek...

— Egy kicsit sokan vagyunk — aggódnak, de azt felelem, hogy bár volna itt minden ember, aki bánatos és szenved, a hajléktalan bolyongók ezrei, kik félholt gyermekeiket, asszonyaikat segítség nélkül cepelik e sebzett föld szörnyű végzete felé...

— Édesanyám — kiáltom. — Hamar egy csepp melegélt a szegény menekülteknek!

— Honnan, fiam? — sugja titkon az édesanyám.

— Akár a föld fenekiből is...

A híveim jöttek el, az első híveim, akikért pap lettem.

Meleg hullám önti el agyamat. Minden, ami szép, minden, ami szent, bennem van... és olyan jó volna most behúnyni fáradt szemeimet és soha többé fel nem nyitani... Nem érzem, ami kívül van, csak azt, ami belül van, s a bennem teremtett világ minden kincsét két kézzel szórom rájuk...

— Emlékszik-e még?... — hallom minden pillanatban.

A szép múlttal táplálnak, hogy a jelent feledhesék, s a fekete arcok lassan kivirágzanak... Csak néha gondolkodnak el az egyszerű étel fölött. Szoronganak és egymásra néznek. Lelkük rejtett mélységei még zárva vannak, mert nincs szó, mely ki bírná fejezni mindazt,

amit éreznek... Mégis köszönetül egyikük rámutat a szegényes táplálékra és azt mondja:

— Ez az Isten asztala... Nem a plébános úré...
Az Istené... az...

Aztán csendesen elmondja mindenkinek a maga tragédiáját. Halk, egyszerű szóval, inkább szépítve, mintha ők volnának hibásak benne. Egy Istennek is sok volna végighallgatni és szívére venni. Ha igaz nem volna, gyönyörű parasztlegetta volna mindenik...

Úgy bánok velük, mint súlyos betegekkel, hiszen azok is, de lehetetlen életkedvre ébreszteni őket. Félnékek, mint a meghajszolt vadak. Tengnek-lengnek gyökértelenül. Az élet sasmadarai voltak, kik ott fészkeltek a Kárpátok ormain, szikláknak, fűnek, fának testvérei és a föld ereje átömlött testükbe. A fenyvesek fiai, kik minden lélegzettel dalt és álmod, erőt, szépséget és jószágot vettek ajándékkul a gyönyörű mindenségtől. A munka himnusza volt minden mozdulatuk, s a ragyogó fejek fénye, színe, pírja, az élet örökös tedeumja volt...

Most pedig csüggedtek, szárnyaszegettek, szemük homályos, mint a veszett kutyáé, kopottak és félelmesen szegények. Sárba tiprott különös havasi virágok, esett, komor lárvák csak, sötét árnyékok az emberiség lelkiismeretén...

Néha gondolkodva leszakítanak egy fűszálat, vagy sóváron nézik a határban az egymás mellé fektetett hant-ostorokat, hallgatják a lombhullató erdő szavát és mély sóhaj szakad ki belőlük. Sem imádkozni, sem vétkezni nem tudnak már, mintha már testük, húsuk se volna.

Esténként ruhástól dőlnek a földrehintett szalmára. Nem vetkőznek le, hogyha haza mehetnek, mindig útrakészen legyenek. Alvásuk is nyugtalan és ha álmukban mozdulnak, egyik borzalomtól csak másikhoz fordulnak.

Két hétig valahogy kibírták. Aztán mindennap történik valami velük. Már hozzám is bizalmatlanok

és kerülnek. Csak napok múlva veszem észre, hogy egyikük hiányzik.

— Hol van Adorján Álózi ?

— Visszajön — térnek ki az egyenes felelet elől.

— Tudni akarom, hogy hová ment !

— Hát... hát egy kicsit hazament széjjelnézni.

Kiderült, hogy éjszaka határozták el és az ember megszökött. Átsíklott a háború gyűrűjén, két hadsereg véres fala között, csakhogy legalább egy pillantást vehessen falujokra és hírt hozzon...

— De hátha többé nem jön vissza ? — ijedtem meg.

— Akkor is neki a jobb — felelik szemlesütve.

Nem tudok jó hírt mondani nekik. Egész Székelyföldön lankadatlanul dörögnek az ágyúk. Összebújva olvassák az újságot. Már alig áll rajtuk a ruha, olyan soványak és idővel mindenikük valami bolond szokást vesz fel. Egyik az erdőt, mezőt bújja, a másik késével órákig elfarag, mint a játszó gyermek. A leggyanusabb mégis az öreg Incze János. Három fia van a harctéren.

— Mi van velük, János bácsi ?

— Mindjárt meglátja a plébános úr — feleli és lassan előveszi a cókmókját. Hosszasan, borzasztó lelki nyugalommal keresgél benne, előhúz három véres katonablúzt és kiteríti egymás mellett.

— Ez a legnagyobb fiam : János, ez Emri, ez Ference...

A megdöbbenéstől elakad a szó a számban, de ő csak zokszót sem ejt, hallgatagon, gondosan elrejt a golyótépett blúzokat és térdére könyökölve nézi a semmit.

Két hét múlva, estefelé, Adorján Álózi visszajött. Félmeztelenül, elcsigázva leült, nézte társait, s kurtán kibökte :

— A falú még áll...

A többiek tekintete felcsillant és megnyugodva ismételik, ki korábban, ki később, aszerint, amint saját gondolatának végére jutott :

— A falú még áll...

A jövevény fukaron méri a szót:

— Csak a te házad égett le, Incze János...

Az öreg székely nem szól rá, fel se pillant, mintha nem hallotta volna. A menekültek rá se mernek nézni, s Álózi sietve kezdi mesélni, hogy mit látott útközben. Incze Jánost nem érdekli. Lassan kimegy az éccakába. A beszélő elhallgat. Csendben várakoznak. Mindenki azt hiszi, hogy a vén székely most elpusztítja az életét, de engedik... Neki nincs más hátra. Tegye meg. Ez a sorsa és ülnek csendesen pipázva a különös halálvarázslatban.

Incze János azonban visszajön. Ezen sem lepődnek meg.

— Leégett... — hörgi tompán.

— Porig — mondja rá a hírhozó.

Több beszéd nincs. Minek hazudnák a szót egymásnak.

Reggel, mikor meglátogattam a menekülteket, az asztal lábához kötözve találtam Incze Jánost. Az egyik asszony nyugodtan tojást rántott a tűzhelyen. Mihelyt meglátott, alázatosan sietett kezecskélni:

— Dicsírtessék az Úr Jézus Krisztus!... Szegény János bácsi bizony megbolondult...

Az első rohamok után lecsendesedett szerencsétlen Incze János. Napokig hang nélkül ült az ágyon. Enni se akart, csak töpregett és pusztult. Már azt hitték, hogy „magában helyrejön“, de az első szava az volt, hogy megkérdezze a körülötte lábatlankodó saját gyermekétől:

— Te ki fia vagy?

Megütközve, remegve felelt a gyermek:

— Én-e? Én az Incze János édesapámé... A kiedé...

— Nem üsmerem — nézett rá az örült, — de

akárkié vagy, erigy, hívd ide a papot, mert mondani akarok neki valamit.

A fiú csak állott sápadtan és nem tudta, hogy engedelmeskedik-e.

— Ugorj, te! — sürgették a menekültek. — Fogadj szót apádnak.

Hozzásiettem.

— Miért hivatott, János bácsi?

Az örült rám se nézett, csak kihegyesedett térdein nyugtatta széles, hatalmas kezeit. A kérdésekre nem válaszolt, de mikor már el akartam menni, belémfúrta zavart, lángoló tekintetét:

— Én tudom, mi a háború.

Kimélttel kell lenni az örültekkkel, mert a legkisebb ellentmondásra dühöngeni kezdenek.

— Mi az, János bácsi? Mondja meg nekünk is.

Haja a homlokába, bajsza a szájába nőtt és a felete réseken át különös tompán csúszott ki a szó:

— Úsmerhette a csiki bolondot, Mózsit.

— Hogyne ismertem volna.

— Hát az udvarhelyi bolondot, Csicsai Jánost?

— Azt is, János bácsi.

Mindakettő robosztus, igazi őseember volt, szálfakarokkal, harmincfokos hidegben is mezítláb, szőrös, nyitott mellel, vállon alulérő, csigás, zilált, zsíros, női hajjal. Mindakettőnek egyetlen fegyvere a bogos, lábvastagságú, kemény somfahusáng volt, amivel képesek voltak egyetlen ütéssel agyonsújtani a medvét. Meg is tették volna, ha szükségük lett volna, de pusztá kézzel se félték egyik se tőle. Bolond Mózsi mindenkítől egy piculát kért. Sem többet, sem kevesebbet el nem fogadott egy hatosnál, azt is egy darabban, nem krajcárokban. Megtörtént, hogy a főispánnál véletlenül nem volt aprópénz és a vele beszélgető úrtól kérte kölcsön, de az erdők fia megvetéssel legyintette félre útjából:

— Miattam ne verje adósságba magát! — és otthagya.

Csicsai János viszont a „szent bolond“ volt, aki

Csíkszeredából egy szuszra átrohant Udvarhelyre bejelenteni, hogy: — „Jó a püspök, harangozzanak, mert mindjárt itt van. Együtt indultunk el“.

Együtt indultak el, de a püspök négy fehér lova nem bírta utolérni a bolondot. Ha azt mondta valamelyik kópé udvarhelyi diák, hogy „nesze két krajcár, Mózsi, s mártsd meg a zsebkendőt a csiksomlyói barátok templomának szentelt vizében, hogy tegyem a fájós fogamra“, Mózsi megtette. Ha pedig mérgeledött a diák, hogy nem ér semmit, Mózsi, mert megszáradt rajta a szenteltvíz, hogy úgy elhozza a másfél-mázsás szenteltvízkútát hatvan kilométerről, hogy ki se loccsan. Az ő haja is a horgasinát verte, mint a Sámsoné.

Mindkettő a két vármegye urának tudta magát, az erdők, mezők szuverénjének. Ritkán találkoztak, de ha találkoztak, szertartásosan megbecsülték egymást, mint két híres uralkodó.

Ezt a két embert emlegette most szegény Incze János.

— Aztán, mi történt velük? — bízattam.

Az örült kietlenül felkacagott:

— Ezek az Isten bolondjai, — képzelje plébános úr — egyízben találkoztak a Hargitában. Pálinkáztak-e, vagy elárnyadtak az úton, nem tudom, de elég az hozzá, hogy az útszéli árokban lefeküdtek szoroson egymás mellé, mint két jó testvér és aludtak, mint a bunda. Ügylátszik, arra járt valami deckás szekeres ember, s tréfából jókeményen esszekötözte a nagy hajukat, s azzal tovább állott. A két bolond aludt édesdeden. Alkonyatkor Csicsó János felébredt és tovább akart menni, de a haja visszarántotta.

— Ereszd el a hajam, Mózsi! — bödült a másik bolondra, akinek szintén szikrázott a szeme a rántástól.

— Hiszen, te húzod az én hajamot, te bolond! — csikorgatta a fogait Bolond Mózsi.

Vad dühvel valahogy feltápázkodtak, botjukat ragadták, de olyan közel voltak egymáshoz, hogy sújtani

nem tudtak, csak pökdösték a markukat és húzózkodtak a rengeteg erdő között kígyózó poros úton :

— Ereszd el a hajamat !...

— Ne húzd a hajamat !...

— Egyiknek sem jutott eszébe, hogy kioldják, vagy elvágják, mert bolondok voltak — magyarázta a harmadik bolond. — A méreg forrt bennük és egynásnak csaptak. A csontjuk ropogott, a szájuk tajtékzott, ütésük zuhogott, véresen lihegtek, megpihentek, újból kezdtek, széttiporták a bokrokat, rugták a port, egymás testével tördelték az erdőt, de nem bírtak egymással. Végül egymás torkának ugrottak, s egyetlen harapással feltépték az ereket. Elbődült mindakettő, mint az állat, de a küzdés megszűnt. Irtózatos erővel átkarolták egymást és rászoritották szájukat az ömlő sebre s itták, szítták egymás véréét, míg mind a kettő összeesett... Úgy kapták meg őket arrajáró emberek összekötözött hajjal, holtan...

— ... No, ez a háború es, tisztelendúr... Bolondok halála. S csak ezt akartam mondani... Most mehet misézni érte...

Mindannyian a rémes história vad igazságának igézete alatt állottunk. Ez aztán parabola. A hideg futkosott a hátunkon tőle. Nincs az a pokol, amely igazságát kiolvasztaná agyunkból. Az örült székely büszkén mosolygott és alattomosan leste a hatást arcunkon, de nem szólt.

Több szavát aztán nem is vettük az életben. A szokását azonban megváltoztatta. Már nem ült napokig mozdulatlan lethargiában az ágyon, hanem, mihelyt pitymálott, kiszökött az erdőkre, mezőkre. Az olyan helyeket kedvelte, ahol nem dolgoztak emberek. Kétségbeesett felesége hiába kereste az étellel naphosszant, pedig sokan látták és mindenki más hírt mondott róla. Virágot szedett, leült a határkőre és szemlélte a mezőt, kergette a varjakat, vagy morfondírozva, magábanbeszélve, öles léptekkel végigmérte a földeket. Utána a fejét csóválta és újramérte.

— Elszántották! — szitkozódott.

A vetés se tetszett. Gyengéllette:

— Mit nyálaskodtok egész nap azzal a lóherrel!

— Belétek vágom a kaszát, ha nem forgolódtok, — szidta az idegen embereket.

Úgy viselkedett, mintha az egész határ az övé volna. Büszke, gőgös lett, a köszöntést se fogadta. Az úton az áldást szállító szekereknek utasításokat adott, hogy mit hová tegyenek. Otthon volt, gazdálkodott, mintha béke volna és ő a régi, híres birtokos. A lelke megnyugodott. Nem tudott a háborúról, mióta megfejtette a titkát. Békés, drága, jó világot látott maga körül az örület jótékony fátyla alatt. Egyetlen egyszer szólalt meg otthon, mikor hozzátartozóinak utasítást adott, hogy menjenek be Csíkszeredába és szóljanak Friedmann úrnak, a zsidónak, mert meggondolta a dolgot és az erdőt mégis eladja.

Egyik nap aztán ott kapták meg az egyik hanton elnyúlva. Kezében fű, letépett búza volt.

Így halt meg a harmadik bolond.

Mi szépen eltemettük.

TIZENHARMADIK FEJEZET

A háborút előbb minden ember külön-külön önmagában veszítette el. Engem ezek az asztallábakhoz kötözött emberek, a szenvedők, a bénák, az özvegyek és árvák, a halállal vívódók és holtak öltek meg. A lelkem úgy érezte, hogy a hullahegyek alatt én fekszem, a kiontott vér reám folyik, az üszkös otthonokban én semmisültem meg, a haláltusát az én szivemen vívják, a levágott láb, kar nekem is fáj, vakok kínját is én hordozom, minden könny az én orcámon is folyik, de a hitem az Istenben sohasem rendült meg...

Csak akkor tántorodtam meg, mikor a diadalmas, küzdő szenvedő egyház mellett meg kellett ismernem a politikai egyházat is, amely a rohamok élére áll és Isten országának tekintélyével szentesíti nemzetek egymáspusztítását. Mert azon a napon, mikor a gyűlölet paroxizmusával egymásnak rohantak, valaki ellopta a földről az igazi evangéliumot. A front megölte a teológiát bennem, a frontmögötti szenvedés pedig feltámasztotta az embert. Harminc esztendeig kellett élnem, amíg megtudtam, hogy mit rejt ez a szó: *Ember*. Eddig Istent hirdettem az embernek, de megfordult a mindenség törvénye: ezen órától kezdve az Embert kell hirdetni a Jóistennek, hogy könyörüljön rajta... Ez lesz új hivatásom és már jövő vasárnap munkához látok. Forrt bennem az Ige, lángoló hitet, hatalmas tetterőt éreztem. Tisztán láttam a célt. Minden falú tele van menekültekkel. Össze fogom gyűjteni és foglyul ejtem a kétségbeesetteket az élet számára...

Leveleket küldöztem szét, kidoboltattam, személyesen bejártam a szomszédos falvakat és hívtam minden-

kit. — Híre támadt, hogy mit akarok, az emberek beszélték róla, esemény lett a gondolatból, a nép készülődött, ki kíváncsiságból, ki lélekszomjúságból. Izgagtottan vártam e napot, mint ara a vőlegényét. — Nem volt nyugtom, mintha előre éreztem volna, hogy sorsdöntő lesz életemben ez a nap.

És ők jöttek.

Minden út tele volt velük. Hozták kicsinyeiket is és ez volt második menekülésük a kétségbeesés elől. A falú megtelt soha nem látott idegen emberek százaival. A kis templomban el sem fértek. A szabadban kellett szétszéket ácsolni. Ki tudja hány falu népe özönlötte körül, székely, magyar, román. Mind szenvedő, szegény ember. A harangszó elhalt fölöttük és felzendült az ének. Hatalmas hulláma megrázta az eget és a földet. Kábultan, féhéren állottam fölöttük én, tehetelen gyermek, akihez vígaszért jöttek. Mit mondjak nekik? A szó fél ajkamon... És ők várnak. Az őszi szél elsóhajt fölöttünk és az elhalt falevelek bőven hullanak fejemre... Ez meghozza a szót is:

„Nézzetek körül! — mondom — Még a fákról is koporsók hullanak. Arany és piros halálba dermedt a föld. Tegnap még titkos, szép életét élte, lehelteminden és ma dúrván gázolnak át a magasságokból zuhant holttesteiken az emberek, mert az emberek mindig csak holttesteken szerettek járni, akár emberé legyen az, akár virágé, madaré, vagy egykor boldog kis bogaré... A halál ebei vonítanak még az erdőkben is és forró szemekkel rágják dűhükben a fák kérget és vért keresnek, sok vért, hogy kiontsák...

Felnézek az égre, a felhők között tengődő árva fénybe és azt mondom: Szegény nap!

...Leborulok a földre és látnom kell,

hogy nagy nyitott sirszáj lett az élet fekete emléje... A mező elfeketedve rothad, mint a háború katonái, a ti gyermekeitek, férjeitek, testvéreitek, akiknek ajkáról örökre elmúlt a dal, a csók, a sok bohó álom, mert megölte az élet eleni bűn...

Elhagyott házaitokat ágyúk ontják össze, piros lesz a küszöb a vértől...

A tömeg összezsugorodik belső kínjában. Hiszen igaz mindez, de minek vájkálni a szívekben. Nem azért hívtam, hogy még jobban kéteségbeejtsem, hanem hogy megvíasztaljam, erőt öntsek beléjük... De hiszem-e, hogy van vígasztalás? Hiszem-e, hogy a rettenetnek vége lesz?...

Hiszem és vallom.

— Ne csüggedjeteK mégse embertestvéreim, mert a megpróbáltatásnak vége léssen...

Nem igaz, hogy Isten akarja mind ezt...

Nem igaz, hogy a háborúnak lelke van...

Nem igaz, hogy jobbak leszünk általa...

Nem igaz, hogy a ma született ártatlan csecsemőknek is szenvednie kell...

Kérdően néznek rám a szemek, hogy mit akarok. ...Én nem tudom visszaadni a halott apákat, sem a halott férjeket, drágagyermekeket. Nem tudom kinövesztetni a csonka végtagokat, látóvá tenni a kilőtt szemeket, felépíteni a tűzzel perzselt házakat, felruházni a koldussá tett népeket, éhezőknek asztalt teríteni, szomorúságnak italt nyújtani, a világ nyomorúságát poklokra taszítani, benneteket hazavezetni... Nem tudom, nem tudom!...

De tudom, hogy nem azok fognak győzni, akik egymást öldösisik.

De tudom, hogy a kifosztott meleg fészek romjaiból új otthon épül.

De tudom, hogy a csók erősebb, mint a fegyverek, s egy ölelő karban több élet van, mint amit eddig az összes találmányok és bölcsességek nyújtottak... Tudom, hogy meg fogtok vigasztaltatni, mert el kell jönnie immár az Isten országának...

Igazságtalanul, de nem hiába szenvedtetek.

Nézzétek a lehullott, sárga falevelet. Ilyen aranykoporsó a ti szívetek is, amely egykor fel fog nyilni és kiszállanak belőle azok, akiket ma sirattok...

Érintsetek a szíveteket az én szívemhez, hogy olyan erős hitetek legyen a békességben és az útban levő új élet meleg áldásához, mint nekem. Emlékeztőtül pedig vigyetek egy-egy hullott falevelet, tegyétek le élő hittel, igaz bizalommal az élő Isten lábaihoz és csoda történik: meglássátok. A hervadt falevelből virágos fa lesz újból. A tépett föld meggyógyul, a megtörtetett ember felegyenesedik, a hamú fölött új házak épülnek, a megkínzottak, szenvedők megvigasztaltatnak, az öröm galambja ismét visszaszáll közétek, a holtak feltámadnak, a távollévők hazasietnek, a sirok eltűnnek és boldogok lesztek, csak szeretni tudjatok... Szeretni!... Szeretni!... Szeretni!...

Nem tudom, mit beszéltem még. Csak azt láttam, hogy a tömeg odatorlódik a szószékhez és ragyogó arccal utánmond minden szót, előbb pihegve, sejtelmesen,

halkan, majd mind erősebben, végül mint a vihar dörgi :
„Hazajönnék... feltámadnak... A hamú
fölött új házak épülnek... a sirok eltün-
nek...“

Némelyek gondolkodva, mások újjongva távoztak...
Ekkor az embertömegén át a szószék lábáig jött egy
fiatal, ismeretlen szép leány, a földről felvett egy arany
falevelet, könyvébe tette, hálásan a szemembe nézett,
pirulva egy „köszönöm“-öt susogott és sietve eltűnt.

Megbénulva állottam. Bensőmön végignyilalt va-
lami csodálatos érzés és önkéntelenül kérdeztem meg :
— Ki volt ?

A kántor mosolyogva hajlott a füleimhez :

— Székelyföldről menekült kisasszony. Azt mond-
ják, hogy a bádoki tanítónő testvére.

A leány eltűnt, de tudtam, éreztem, hogy abban az
imakönyvbe rejtett kis aranykoporsóban egész életem
boldogságát magával vitte.

Néhány nap múlva hivatalosan közölte velem a
csendőrőrmester, hogy többen is feljelentettek és pa-
rancsa szerint a vasárnapi prédikáció miatt további in-
tézkedésig nem hagyhatom el a község területét...

Többen is feljelentettek... Ez volt a hála a vi-
gasztalásért...

A faluban is megtudták. Titokban arról beszéltek,
hogy saját házamnál internáltak és csak azért nem tar-
tóztattak le, mert a hatóság a reverendát tekintette.

Hirtelen elnéptelenedett a házam tája. Mindenki
elkerülte, félve osontak tova kapum előtt és még a fe-
jüket is félre fordították, hogy ne szólíthassam meg
őket. Szegények féltek. A menekültjeim is példálóztak,
hogy ideje volna már hazamenni. Úgy hallották, hogy
otthon már nincs veszedelem... Nem kellett több leve-
let írnom idegen sinylódó hadifoglyoknak, misét sem

kellett mondanom a háborúban levők épségbenmaradásáért. Édes anyám is panaszkodott: — „Miért csináltál ekkora bajt magadnak, fiam?“ A szomszédasszony felmondta a leszegődött tejet. A jegyző méltatlankodva úgy nyilatkozott, hogy ilyen éretlen, meggondolatlan beszédekkel mégsem lehet gyöngíteni az ország ellenálló képességét... Titokban pedig mindenki várta, hogy mi történik velem.

— Elcsapják — találgatta az egyik.

— Nem a. Becsukják...

— Áthelyezik...

— Áffenét!... — tudta egy szocialista munkás.

— Ne féltétek ti a papokat. A püspök egy kicsit leszidja, s pász.

Én pedig keményen felvettem a fejemet:

— Mégis csak úgy lesz, ahogy mondtam.

Gyorsan intézkedtek. A katonai parancsnokság be rendelt, hogy a szabadságon lévő tábori lelkészt helyettesítem és negyvennyolc óra alatt jelentkezzem a kolozsvári Feldspital parancsnokánál. A cél világos. A katonaság majd elveszi a kedvemet a „felelőtlen“ pacifizmustól.

Mosolyogtam és örültem, hogy mehetek. Csak a lelkem volt keserű és nehéz. Mégis fájt, hogy így bán-tak velem azok, akiket úgy szerettem, akikért annyi áldozatot hoztam. Ilyen a világ. Mindegy... Menjünk. Alig vártam, hogy a falut a hátam mögött tudjam.

Az elutazás előtt azonban történt valami, ami egyszerű fénybe borított mindent előttem. Levelet kaptam. Mikor felbontottam, nem volt benne írás, csak egy fehér lapra ragasztott, hervadt őszi falevél, alatta dátum és finom női kézzel írva egyetlen szó:

„A r a n y k o p o r s ó“...

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Bevonultam.
A beteg katonák nem sokat törődtek velem. Mikor beléptem a roskadásig zsúfolt kórházterembe, rámpillantottak és szenvedtek tovább. Találomra odaléptem az első ágyhoz :

— Hogy hívják ?

A katona egyenesre rántotta a párnán fejét:

— Ich melde gehorsamst : Infanterist Johann Tusa.

— Hol sebesült meg ?

— Az orosz fronton.

— Nem akarna gyónni ?

— Jelentem alássan : nem.

Behunyta a szemeit, hogy ne kelljen beszélnie. A másikhöz fordultam:

— Hogy hívják ?

— Nu ştiu ungureşte ...

— És magát ?

— Ich bin ein deutscher und evangelisch — utasított el a harmadik.

Állottam közöttük tehetetlenül. Az ápolónők kedveskedtek és ragyogott a szemük, mikor velem beszéltek. A hátam mögött félhangosan, hogy én is halljam, megjegyezték :

— Csinos kis pap ...

Pirultam és arra kértem, hogy azonnal értesítsenek, ha valamelyik szegény lélek halálán volna. Nem baj, ha éjjel van, ha nappal.

Már az első éjszaka felverték:

— A tizennégyes haldoklik.

Futva siettem hozzá. Görögkeleti vallású, egyszerű

cigány volt és már a végét járta. Olyan volt, mint egy fekete múmia, amely évezredek után hirtelen felébredt. A jajongástól álmukból felvert katonák egykedvűen nézték a haldoklását. Hogy kínjait csillapítsam, verejtékes homlokára tettem tenyeremet, de dühösen megragadta és két kezébe vette, irtózatossá erővel szorongatta, mintha a halál partjairól akarna általa kiszabadulni. Csontjaim ropogtak, de odaengedtem. Ki tudja, elrévült szemei miféle menekvésnek látják. Agóniája hosszasan tartott. Egy utolsó szorítás, megvető, csúf grimász, vizes vér az ajkakon és kezem szabad volt... A cigány meghalt... Az inspekciós orvos konstatálta a halált és két szanitéc elvitte a még félmeleg hullát...

Három napig sápadt voltam az izgalomtól. Étvágyam sem volt. Undorodtam a vértől, ami a falnak támasztott hordágyról végigfolyt a folyosón, mikor a mütöből kihozták a beteget. A kezem folyton reszketett, ha az elköltözöttek nevét beírtam a halottak anyakönyvébe. Majdnem naponta hurcoltuk a holtakat a hősök temetőjébe. A karbol és halálszag átjárta egész testemet és álmomban is véres vattát láttam.

Később azonban megszoktam és már csak az „érdekesebb eset”-ek keltettek különösebb érdeklődést. Hozzádurvultam az embermészárszékhez. Ritkán jutott eszembe, hogy mindeniküknek otthon felesége, gyermekei, szülei vannak és gazdátlanul hagyja a maga életproblémáját... Kábult és beszámíthatatlan voltam magam is.

— Mi újság? — fordultam reggelenkint az ápolónővérhez hidegen.

Mi újság lett volna más, minthogy az ágyak fölött függő láztáblák grafikonja közeledett a halálhoz.

Sejtelmem sem volt idáig, hogy milyen sokféle a halál. Hol a torkon, fejen, mellen, hajon, kéz-láb, mell-seben húzza ki a lelket az emberből vigyorgó kegyetlenséggel... Megundorodtam az emberi testtől. Milyen gyenge, semmi az a kevés hús, csont, bőr, amiből állunk és milyen büszkén hordozzuk, mennyi villámló gondo-

lat lakik a fekete erekkel átszótt maroknyi szürke agyvelőben és mennyi érzés a mindössze negyedkilónyi véres szívben... Pfuj, milyen csúnya az ember!... Nem csoda, hogy megfertőzte a világot... De ott van a halhatatlan lelke... Annyi röppen ki itt a szájából, hogy idejük sincs eltávozni... Lélek, lélek... Csak most látom, hogy a legtöbb embernél láthatatlan gonosztevő az is...

A városba menekülők. A boltok előtt hosszú sorban állanak az emberek, kezükben kenyérjegy, sójegy, dohányjegy, húsjegy... homlokukon pedig a lassú pusztulás jegye. Ha pedig valamelyik fellázad, rendőr lökdösi vissza. Reggeltől estig ácsorognak és sohasem lesz vége a sornak. A kávéházban felmentettek és hadiszállítók politizálnak, az uccán kiképző tisztek nők után vadásznak... Este a fénybeborított város mulatni kezd. A zene harsog, az ölek kitárulnak és csók-mocsokban fürdik asszony, férfi...

Háború van, hajrá!...

Fagyos ősz van. A holt fákat egymáshoz veri a szél, s a kietlen eső végigcsurog a kórházvonatok mellett hörgő, lázas arcokon...

— A tiszti osztályra egy katolikus papot hoztak — jelentik, — aki látni szeretné a tábori lelkes urat.

— Igen... Megyek...

Egyik osztálytársam, akit hat éve nem láttam.

— Szervusz, Mózsi! Bene Mózsi! — örvendezek neki.

Hosszú, kiszáradt kezét nyújtja felém. Mell-lövést kapott. Rekedten susog:

— Köszönöm, hogy eljöttél. Beszélni akarok veled.

— Majd később, ha az orvos megengedi. Nem szabad igénybe vened a beteg tüdőt. Pihend ki magad...

— Sajnos, túl vagyok a veszélyen.

Meglepetten kérdezem:

— Miért sajnós?

— Éppen erről szeretnék veled beszélni...

No ez alaposan megváltozott. Víg, majdnem könnyelmű, tréfacsináló fiú volt, s most úgy lobognak a szemei, mintha kölcsön akarná adni egy gyilkosnak. Elszánt, feszült, komor.

— Túlságos nagy kortyot ittál a háborúból, pajtás.

— A háború semmi. Kicsiség — legyint idegesen.

-- Az élet, az élet nehezebb...

— Hát ez a lyuk, a bordáid között?

— Azt én nem embertől, hanem az Istentől magától kaptam.

Rámeredek. Ez vagy félrebeszél, vagy meg van teljesen zavarodva. Megvetően mosolyog:

— Se bolond nem vagyok, se lázam nincs; csak az igazat mondom. Mindig jó barátom voltál, azért hívtalak, hogy elmondjam, ami bennem rág... Nem bírom tovább, muszáj elmondani.

Aggódva ülök a fejéhez:

— Mondd hát, Mózsi... Csak teljes bizalommal. Ha nekem mondd, annyi, mintha a sirnak mondanád...

— Tudom — hörögi sötéten, de a benne lévő gátlásokat sem bírja gyorsan legyőzni.

— Ha akarod gyónásnak veszem — biztatom.

— Fölösleges... Úgyis maholnap megtudja az egész világ.

— Nehogy valami bolondot csinálj, Mózsi!...

— Bolondot? — kacag fanyarul. — Ez lesz az életemnek egyetlen okos cselekedete.

Sovány kezével megragad és magához húzza a fejemet:

— Mihelyt innen kikerülök, kilépek a papságból... Tudd meg... Végérvényesen elhatároztam, mert nekem az Isten adta tudtomra, hogy ki kell lépnem.

Meghökkenek. Borzasztó, amit mond... Mégis megbolondult... Nem tudja, mit beszél.

— Az úgy volt — meséli csendesesen, elgondolkodva, — hogy én hivatás nélkül mentem papnak. A szü-

leim kényszerítettek. Magam sem tudtam, hogy mire vállalkozom. Otragadtam a teológián veletek. Emlékszel rá, hogy milyen bolondos, jókedvű fickó voltam. A spirituális úrnak hasadt el az arca a gyönyörűségtől és azt az információt adta rólam, hogy „Szentferenc-kedély“ vagyok.

— Az is voltál — jegyeztem meg bárgyun.

— Ah... Mindössze játszottam és az orruknál togva vezettem... Aztán kikerültem az életbe. Csínáltam a dolgomat jól, rosszul, ahogy a többiek. Miséztem, prédikáltam, mindennap elmormoltam a bréváriumot. Pár évvel ezelőtt — nem fontos, hogy hol — megismerkedtem egy leánnyal... Szerettük egymást, de elrejtettük a világ elől... Ő is tudta, hogy nem lehetünk egymáséi. Rettenetes volt a belső világom. Áthelyeztettem magamat, hogy a közelében se legyek... Soha meg se csókoltam. Egy hajfürtöt kaptam emlékül tőle. De azt is, mikor új állomáshelyemre megérkeztem, a lámpaüveg felett szálankint elégettem. — Hiába volt minden. Napról-napra sötétebb lett a lelkem. Így kapott a háború. Még örvendtem neki. Minden fát megmozgattam, hogy behívjanak, de csak másfél év múlva sikerült. Kimentem a harctérre, a lövészárokbba. Szenvedtem és kínoztam magamat... A múlt héten volt a nagy orosz offenzíva. Három napig éjjel-nappal pergett a tűz, hullott az ember. Azt hittük, hogy az egész világ elpusztul. Mikor mindenki halálfélelemben vonaglott mellettem, akkor azt mondtam magamban: — Itt most minden elvállik. Próbát teszek. Felnéztem a füstös, lángoló égre és teljes meggyőződéssel kivettem az órámat. — Édes Jóistenem! — fohászokodtam. — Én most három percig felállok a lövészárokbba. Ha azt akarod, hogy pap maradjak, küldj halált utánam, ha nem akard, akkor tarts életben... És úgy tettem...

— Örült! — lihegtem.

Mózsai rám se hederített.

— És nem történt semmi bajom.

— Dehát ez a lövés, a melledbe.

— Azt később kaptam. Egy hét múlva. Pár nap alatt felépülök.

— S akkor... akkor — pirultam — elveszed azt a lányt?...

A Mózsi szeme megtelt könnyel :

— Nem... mert szegényke meghalt...

Egész nap kábult voltam a Bene Mózsi tragédiájától és nem leltem helyemet, mintha engem is hasonló veszedelem fenyegetne.

Ki hitte volna? Ki merte volna erről a Mózsiról feltételezni — csodálkoztam mindegyre és eszembe jutottak az együtt töltött idők. Előljárók kedvence mintateológus volt... Miféle irtózatosságot lelkizésen kellett keresztülmennie, hogy ilyen középkori istenítéletet tartott maga fölött?... Pergőtűzben kiállni a lövészárk sáncára és azt mondani: Ide lőjj, Úristen, ha azt akarod, hogy pap maradjak!... Milyen lehet az a szerelem, amely ilyen hallatlan cselekedetekre kényszeríti az embert? Meg akart halni, mert meghalt, akit szeretett. Mekkora bűn! Istenem, mekkora bűn!... És most aposztáziával akarja tetézni!...

Borzadoztam szerencsétlen társam felett, ítélkeztem, de nem mertem önmagamba tekinteni. Egészen megkönnyebbültem, mikor este elhívtak a tisztek a Pusztai főhadnagy búcsúvacsorájára. Ott kiverem magamból az egészet.

Pusztai főhadnagyot nem régen bocsátották el a kórházból. Kapott tizennégy nap üdülési szabadságot utána, és most vissza kell mennie a harctérre. Kitűnő vacsora volt a New-Yorkban. Jó borokat ittunk és fesztelenül beszélgettünk cigány mellett. Velük tartottam, csakhogy önmagamtól szabaduljak, de éreztem, hogy ingerlékeny, sebes a lelkem.

Nőkről folyt a szó, szemérem nélkül, szabadon, bakakifejezésekkel.

— Wolhyniában volt egy nőm — csettint a fő-

hadnagy. — Micsoda tyúk volt, az áldóját!... Ha elkezdte a szerelmet, az egész világháborúért nem hagyta volna abba. Stramm fehérnép volt...

— Nekem is volt egy lovam, de kilőtték alólam — dicselkedett képletesen a deresfejű népfelkelő, akinek otthon felesége, gyermekei voltak... — A legszebb pillanatban kapott a fejébe egy szilánkot. Hijnye, ez elaludt — vakarom a fejemet...

Önkéntelen összeborzadtam. Észrevették.

— Csepeg a nyálad, papom, mi?

— Aljasok vagytok!

Jóízület hahotáztak rajta, majd elkezdtek élcelődni, csúf, trágár szavakkal, hogy sirült le az orcámról a bőr.

— Ne botránkoztassátok — vett álnokul védelmébe a harmadik és titokban odahunyorított a többinek.

— Ezt hallgasd meg, Páter, amit mondok! Nincs benne semmi. Tiszta, leányoknak való, valóságos liliomtörténet...

Erre következik a század legocsmányabb históriája. A tisztek tekeregnek nevettükben, a térdüket verik, hogy beugrottam a sikerült tréfának.

— Nincs nektek édesanyátok, húgotok, hogy így beszéltek a nőkről? — háborodom fel.

— Az más — világosítanak fel. — Majd, ha megismered, te sem fogod védeni a nőket.

— Miféle képmutatás? — int le a főhadnagy. — Ne álszenteskedjél! Fel vagy te már világosítva. Tudod te, mitől döglük a légy. Csak annyi nappal nyújtanák meg legalább a szabadságomat, ahány nővel neked életedben dolgod volt...

Megdöbbenek. Nem azért, mert engem sérteget, hanem, hogy így beszélhet egy ember, ki pár óra múlva visszamegy a harctérre, s esetleg holnap a belei ott lógnak az útszéli fa köré csavarodva. Hogyan várhat oltalmat az ilyen Istenétől is, ha nem is hisz benne. Hogyan szennyezheti be a kedveseitől kapott bucsúcsókot az ajkán ilyen szavakkal. Úgy hajtja oda a lelkét a pokloknak, mint a pénzt a cigánynak... Hát sohasem

néznek ezek az emberek a lelkiük tükrébe? Milyen fenékig romlott! Mire fog ez gondolni, ha ott fekszik a saját vérében és kétségbeesetten keres egy gondolatot, amiért érdemes volt meghalni...

Gondolataimat újból megszakítja a főhadnagy öblös hangja:

— Hé, cigány! — parancsol büszkén. — Azt a nótát, hogy:

„Darumadár, ha elszállsz dél felé...”

A dal felbúg a hegedűn. A főhadnagy a két könyökére ereszti férfias, szép fejét.

„Kopogtasd meg a házuk ablakát...” — vonja a cigány, s a tiszt olyat sóhajt, hogy széles mellén összeharangoz a sok kitüntetés. A népfölkelő mogorván hátratartja a fejét és idegesen iszik. A hadnagy mereven a borospalackot nézi, a zászlós dühösen szívja a cigarettát és nehéz volna megmondani, a cigaretta, vagy a szeme parázslík-e jobban. A cigány mosolyog, s a százasokra gondol, mintha azt mondaná: „A legszebb hasa mégis az én hegedűmnek van”. Ha pap nem volnék, most megrugnám. Egy cinikus bankigazgató, aki biztos a felmentésében, ha száz esztendeig tartana is a háború, a nóta végén lelkesülten felénk tartja a poharat: „Uraim, én és adhoc nőm, azt mondjuk, hogy nincs szebb dolog, mint mikor a hősök mulatnak!”

Pillantásra sem érdemesítik. Csak én bámulok oda tapasztalatlanul. A testem nézi a nőt. A főhadnagy megböki a poharamat:

— Óvakodjunk az adhoc-nőktől, Páter.

— Vigyázz, mert holnap ápolónőnek jelentkezik a kórházadban.

— Idefütyintem neked, ha utána estél — biztat a harmadik.

— Ne pirulj nők jelenlétében — oktat a népfölkelő, — mert akkor soha le nem rázod őket a nyakadról.

— Furcsa emberek vagytok — tör ki belőlem. — Egyik feletek angyal, a másik ördög.

— Hagyd el. Mindakét felünk már régen az ördögé.

— El is visz benneteket — próbálok bátor lenni, mert irigylem őket. Milyen férfiasak, tapasztaltak és én milyen félszeg, gyámoltalan vagyok... Nem szabadott volna végighallgatnom szennyes beszédüket és én türem, hogy bemocskolják a reverendámat. Hiszen valósággal prostituálnak és ráadásul ki is kacagnak. Miért teszik? Mert ha az Isten angyala maga öltöznék reverendába, annak se hinnék el, hogy tisztességes pap. Én pedig az vagyok... Az vagyok... És tovább nem tűröm... Te vagy a hibás — vádol a lelkiismeret. — Szabadott-e vendéglőbe jönnöd és pap létedre dúrva katonákkal lumpolnod. Most pedig gyáva vagy itt-hagyni őket, mert azt hiszed, hogy férfiatlannak tartanak... Azért is, most megyek.

— Pincér, fizetni!

— Mit akarsz? — ocsudik rám a főhadnagy.

— Későn van. Mennem kell.

A jószemű főhadnagy rámfürkészik és a vesémbé lát:

— Mi bajod van neked, pajtás!

— No, igen — vallom be. — Nem bírom hallgatni, amit beszéltek.

— Ne légy gyerek — engesztel a deres népfőlkelő.

A főhadnagy szénfekete hajába túrja ujjait.

— Hagyjátok! Tiszta igazad van, pajtás. Köpj ránk s menj haza.

— Így nem megyek — ülök le konokul.

— Részegek vagytok... Ne zavarjátok meg a mulatságot — csendesít a hadnagy... — Inkább a nőkről többet nem beszélünk.

A főhadnagy szilárdan engem néz és szinte indulatosan felcsattan:

— De beszélünk...

Kapja a székét, mellém telepszik és melegen átveti a karját vállamon:

— Idehallgass, Jóska!

A karja görcsösen vonaglik rajtam.
— A nők mind rosszak, de egy... egy van mindig, aki szent...

Ujjongva ugrom fel:

— Úgy-e, úgy-e, te is azt tartod?

Futólag meglepődik, finom szelidséggel, férfias melegséggel elsuttogja:

— Látom, te is azt tartod... Igazad van, Jóska!...

Keményen kezét nyújt, bizalmasan megszorítja, mintha szövetséget kötne és visszaül a helyére.

— Bravó! Kibékültek. Fenéig ennek az örömére!

Egymásra nézünk és csendesen kiisszuk borainkat.

A cigány új nótába kezd, s a dallam szárnyain elszállok egy szép leányhoz, akinek a nevét nem tudom.

Reggel az első dolgom, hogy Bene Mózsit felkeresem. Halálos komolyan fekszik az ágyon és mozdulatlan, kerek a szeme, mint a bagolyé. Nem jó az emberket őszinteségük kellemetlen pillanataira emlékeztetni, azért elfogulatlanul játszom, mintha kettőnk között semmi sem történt volna.

— Nagyot döntöttünk a Pusztai főhadnagy bucsúvacsoráján. Ismered?... Az éjjel ment vissza a harctérre. Kissé sokat ittunk. Még most is kábult tőle a fejem.

Mózszi nem válaszol, csak néz és nyersen azt mondja:

— Jere ide!

— Mi baj, fiú? Csak nem vagy rosszabbul? Mintha valamivel fehérebb volnál. A láztáblád kitűnő — nézem a feje fölött függő grafikont. — Ennek igazán örülök... De mondd csak, nincs szükséged valamire? Szívesen beszerzem...

Türelmetlenül hallgattat el:

— Ne járjon a szád! Hajolj ide. Emlékszel-e arra, amit tegnap beszéltem?

— Hogyne, kérlek. Emlékszem...

— No hát, vedd tudomásul, hogy egy szó sem igaz belőle. Nem mondtam semmit...

A beteget nem szabad felizgatni. Túlzott buzgalommal ráhagyom:

— Természetesen. Nagy kópé vagy, Mózsi — rontom el a hatást. — Mondhatom, szépen fálnak állítottál.

Bosszankodom, hogy így eltévesztettem a hangot, de már nem lehet jóvátenni. Egy ilyen világos, hidegeszü embernek nem szabadott volna az intelligenciáját, egyéniségét rosszul alkalmazott naivitással megsérteni. Sötéten összeráncolja a homlokát és gorombán rámszól:

— Mától kezdve nem akarlak látni. Amíg én itt vagyok, ebbe a szobába be ne tedd a lábad.

Ott lebeg a számon a kérdés, a „Miért“, de lenyelem és hasonló hideg „Kérlek“ szóval magára hagyom.

— Persze, most szégyenli a szerencsétlen a vallomását és azért nem akar látni, hogy ne kelljen rágondolnia.

Az első felindulásban haragszom, de aztán megértem és igazat adok az érzékenységének. Napokig feléje sem megyek...

A negyedik napon azonban meg kell szegnem fogadásomat. Egyik beteg rosszul lesz. A kötelesség szólít. Emelt fővel vonulok át a termen és feléje sem nézek a Bene Mózsi ágyának. Végzem hivatásomat, de közben arra gondolok, hogy mit gondolhat magában most Bene Mózes. Titokban az ágyra pillantok és elhülve látom, hogy idegen fekszik az ágyban. Szinte vacog a fogam, mikor kívül megkérdezem az ápolónővértől:

— Hová lett a tábori lelkész úr?

A nővér nyugodtan válaszol:

— Be kellett szállítani az ideggyógyintézetbe...

Majdnem felsikoltok:

— Megőrült?

— Oh, nem, csak az idegei voltak túlságosan megtámadva és később beállhatott volna a katasztrófa. Így rövidesen semmi baja sem lesz.

Dideregve megyek a szobába. Az ajtót bezárom,

hideg ujjakkal előveszem a fehérpapírra ragasztott száraz falevelet és gyufát gyújtok, hogy elégessen...

„Aranykoporsó... Aranykoporsó... Aranykoporsó...” esik a szemeimbe a drága női írás és akaratom elernyed. Remegve taposom el a gyufát. Nem szabad elégetnem. Bene Mózes is elégette kedvese hajszálait és — ime ez lett a vége. Csak akkor nyugszom meg némileg, mikor a levélkét a szekrényem fenekén elrejttem. Utána tétován állok meg.

— Mi lesz velem? Istenem, mi lesz velem?!...

A lelkiélet földöntúli mélységeibe merültem, hogy megnyugtassam magamat. Az aszkézis vastörvényeit alkalmaztam, amelyekről illatos lett a szentek szája, maradandó a teste és nárduszt csepegtek a csontjaik. Belesoványodtam és a nézéseem titokzatos lett. Bőjtfelhő ült az arcomon, de a bennem lakó tűz nem szűnt. Himnuszok lebegtek a nyelvemen és testi szemekkel is láttam a menyországba. Fantáziám a misztikum aranykódében úszott, de mindenben és mindenütt az én szép lányomat láttam.

Majd az ellenkező végletbe estem. Nőt nővel lehet legjobban meggyilkolni. Százával vonultak el előttem az uccán, társaságban; szőkék, barnák, szendék, tüzesek, szépek és még szebbek, ifjak és érettek, soványak, molettek, raffináltak, szúzi és bűnös húsuak, szellemesek és tudatlanok, előkelők és polgárlányok, Szentantálpártfogoltak és uccalányok... Nem kellett. Sem bünt, sem szerelmet nem keltettek bennem. Sajnáltam és otthagytam őket. Az eszem elborzadt, ha szenvedélyemre gondoltam, a szívem olyan volt tőle, mint egy napfényben fürdő színes, boldog lepke... Mintha a látásom is megváltozott volna. Eszembe se jutott a háború, a haldokló és kétségbeesett milliók. A sebek szépek voltak, a napba emelt fejű vakokat görög-szobroknak láttam, a vér nem borzasztott és szeliden csodálkoztam a szenvedők kínjain. Már csak félig tudtam, mit cselekszem. Így tévedtem halálos veszedelembe is. A kórház egy félreeső pavillonában volt elhelyezve

a járványosztály. Ide tiltva volt a belépés. A halál legalattomosabb ebeinek ólja volt ez. Kolera, tifusz, himlő és sok más orv baj rágta, ölte a gennylázás, vértcsepegő orrú, borzalmassá torzított emberpáriákat. Ők voltak a halálraitéltek. Ha egyetlen embernek ereje lett volna bűzös ágyából elszökni, százezreket ránthatott volna magával a halálba.

Nem tudtam ellentállni az ingernek, hogy közibök ne menjek. Még csak ezeknek lehet nagy szükségük a lelki bátorításra. Egy őrizetlen pillanatban aztán beléptem az első ajtón. Két ágy feküdt a szobában és a két beteg néma, mozdulatlan volt. Talán már meg is haltak, vagy csak a sirbanfekvést gyakorolják. A többet, verejtékes szakáll keretében alig volt már arcuk. Szemeik mélyen beestek, mintha tudnák, hogy örök ágyat kell vetniök a koponyazúgokban. A csontok már megkezdtek a sárgulást. Egyiküket megérintem:

— Testvérem!

Sohasem láttam hasonló elborzadást.

— Uram, meneküljön! — sziszegte. — Hogy mert idejönni? ... Kiütéses tifuszban vagyunk ... Fleck-tifusz! — tette hozzá németül is, ha nem érteném meg magyarul.

— Tudom — válaszoltam nyugodtan.

— És nem fél? Nem retteg? Nem esik kétségbe?

— Miért?

— Akkor nem kapja meg. Aki nem fél, arra nem ragad át — mondotta babonásan.

Csak most éreztem, hogy a hideg végigfut a hátamon, de a szemközi falon mintha az én szép leányomat látnám.

— Segíteni akarok — mosolyogtam.

— Köszönjük, de mi már meggyóntunk.

— Kinek?

— Egymásnak.

A másik bólintott.

„Ki az Ember?” — kiáltott bennem valami. Itt van ez a kettő. Légmentesen el vannak zárva a világ-

tól. Egyetlen hős asszony ápolja, aki talán rövidesen szintén a harmadik ágyba fekszik. Ez a két ember tudja, hogy meghal. Rá is készültek. Meggyóntak egymásnak. A legszebb gyónás ez lehetett, mióta emberiség él ezen a földön. Most nyugodtak. Fenséges békességben pihen a lelkük. Annyira hittem gyónásuk szentségében, hogy nem mertem beleavatkozni. Egyszerűen csak feloldoztam.

— Van valami kívánságuk? Én teljesítem, ha megtehetem — biztattam.

— Kezdetben volt, de már letettünk róla... Szerettünk volna levelet írni haza.

— De miért nem írtak? Ez igazán a legkevesebb, amit egy beteg megkívánhat.

— Nem lehet. Nem szabad — rázta a fejét az öregebb.

Felháborodva csattantam fel:

— Ki merte megtiltani?

— Nem kérem, nem tiltották meg — csillapított.

— Sőt, a kedves nővér vállalkozott is rá...

— Nem értem. Akkor miért nem írtattak velem?

— Elfeledd, főtisztelendő úr, a kiütéses tifusz.

— Az nem akadály. A levelet kellőképpen dezinficiálják...

A beteg ingerülten felel:

— Uram! Nekem otthon feleségem, három drága gyermekem van. A bajtársamnak szintén felesége, s egy négyéves édes, kicsi leánya... Ha egyetlen egy bacilus is hozzuk jutna, a másvilágon sem volna nyugodalmunk. Ezért nem írhatunk.

— Borzasztó! — rebegek.

Pillanatokig csend van, míg mindahárman elgondolkodunk és megvárom, amíg erőtlennül letörlik a kigördült könnyet. Nem ellágyulás, nem elérzékenyülés ez a könny se, csak — levél haza, amit soha sem írhatnak meg.

— Mégis... — villan fel örömmel a halálraítélt. Van egy mód.

— Mi az ? Mi az ? Mire gondol ! — kapok rajta.

— Van jó memóriája önnek, főtisztelendő úr ?

— Meglehető.

— Ha ön megtanulná a nevünket, a címet, ahová küldeni kell. Megmondanók, hogy mit írjon. Akkor, mondjuk egy hónap múlva, megírhatná haza...

— Szívesen, hogyne. Megteszem...

Egymásra néznek, hogy melyik kezdje. Talán arra is gondolnak, hogy melyiküknek a sürgősebb, mert rettentő volna, ha ezt a levelet félbeszakítaná orvul a halál.

„Benke Pál vagyok, Harasztiból...”

Elfogódva ismétlem, mintha esküdném :

„Benke Pál, Harasztiból...”

— Nem feledi el ?

— Sohasem.

„Kende Dénes, Lajosfalva” — szól most a másik.

„Kende Dénes, Lajosfalva...” és nézem őket, hogy még halálom óráján is eszembe jussanak.

„Drága feleségem!...”

A másik is így szólítja :

„Drága feleségem!”

Önkéntelen a szívemre teszem a kezemet és fedve mindent, lelkemben az én szép leányom arcába borulok és én is mondom :

„Drága feleségem!”

Nem két levél, két végrendelet következik egyszerű szavakkal, de súlyos problémákkal... Hogy „ide ezzel tartozom, azt add meg”, a gyermekekkel mi történjék... a holttest csak nyugodjék Kolozsvárt, amibe az exhumálás, hazaszállítás kerülne, azt a pénzt inkább őrizték meg, mert nem lehet tudni, hogy mit hoz a jövő...” Az élet ezer apró kis kövét hordják össze, hogy aggodalmukban minél szilárdabb, minél biztosabb hajlékot építhessenek megsemmisülésük előtt.

Minden szavukat belevésem az agyamba, a szívembe, beleégetem, hogy jobban tudjam, mint a Mi-atyánkot. Szándékosan tovább időzöm köztük, hogy a

végén elismételhessem a levelüket és megnyugtassam, hogy egyetlen sóhajtásuk sem fog kimaradni.

— Utolsó nagy örömünk — hálálkodnak és köszönik a nyelv minden szép szavával, a szeretet örök, nagy titkával. Többé nem fogjuk látni egymást, de érezzük, hogy a siron túl is egymáshoz fogunk tartozni és a bucsúvétel tőlük csak forma, aminek semmi jelentősége nincs számunkra . . .

Kívül már vártak. A fehérköppenyés főorvos haragosan és tiltón emelte fel a kezét és ridegen kiadta a parancsot :

— Azonnal fertőtleníteni !

Megtörtént. Utána kétheti megfigyelőbe internáltak.

Nem tudom, mi történt azalatt a világban.

Éjjel, nappal csak a két levelet imádkoztam :

„Benke Pál vagyok, Harasztiból . . .“

„Kende Dénes, Lajosfalva . . .“ — de sohasem az ő asszonyukra gondoltam, amikor kimondottam:

„Drága feleségem ! . . .“

*

Helyettesítésem véget ért, hazamehettem.

Örömmel fordítottam hátat a városnak.

Nem hiába jövök kórházból, a természet is haladkodik. Kopár, szomorú, beteg. Varjak szürke csőre veri a fejemet és a halált lesi minden. A bükkös, ez a fenséges gótszentegyház, melyben eddig az élet szédületes himnusza zengett, kifosztottan megszenteltelentett temető lett. A fák ékessége lehullott, a miriád kis napmotor megállott. Parasztok égett, tépett condrákban, a nyomor keserű pálinkájától ittasan, káromkodva döntögetik az erdő templomának oszlopaikat. A vadak felkelnek vackukról és finom orrukkal szagolják a föld veszedelmét . . . A víz is borzong. Siváran, szürkén, fáradtan ömlik tova és a partok szélén, már saját testből szövi szemfedőjét . . . Ahogy hazafelé tartok egy

rongyos szekéren, látom, hogy a hegyeken az ördög rázza karjait a világ fölött...

Tőlem rázhatja. Többet nem kínozom magamat. Megyek és a szemébe nézek annak a leánynak. Lássuk, ki az. Vagy egymásnak teremtet a sors, vagy kiábrándulva, megnyugszom. Nyugalmat akarok.

— Mozgassa azt a lovat, Feri!

— Hogy a kutyák!... — ostorozza a szekeres a merevlábú, korhadtt csontú, szőrös, fehér állatot. — Gyí, virsli!... No, mi lesz, öreg ágyúhúzó?... Erigy tábornoknak, ha nem akarsz húzni!... Jere, ülj fel a szekérrre, ha elfáradtál!

Kúrta iramodás után csak kiáll a ló. Szuszog, fujtat, köhög.

— Hadi ló — mentegetőzik a gazdája.

— Szálljunk le — sajnálom meg.

Így is csak úgy tudunk előrejutni, hogy míg a kocsis a ló fejénél baktat, félkézzel megfogom a löcsöt, kellő pillanatban, — mikor a ló legjobban erőlködik — hirtelen eleresztem, mire tíz lépést fut, hogy orra ne bukják.

— Ugyan beléjöttél — feddi Feri bá.

Valahogy megérkeztünk a falú határába.

— Maga csak menjen haza, Feri, én a szöllők alatt elsétálok.

— Jobb is lesz, istálom.

A cseresznyefáknál tér el az ösvény. Pillanatig visszatorpanok, de aztán elszántan, hátra se nézve, kemény léptekkel sietek rajta végig. Egyik felem azt mondja, hogy már ez is aposztázia, másik felem arra gondol, hogy milyen lesz a találkozás. A levegőben madarak hintáznak, a völgyben már látszanak a fekete szalmatetős viskók. Különösen érzem magamat. Félek és boldog vagyok. Csak gondolkodni nem szabad. Vigyen a szívem, ahová akar. Legyen, ahogy rendelve van...

Már messziről felismerem a házukat. Fenyegyet, vagy hív?... Nem tudom... Milyen gyorsan megérkez-

tem!... Még csak a kapun nehéz bemenni... Majdnem a markomban marad a kilincse. A tanítónő a tornácról meglátott és elém jön.

— Milyen meglepetés, plébános úr!...

— Kezét csókolom...

— Tessék befáradni...

— Köszönöm... Köszönöm...

A belső izgalomtól fáradtan teszem meg a pár lépést. A ház néma. Hiába fürkészek, a szép leány nincs. Talán látogatóba ment a faluba... Meg kell tudnom... Belehalok, ha nem láthatom... Közömbös képet vágok, erőltetem a nyugalmat, de a hangom túlvilági.

— És a kedves húga?...

— Ilus hazament Székelyföldre. Apáék is hazamentek és magukkal vitték. Már nincs semmi veszély felénk.

Szürke lesz az arcom a hírre... Hazament, itt hagyott... Nem törődöm semmivel. Minden pillanattal jobban elárulom magamat. A tanítónő belém lát, hiszen úgy sugárzik belőlem a szerelem, hogy a holtak is megéreznék.

Támolyogva emelkedem fel. A tanítónő komolyan áll előttem:

— Plébános úr!

Felrezzenek.

— Parancsoljon...

— Kérni akarom valamire.

A nő küzd magával. Töredezett szavakat ejt: „Nem... Mégsem... De mi lesz velük?... Nagy a baj... Teste megvonaglik és megragadja kezemet:

— Plébános úr!... Hagyjon békét a kicsi húgomnak...

Hosszan egymásra nézünk. Szomorúan felelem:

— Hiszen nem is ismerem... Azt se tudom, minek hívják...

— ...Ilusnak hívják... Én Kató vagyok... Ő Ilus...

— Ilus?... — és örülök, hogy legalább a nevét megfoghattam...

— Ő se akart hazamenni...

Fátyolos nézésembé az öröm sugarai vegyülnek... Nem akart hazamenni... Értem nem akart hazamenni...

— Milyen betegek mindaketten — csodálkozik önkéntelen, a tanítónő.

— Igaza van. Betegek vagyunk... És amire kért, abban is igaza van, csak...

Hirtelen kezét csókolok és letántorgok a lépcsőn... Már a kapúnál tétovázok, mikor a tanítónő utánam röppen... Megsajnál... Megértett...

— Plébános úr — suttogja melegen, anyásan. — A tavasszal... visszajön Ilus...

... Sohasem lesz tavasz!...

T I Z E N Ö T Ö D I K F E J E Z E T

Nem volt idő sokat töprengeni. Minden nap történt valami szokatlan. Előbb a menekültek hagytak itt bucsúvétlen, mire visszajöttem. Azután a második harangot is elvitték. A toronyablakon kidobták, s sejtelmes sikoltással széthasadt az út kövein. Meg sem tudtam nézni, mintha gyermekemet temetnék. Eddig imádkozott, holnap ölni fog.

El se tudtuk feledni kicsi harangunkat, újból beállított egy zászlós. Este volt, mikor megérkezett. Kitergette előttem a parancsot, hogy az orgonasípokat kell lerekvirálnia. Éjjeli szállást kért.

— Szállást szívesen, de az orgonát nem adom.

A tiszt mosolygott:

— Meglátjuk.

Négyszemközt elővettem az édesanyámat:

— Jó vacsorát készítsen, anyám. Ne sajnálja a csirkét. És legyen bor bőven. Megtraktálom ezt az éhenkórászt, s ha mégis lesz arcabőre elvinni az orgonát, úgy kihajítom a templomból, hogy a nyaka kitörik.

Pogány, cinikus alak volt ez a tiszt. Mindenre mosolygott. Éjfél körül kissé fejébe szállott a bor, neki-bátorodott és elmesélte, hogy mindenütt így szokták a papok. Etetik, itatják, hogy ne nyúljon az orgonához.

— Hús kilót híztam, mióta rekvirálok. — Művészember vagyok, de a zenéből soha olyan jól nem éltem, mint az utolsó két hétben.

— Nem művész, de kontrás-cigány se voltál, pajtás, soha életedben!

Megütkezve meresztette rám apró disznó-szemeit.

— Az én nevemet ismerik Pesten, Bécsben. Nem egy hangversenyt adtam a békében külföldön is.

— Művészember nem gyilkol hangszert — feleltem szárazon.

— Mit csináljak? ... A háború ... Inkább az orgonák pusztuljanak el, mint én. Különben délután megnéztem az orgonádat. Ehhez az ócska ládához kár ragaszkodnod. Legalább újat szereztek. Ezt még megjavítani sem lehet. A sípok maguktól jajgatnak, sok teljesen néma, hanyatdültek, mintha Isten pipaszárai volnának, a szélzsák megfulladt, a billentyűzet leesett, mint a halott álla, a szű megette még a fáját is. Igazi kegyes limlom. Rég ki kellett volna dobni. De akárhogy sajnál-nám magam is, parancs, parancs ... Délután már meg is kezdtem a munkát.

— Hogy mertél hozzányúlni az én engedélyem nélkül?

A művész mentetetőzött. Bántam is, hogy ráivaltam.

— Már mindegy — enyhült a harag, — de egyetlenegy sípot nem adok. Ha egy egész hadsereg jön érte, akkor se.

— De parancsolj kiválasztani akármelyiket — készségeskedett a katona.

Vettem a templomkulcsot.

— Reggel is ráérne — méltatlankodott — nem szököm meg velük.

— Most akarom — feleltem szilárdan.

— Ahogy parancsolod.

Az orgona játszóasztalán már ott heverték az ezüstsípok, némán, karcsun, holtan. Rendre kezembe vettem és végigsimogattam fagyott testüket. A művész úgy viselkedett a templomban, mintha az Isten elment volna hazulról.

— Ez az! — örvendtem.

— Van ennél szebb is — biztatott a tiszt.

— Nincs ...

— Ízlés dolga — mosolygott.

Az asztalnál szakértően végignézte, belefűjt, megkritizálta :

— Nem ér egy árva sóhajtást. Sejtelmem sincs, miért ragaszkodol annyira hozzá. Van valami különös okod rá ?

Válaszul elővettem a „domus historia“-t.

A tiszt érdeklődve olvasta a puffadt könyvet :

— „Inchoatum hoc opus“... Igazi sokatnyá-
lazott miazmaraktár — fújta bele a cigarettafüstöt.

— Tudnod kell — mondtam, — hogy valaha barátok laktak itt. Ők javították meg az orgonát. A híres Vikol mesterre bízták, aki külföldön pallérozott, szellemes könnyűvérű művész volt.

A prior — virító faarcú, ráncokkal betérképezett vén barát — szeretettel makogta :

— Felician testvérünk segítségére lesz, fiam.

Fiatal, szép szál szerzetes lépett elő.

— Én vagyok a „muzsikus barát“.

Különös fény ömlött nyirott fejére, széttárult vonásain, kigyulladt szeme megett titkos dolgok izztak.

— Mennyi agyatlan, exhumált alak — gondolta Vikol mester.

Estre hajlott az idő. A sötét szentélyben egy nyurga fráter tűzosztó pálcával kicsi csillagokat rakott a gyertyák hegyére. A barátok letakarodtak a kórusról, a viasz-képű prior vezetésével belementek a homályba merült vastag falba és csakhamar lent kuporogtak a sárgás gyertyaverésben.

„Proficiscere de hoc mundo“ — tévelygett egy erőtlen síró hang és erre felzendült a kar.

A muzsikus barát elsáppadva suttozta :

— Temetik az orgonát.

Vikol elámult.

— Úgy temetik, mint az embert !

A barát ellenségesen korrigálta meg :

— Több volt egy embernél.

Összebújtak az ezüst halott romjai között. A barát kiemelt egy elcsendesült sípot s halkán mondotta :

— Nem ismered, testvérem, a történetét. Kétszáz esztendővel ezelőtt egyenkint koldulták össze a barátok ezeket a sípokat és le vagyon írva, hogy ki, s miért szánta Isten dícsőségére. Nézd e kis „Fiszt“. Akkora, mint egy gyermek finom torkocskája. Megfojtott királyi gyermek tragédiáját rejti magában. Ez a „Gé“ valaha ezüst tál volt. A bakó találta fel rajta a levágott főúri fejeket. Ki tudná elsorolni mindazt, mit e hangok világba kiáltanak. Ezer élet ezüst fejfája nyugszik az orgonában. Csuda-e, ha mi, együgyü barátok, emberként temetjük!... Most aztán hozzáírják e históriához: — „Renovavit Georgius Vikol“ — mosolygott a barát.

Georgius Vikol azonban kevélyen megrázta a fejét:

— Renovavit? Javította? — Tévedsz, testvér! Creavit. Teremtette. Mint Isten.

Ellenségesen nézték egymást és nem hallották többé a szerzetesek halotti hórázását. Vikol a különös igézetben kiragadta a kis sípot társa kezéből és erős markával összenyomta:

— Látod? Megfojtottam.

A barát tagadta.

— Celládba viszem a dómusz históriát. Ha elolvastad, tudni fogod, hogy ezeket az ezüst hangokat többé nem lehet megfojtani.

— Bolond kriptaőr vagy barát, kifőzött embereknek nézed a buta furulyákat.

Konokul vallotta tovább a maga hitét a szerzetes.

— Mászkálhatsz a hanglétrán szétfeszített fülelkel, de hiába dudálsz bele a csendbe, míg nem ismered a sípok lelkét.

A művész fehér homlokára árnyék vetődött.

— Beírhatod kopott históriádba, barát, hogy vége a múltnak. Nem fogod hallani többé a történelem vén vérontóinak dörgő káromkodásait, boroskupák ezüst kacaját, ha lenyomod a pedált. Új emberiség orgonája lesz ez. A szegények, a küzdők, vergődők vágyát, álmát

töltöm e fiolába, s poros meséid helyébe új világ nagy-szerű edénye lesz — lelkesedett Vikol. — Dugd ki bagolyváradból a fejedet és meglátod, hogy más élet kér szállást.

A barát nem szólt. A templom elmerült a sötétségben, a szobrok a szentség köré állottak és láthatatlanná enyésztek. Csak az aranyméc s küzdött a hajó fekete hátán.

— Rendkívül érdekes — ivott elgondolkozva a rekviráló tisztt.

— Nem én találtam ki, itt van ebben az öreg könyvben — tóltam oda a disznóbőrbe kötött, eger-rágt, dohos domus históriát, — de van tovább is.

— Ugyanúgy oldotta meg Vikol mester is a könyv szíjjait, mint te, ugyanúgy olvasta, mint te most :

„Nagy földindulás vala és sok vén ember hala meg...”

— Jól kezdődik, — mulatott a krónikán, de csak hamar belefeledkezett. A krónikás kissé megpirongatta nemzetét, hogy elhagyta Istenét a szörnyű megpróbáltatások napjaiban, mikor „fő esik, szív irtózik, szín változik, sas holttesteken hízik, vérrel részegedik.”

Ugyanolyan idők jártak, mint most. A barátok is szépen kiválasztották, hogy mikor induljanak koldulni. Amerre csak mentek, „nyerített a ló, s mind sírt a sok báró.”

— Ne félj, a mostaniak nem sírnak — kacagott fel a tisztt.

— Fognak még ők is sírni — jósoltam én, — de ne zavarj, hogy folytassam:

...Az első adomány természetesen a tekintetes és nagyságos fejedelemé volt. A palotában azonban rosszkor kopogtatott a kápsáló barát. Önagysága éppen akkor vágta le egyik főúr fejét, ki nem átallotta azt állítani ezüst buzogányáról, hogy többet ér a fejedelem szent fejénél.

— Lehetett valami igaza — kacagott a tisztt...

... Önagysága a baráttra riadt és hátához vágta a corpus delictit:

— Mit akarsz itt most, te, szenteltvíz számará?...
A barát természetesen és alázatosan felvette a buzogányt.

— Elég kedélyesen állították össze a do-re-mi-fa-szo-la-szi-do-t boldogult elődeim — mulatott Vikol.

A szél befújt a cella ablakán, a feszületen függő viaszk Krisztus háromszor is jóéjszakát kívánt neki, de nem vette észre. A primitív könyv lekötötte, a fakult betűkből gyötrelmek, nehéz sorsok keltek ki és sok halál tátongott minden orgonasíp históriája mögött...

Nyomor, bűn, gaztettek és keresztnyaló aljasságok áradnak némelyikből, s sátán ül a lyuknál. De vannak, amelyek örömet, szépséget, szentséges érzéseket rejtenek és számtalan meghasadt homlokú ember imája, álma, keserősége, vágya kiált ki és szóródik szerte a históriákból.

Ott kapta a hajnal a könyv mellett, de nem tudta letenni. Az utolsó történet egy névtelen szép leányról szólt, kinek olyan tiszta és forró szíve volt, hogy átvilágított a ruháján...

— Lángbaborult arccal elhallgattam és az én szép leányomra gondoltam. Ő is olyan tiszta és forrószívű... A tiszt azonban érdeklődve sürgetett. Riadtan folytattam:

— Vikol mester bosszankodott:

— Ez a fene barát alaposan belemártott a legendába. Egy hét múlva én is liliomot fogok legelni közzöttük és messziről megérezem az eretnekeket, mint szent Pachomius.

A gyertya orrára görbült, aztán lefeküdt.

— A forrószívű leány orgonája — suttogetta magában és már nem gúnyolódott. Elismerte a barát igazát: Ezer élet ezüst fejfája nyugszik az orgonában.

Másnap megkereste és elrejtette a névtelen leány ajándékát.

— Milyen igénytelen furulyácska — dédelgette és elmélázó gondolattal megcsókolta.

Az átszellemült művész idegerejével dolgozott. A barátok csodálkoztak és sziveskedtek körülötte. Az új orgona váza már délire állott. Átszellemülve, lendülettel magyarázta és vezényelte az új konstrukció tervét:

— Meg fogják látni!...

Csak a muzsikus barát nem szólott. Ijedt, tünődő, csüggedt volt. Hervadt fővel csíszolta a sípokat és egymásután nyújtotta át a mesternek, ki izgalomtól gyöngyözve hangolta, tüzes ajakkal tisztította, belehelte lényét és ki tudja melyikbe rejtette a kacagást, örömet, melyiket nevezte el angyalról, hol nyitott lakást az irgalomnak és a lehulló falevél bánatának, haldokló gyermek lelkének koporsót, éhezőnek vigaszt, megbánottak igazat, melyikre kötözött ezüst szárnyat és a mély faoduk, ha megszólalnak, mit fognak beszélni. A ragyogó harsonákat egymásután zendítette fel és felmutatta a földnek, az égnek és addig nem nyugodott, míg az utolsó ezüst pórusa is meg nem telt emberi érzéssel.

Így telt el az egész nap. Lelke nyugodt volt és cellájában maga elé tette a forrószívű leány édes hangszerét. Drága tervek születtek a kis ezüstvessző misztériuma nyomán. Mint a gyermek, belenézett, belefújott, ha nem jön-e elő öbléből a csodaszívű szép szűz leány, ki lopva vitte el kincsét a lompos barátokhoz, hogy daliás mátkáját Isten védelmezze, szerelmét őrizze...

Éjfél felé a muzsikus barát megzavarta:

— Ne érts félre — hebegett. — Egy igénytelen kis jószágot keresek egész nap. A negyedik regiszter egyik kicsi sípja eltűnt. A szemétben is kerestem. Talán észre sem vetted.

— Majd pótolom. Nem is fontos...

Újra ellenségesen állottak egymással szemben. Vikol megértette a szerzetes titkát. A szent szilenciumban alig billentette fel a szó nyelvüket.

Az alázatos ember elkerekedett szemekkel motyogta:

— Nincs semmi értéke...

— De szép a története. — Miért hazudsz, barát?...

A szerzetes szemöldöke összerándult, hatalmas tarfejét felvetette, testének boltozata ropogott, de legyűrte indulatát és felkacagott:

— Tudom, hogy te vetted el, de vigyázz, nehogy barátot csináljon belőled is az a „furulya!”

— Ne félt engem, te, megtévedt Szent Antal. Van már nekem forrószívű szép leányom.

Az ifjú szerzetes elgondolkodott. A harag elsímult benne, csodálatos fény áradt alakjára, hangja ismét meleg lett:

— Egyszer... én is elküldöttem egy leánynak, de a síp visszajött... Régen volt... Aztán visszaloptam az orgonába... Isten megbocsátott... Mondom, régen volt... Te is bocsáss meg... suttogeta. — Hozzon boldogságot az én kis jószágom...

A szelid Krisztus újra megszólalt a feszületen:

— Hát már sohasem feküsztek le, gyermekeim?...

Szünetet tartottam. Az én tisztem nem szólt, csak merőn nézte a poharát, a fenekén remegő borocskát. Talán észre se vette, hogy megállottam. A cigaretta az én kezemben is kialudt. A szoba sarkába hajítottam...

— Már nem sok van a történetből. — Gyönyörű hangszer lett az ezüst orgona. Az ezer síp a tébolyult tenger mélységétől a szférák finom magasságáig mindent kifejezett. A barátok boldogan írták be a krónikás könyvükbe:

„Fecit Georgius Vikol.“

És Georgius mester ujjongva zendítette fel. Ifjúságának és művészetének túlradó szenvedélyességével majdnem extázisba esett.

— Világot alkottam Önöknek, atyám! Nem orgona, az emberiség áll oltáruk előtt. A szenvedő, a meggyalázott, láncait rázó, nyomortól fertőzött, borzalmas és mégis drága emberiség. Egyetlen érintésemre gyermekek milliói fakadnak sírva, kitártkarú anyák omlanak össze és felhördül minden csapzott, keserű férfi. Hábo-

rukat és történelmet sepernek el ezek a hangok . . .

Delejes testtel, démoni kézzel a billentyűkre csapott és az orgona megrázta az infernális világot. Másik érintésére epedő vágyak, szerelem, költészet galambjai röppentek ki az ezüst kalitkából.

A szakértők elragadtatva álltak:

— Tökéletes!

A zsúfolásig telt templom népe sírt alant.

Csak az öreg atyák néztek zavartan, rémülten, bánattól szorongva:

— Ez nem a mi régi orgonánk!

Az agg prior könnye hullott, reszketve intett a művészeknek:

— Csak a Jóistent nem tudad felidézni, fiam — és bütykös kezével Felicián testvérnek megparancsolta, hogy ő hívja el a Jóistent.

A muzsikus barát megrendült. Halványan szállott fel az orgonára.

Soha nem hallott búbánat és gyász szállotta meg a világot. A sziveket mind koporsóba zárta. A körülállóknak nem volt erejük, hogy az emberi kínokban vájkáló kezet megfogják és megkötözzék.

A vén prior térdénállva sírt:

— Istenem, mi történt ezzel az orgonával? Egyik fellázította, a másik kétségbeejtette a világot.

A muzsikus barát olyan volt, mint egy holttesteken mászkáló bogár, akinek ördög van a hátára festve.

Vikol mester kétségbeesetten ugrott a baráthoz, ki utolsó lélegzetét is eljátszotta és túlvilági hangon kiáltott:

— Várj!

Lihegve vallotta be az ősz atyának:

— Még egy kis baja van az orgonának. Egy igénytelen kis síp nincs bekapcsolva.

Zsebéből elővette a „forrószív“-nek picit ezüst síp-ját. Szeliden, jóságosan ránézett a muzsikus baráttra és odanyújtotta.

Ismét felszállott az ezüst orgona nyergébe és felzendítette a dalt, a forró szívek himnuszát.

Az elesett élet megújult, a nyomorult föld megszünt tovább remegni, az ódon szentély felderült, az emberek egymás szívére borultak :

A tudatlan, vén barátok fejüket csóválták :

— Ki gondolta volna, hogy egy ilyen icipici sípocska milyen sokat jelent...

A tiszt töpreng, nézi a karcsú, vékony orgona-sípöt, tűz veri át az arcát, sűrű szemöldökei összefutnak.

— Nem vagyok romantikus ember — mondja későre. Egyes legendákra nem adok semmit, de tesztek egy ajánlatot. Ezért az egy sípért itthagynom az egész orgonádat.

— Ezért az egy sípért odaadom az egész orgonámat — felelem szemlesütve.

— Szóval megismételjük a legendát...

— A történelem is megismétli önmagát.

— Hát így állunk?...

— Nincs miért tagadnom...

Gúnyosan végignéz, vizsgál, belém akar látni, s mintha megsejtette volna, hogy mit takar a reverenda, szerető lány szóval biztat :

— Jobb lesz, ha elviszem. Veszedelmes kis jószág ez a darab ön. Minek kerüljön új történet a domus históriába?... Elég az a baj, amit nekem okozott...

— Hogyan? Miért? — kérdeztem megütközve.

A tiszt gyűlölködve mered a sípra, amely mozduatlan ragyog az abroszon, mint a jégcsap.

— Ha belekerülök a veszteséglistába, ennek köszönhetem, mert én mától kezdve több orgonához nem nyúlok. Eddig az orgonák mentettek meg a harctértől... Bár sohase láttalak volna, vagy égett volna le a templomod orgonástól!...

Hirtelen feleszmél és szeretne a föld alá süllyedni szegyenében:

— ...Te most azt hiszed, hogy gyáva vagyok, a

halálfélelem rémített meg, de tudd meg, hogy tizennégy óta a fronton vagyok és csak most sikerült ezt a megbízást kapnom... Örültem neki. Hogyne örültem volna... Most már ennek vége. A fene egye meg!

— Ember, ne menjen el a szép eszed — korholom.
— Egy emberélet többet ér, mint a föld összes orgonái. Hát csak vidd mindenestől. Még ezt is odaadom...

A tiszt fejét rázta és öklére eresztette a fejét. Nem szabad hagynom, hogy gondolkodjék. Bort öntök a poharába, koccintok.

— Szervusz! Verd ki ezt a számárságot a fejedből. Valami vén barát fantáziája találta ki az egész históriát. Nem kell komolyan venni. Együgyü történet.

— De szép...

— Sajnos — szép... — vallottam meg magam is. Erre felkacagtunk és aludni tértünk.

Mire megvirradt, az én tisztemnek híre-pora sem volt. Eltűnt.

Az ebédlőasztalon a vékonyka sípocska mellett egyetlen köszönő sort hagyott és megnyomtatta a vas-kos templomkulccsal.

— Tapintatos ember — mondtam a mise előtt jelentkező kántornak. — Még az éjszaka elszállította a rekvirált orgonasípokot, hogy ne okozzon fájdalmat a látása.

Fel se mertem nézni a kórusra. Minek lássam az orgonatest üres oduját.

A következő pillanatban azonban teljes erőből felzendült az orgona. Sohasem szólott ilyen szépen.

Az összes sípok helyükön állottak büszkén, csengetőn ragyogva... A szélzsák, billentyük kijavítva, meg erősítve.

— Új korában sem volt jobb — ujjongott a kántor mise után.

Egész éjszaka kellett dolgoznia a muzsikuskatonának, hogy ennyire megjavítsa.

Örömben támadt az ötletem:

— Megérdemli, hogy beírjam a nevét a domus históriába. Ugyanúgy, ahogy a Vikol mesteré van...

Gyorsan a tintába ütöttem a tollat és írni kezdettem:

„Renovavit Anno Domini 1916, die 29 Novembris...”

— Hogy is hívják csak?... A nevét nem tudom... El is feledtem megkérdezni... Majd megtudom a veszteséglistából... De minék ide név — üztem el a gondolatot. — Végtelenné tárult lelkem előtt megjelent a legnagyobb név, mit neki hálából adhattam, és erős, harcos betűkkel kiegészítettem a feljegyzést:

„...Miles anonymus — egy névtelen katona.”

— És most rajtunk a sor, kicsi síp — néztem rá szomorúan a forrószívű leány ajándékára. — Erős, bátor leszek, és meg foglak semmisíteni...

De előbb végigdédélgettem... Milyen törekeny, milyen ártatlan, milyen szép és mennyi lélek fűződik hozzá!... A hangja is halk, panaszos, szépleány-sírás...

Kezembe vettem, hogy szétroppantsam, de elgyengült a kezem... Nem tehetem meg. Nincs jogom hozzá — áltattam magamat. — A túlvilágon is számonkérné, aki adta. Nem birnám látni az üres helyét az orgonán... Hozzátartozik, aminthogy a szerelem is hozzátartozik a világ harmóniájához. Arcomhoz érintetem: — Ne félj, kicsi síp. — Úgy éreztem, hogy az én szép leányom finom arca ér az enyémhez és fájó boldogan lüktet a szívem...

Visszavitettem a templomba az ékes kis jószágot, megcsókoltam és társai közé illesztettem, hogy énekelje ő is az emberek megváltásának dalát... Aztán szégyenkezve, egy bocsánatkérő gondolatot küldöttem az ismeretlen katona után...

— Bajtárs, tévedtél... Helyetted én kerültem az elesettek listájára...

TIZENHATODIK FEJEZET

Karácsony előtt a harctereken súlyos harcok kezdődtek. A kiontott vér már-már a mi lábunkat mosta. Itthon a gyermekek levélkét írtak az angyalhoz és a fekete angyal halott apát hozott ajándékkul, s mikor javában énekelték a karácsonyfa alatt, hogy: „Bethlehemi puszta n ör vendetes hír van“ — béna testvér, rommá pusztult fiú bukkott be az ajtón.

Miféle vigasztalást mondjak nekik holnap? A halál tombolásában hogy hirdessem nekik az eljövendő új élet, a megváltás boldogságát? A valósággal szemben csak a valósággá vált evangéliumnak lehet ereje.

Soha ilyen karácsonyt!

Az emberiség így imádkozott:

„Béke az embereknek!...“

Mindennek és mindenkinek béke, ki az Ember-nevezet alá rendeltetett, akár most fájó valóságként járja az útját, akár fekete porként és kietlen csontként vergődjék sirjában, akár halhatatlan része sikoltson utána.

A bethlehemi jászol körül pedig haldoklók hörögtek, a sirokat és porladó csontokat égbehányta a gránát...

A templomok népe erre még viharosabban kiáltott:
„Béke a szenvedőknek, betegeknek, nyomorultaknak, szegényeknek, vergődőknek, minden szerencsétlennek, minden sebnek, égő sziveknek, sok roskadó testnek, elviselhetetlen homloknak...“

mind a négy égtájnak: északnak, délnek, nyugatnak, keletnek...”

A szenvedők pedig tovább szenvedtek, a roskadók végleg lerokkadtak, a sebek megölték viselőjüket.

Mégse csüggedtünk.

„Béke az elemeknek — könnyörögtünk, — tűznek, víznek, méregnek, fegyvernek, ágyúknak, gázoknak, tengeralatt és fölött járóknak, repülőgépeknek és léghajóknak, a távolból megölésnek és megáldásnak, átoknak és imádságnak, tudatlan madárnak, sejtelmesincs-kődarabnak, elolvadó véres hónak, földnek, csillogoknak, a megrémült napnak, szelid, s vadállatnak, annak is, aminek neve van, annak is, aminek neve sincs!...”

Béke!... Béke!... Béke!...

...és a tűz elégette a hajlékokat, ágyúk, gázok embert öltek, léghajókról, repülőgépekről pedig bomba hullott a békéért imádkozó templomi népek közé és az is megsemmisült, aminek neve volt, az is, aminek nem volt...

Mi emberek pedig még így is, még akkor is azt mondtuk, hogy „boldog karácsony”. Elfeleltük a föld fölött és föld alatt rothadó milliókat, boldogan hajtottuk fejünket a halál gödrének fekete párnájára és az árvák ezrei örvendve kántálták az ajtók előtt:

„Dícsőség mennyben az Istennek!”

Ez a karácsony.

Megrendülve borultam le nagysága előtt és ismét megfogadtam, hogy az én gyermeknépem békességéért, ha kell, önmagamat is áldozatul vetem és leszek ismét a szenvedőké, betegeké, szegényeké, vergődőké, a nevetsincs millióké, hogy a boldogságnak legalább egyetlen pillanatában részesüljenek. Gyönyörű terveim születtek. Ismét a megtisztult pap buzgóságával vettem magamat hivatásom karjaiba. Újra velük éheztem, velük sírtam, gyászoltam, küzdöttem...

Mind hiába volt, mert nem tudtam, hogy mint mindent a világon, a boldogságot is önmagunkból kell adnunk és előbb saját lelkemnek kell békét szereznem, mert addig egyetlen verejtékcseppet is képtelen leszek letörölni emberi homlokról.

Az én békémet és boldogságomat pedig csak az én szép leányom hozhatja meg.

Nincs miért ezt tagadni. Az Istennek már bevallottam, az embereknek azonban nem mertem...

TIZENHETEDIK FEJEZET

Vége megismertem . . .

Az arca fehér, a lelke még fehérebb.

A ma született bárány ártatlan, ő még ártatlabb. Szép, mint a tiszta harmat. A székely szó drága hamva, zamata van ajkán. Testén annak illata. Hajnalnóta minden lélegzete . . . A patyolatrózsás, zsályás, verbénás, rozmarintos, dús virágos székely mezők kicsi leánykája, erdők őzikéje, fenyvesek zöld falától védett, hímes völgyekben feltetözött karcsú kápolnavirágom . . .

. . . Iluska ! . . .

Most tudom, hogy régtől ismerjük egymást. Minek beszélgessünk. Egyazon földből valók vagyunk, s az én népem küldötte őt nekem . . . A menekültek hálája ő, kik jóságomért vele akarnak megajándékozni. Minden ember simított rajta, hogy szép legyen. Az illatos havasok megcsipték az arcát, hogy piros legyen, a föld dédelgette, hogy az élet termőága maradjon, a mi madaraink szárnya védte esőtől, naptól, amíg hozzám jött és a fűvek letörülték kis lábáról az úti port, hajába illatos túlevelek hullottak, mikor az öreg fenyők megáldották . . .

Minek beszélgessünk, hiszen régtől ismerjük egymást ! . . .

Csak nézünk és mosolygunk, mert szemünk között angyalok játszanak, míg az alkony imára kergeti őket.

Nekem is mennem kell. Egyszerre emelkedünk fel. Elszédülünk, behunyjuk szemünket, és az ajkak igézetének forró pillanatában lágyan, selymesen csak egy szóval tesszük le az örök esküt :

— Iluska ! ...

— Jóska ! ...

Most már könnyű minden.

Boldogan térek haza ...

Az irodában egy kétségbeesett asszony vár:

— Fusson lelkem, plébános úr, mert hal meg a kicsi fiam !

Szeretném azt mondani, hogy nincs többé halál.

— Oh, ez a borzasztó háború ! — jajgat az asszony.

... Háború ? Hát még tart a háború ? Miért szomorúak az emberek ?

— Iluska — gyöngyözik a név szivemben, s nehezre esik a beteg után érdeklődni. — Hívtak orvost ?

— Rég utána ment a szekér. Eddig meg is érkezett.

Az orvos már itt is volt.

— Szervusz, Péter ! — kiáltom feltűnő vígan.

A doktor aggodalmaskodott. Neves orvos, aki nem ige. ijed meg a haláltól.

Az uccán bosszankodva vallja be, hogy nem tudja mi baja van a gyermeknek.

— Ez még velem nem fordult elő. Ezt a betegséget az orvosi tudomány nem ismeri. Nincs neve. Amit lehetett, megtettem.

— Meghal a gyermek ?

— Nem tudom.

Az orvos hazaszekerezik, de két nap múlva ismét elhozzatják. Négy ember lett hirtelen súlyos beteg .

— Ugyanaz a baj. Ügylátszik fertőző. Tehetetlen vagyok vele szemben. Még ma bemegeyek Kolozsvárra és tanácsot kérek a professzoroktól.

Egy hét alatt a fél falú ágyban feküdt.

— A nevét már tudom — újságolta a doktor. — Spanyol influenzának nevezték el, de a gyógyszerét a világon senki sem ismeri. Újabb rettenetes veszedelem. Legalább egy millió embert ki fog írtani... Annyit fogsz temetni, hogy időd se lesz letenni a fekete palástot.

És megkezdődött a küzdelem az újabb réminel.

Soha nagyobb nyomoruság nem szakadt a világra. Minden élő a saját tragédiáját játszotta. Az emberiség kétségbeesett. Már Isten sem kellett és hazug volt a vizsgáztatás.

— Akármilyen lesz, csak vége legyen! — átkozódtak az emberek. Az uccán már nem játszottak a gyermekek, a mezők elnéptelenedtek, a részvét megszűnt, az ágyak tele voltak vérző orrú, lázban fürdő betegekkel. Egész családok haltak ki. Ajtóról-ajtóra jártam és kifáradt a szájam az imádságtól. Mindenkinek bennem volt a bizodalma. Nem volt nappalom, nem volt éjszakám, de a bensőm boldogságtól zengett. Az én szép angyalom járt velem...

— Ilus! — suttoztam akkor is, mikor lefogtam a halottak szeméit, vagy a kidőlt asszony helyett virrasztottam a kórral vívódó beteg ágyánál és a lerugott piszkos pokrócot gyengéden visszatakartam az ágyban hemzsegő nyomor-gyermekekre.

— Ilus! — mosolyogtam akkor is, mikor azon a szép nyárvégi délelőttön eszméletlenül hanyattestem a kertben és a szájamon előtörő vér pirosra festett néhány margarétát.

Én akkor is mosolyogtam. A világ pedig nyögött:

— Bárcsak vége lenne!

Mire meggyógyultam, ^{*}egy csúnya őszi napon aztán vége is lett a háborúnak.

Mikor a hivatalos jelentések a legharsogóbban hirdették a győzelmet, csapataink kitűnő szellemét és Párisba készültek, a front hirtelen felbomlott és kitört a forradalom.

A katonák lezülve, elvadulva, pusztítva jöttek haza. Éjszakánkint félállati bögések verték fel a falut:

— Éljen Károlyi Mihály!

Kézigránátokat dobtak ki a kocsadék ajtaján, lövések dörrentek:

— Éljen Károlyi Mihály!

Egész héten hullott az eső, fekete sárrá ázott a föld, a kopár fákról csepegett a víz, s a pizskossárga ködben félig megvakult a világ. Az emberek üreges arcgödrökkel legörbítették bozontos fejüket, s az ajzott pillák alatt kirontani kész gonosz akaratok sötétlettek.

Mindenki érezte, hogy veszedelem közeledik.

A frontról hazajött katonák éhségverte szeszes szájjal énekeltek. Még velejükben lüktetett a pusztítás és halál, s a felgyúlt keserúségek, az otthonhagyott asszony, gyerekek panasza sötéten morajlott az agyakban. Rossz szándék lebegett Erdély felett, s az emberek egymást halálraírták. Dúrván robbant ki a szó a vad férfiakból:

— Megölöm!

A kutyarágta füstös ajtók megett érett a forradalom, s az esti gyér tűzverésben sárgállott a sok nyomorult, megvert test és szürke, földes körmökkel vakarták szennyes fejüket az emberek.

Egyik éjszakán bombát dobtak a jegyzőnk házába, s a fékevesztett férfiak kacagva nézték, hogyan menekül egy szál ingben családotól, torkában szorult szívvel. Fejszék zuhantak az ajtókra, s percek alatt pozdorjává törték a berendezést, az anyakönyveket a sárba hányták, s fehér volt az ucca a kiszórt papirtól. A tömeg végigment a falun, s a koromsötétben üvöltötte a viharzó fenyegetést:

— Takarodjanak ki az urak a faluból!

A lámpák rémülten elaludtak a házakban, melyek kihaltan, halálsápadtan, düledezve álltak, a meszes falak remegtek, mintha menekülni szeretnének, de a rémület fehéren megdermesztette. Nehány úr az erdőkön át megszökött, mások pincékben, szénában rejtőztek el és a sorvasztó döbbenetben várták a nehéz percek, a szörnyű éjszaka elmúlását. Minden pillanat új rémségeket hozott, s gazdátlan golyók füttyültek a házak felett.

— Éljen Károlyi Mihály!

Csebrekben hordták ki a rabolt bort az útra, a pálinkás hordók fenekét bevették, kancsókkal, csuprok-

kal döntötték magukba a mámort. Némelyek bicsakkal felhasították arcukat, mások a tehetetlen, részeg szenvedélytől a házfalakhoz verték fejüket. Céda menyecskékről letépték a ruhát és állati gerjedelmükben véresre csókolták ajkukat.

— Éljen a forradalom!

Később csend lett. Kibirhatatlan, vészes csend. Lélegzeni is alig mertünk, s még a koldus alatt sem ropant a szalma.

Éjfél után valaki megverte az ablakomat, különösen, ijesztően, fogvacogva. Az ágy fejéhez támasztott töltött fegyverhez kapok:

— Ki az?

— Én vagyok! Török Ákos!

A szomszéd faluból való földesúr. Véresen, csapzottan, sárosan zuhan a lábaim elé, mikor kinyitom az ajtót. Homlokán éles seb fut végig, orcáján vérhintés. Remeg, szemei égnek. Beteg még a lélegzete is. Negyvenfokos lehet a láza. Döbbenve ugrom hozzá:

— Mi történt, Ákos?

A legrosszabbra vagyok elkészülve. Román faluban lakik, ahol alig él pár magyar család. A negyvennyolcas véres víziók jutnak eszembe, a tömegsírok lemeszárolt áldozatai. Hátha, amitől félttem, bekövetkezett, s a forradalom a fajgyűlöletet is lángra lobbanította és Erdély népei egymás vérében gázolnak talán már ebben a pillanatban.

— Istenem, ne hagyj el!

Török Ákos alig bírja kinyögni:

— Segíts, ha Istent ismersz! Ránktörtek az éjszaka. Megöltek volna, ha el nem menekülök. Mindenemet szétrombolták... Védekezni se tudtunk... Különben is az volt az első dolguk, hogy összeszedték a fegyvereket. Nem is tudom, mi lehet otthon ebben a pillanatban. A betegágyból szöktem meg. A fél falú spanyolban fekszik... Csinálj valamit, ments meg, ha tudsz!...

Fogai összecsikordulnak a tehetetlen dühtől. Felgyenesedik, újból eltántorodik és inaszakadtan eldül a szép magyar fiú.

Azon véresen rádobom az ágyamra. Az izgalomtól pillanatra összeszorul a homlokom. Nem számíthatok senkire. Egyedül vagyok vad hegyek és negyvenezer öntudatát vesztett, forrongó embergyűrű közepén. A csendőrség az első lövésre megszökött. Nincs itt sem törvény, sem Isten, sem ember. A hirtelen gyújtott gyertya lángjából halvány arcát felémtárja a halál. Tudom, hogy itt van, de nincs időm vele törődni. A testem hideg, s az öklöm fáj, mikor tehetetlen kínomban összeszorítom. Az ablakon benéz a rettenetes éjszaka. Idegeim dalolnak az izgalomtól, s mereven nézem a véres embert, ki lassan erőre kap s a pusztítás éjszakájának részleteit kezdi elmesélni:

— Semmit sem sejtettünk. Tegnap délután még hozzánk jöttek Ilusék . . .

— Ilusék ! — rémült fel bennem a név és a félelem majdnem elveszi az eszemet.

Nem is gondoltam rá. Reá, az én szép leányomra, ki több az életemnél. Mint a pelyhet, ragadom fel Török Ákost:

— Beszélj ! Beszélj, míg meg nem fojtalak. Mi történt vele ? . . .

Nincs idő a válaszra várni.

Csizmát, bekecsét rántok magamra, puskát a vállamra. Be sem csukom magam mögött az ajtót, rohanok, míg nem késő, hogy megmentsem, vagy vele haljak ! Ropog alattam a korhadt vesszőkerítés, idegen kapukat rugok be, nem nézem senki tulajdonát, árkon, bokron a legrövidebb úton török előre és belemerülök a kietlen éjszakába . . .

Lihegve botorkálok át a fekete mezőn. Valahol, az erdő szélén, a róka ugatja a falut, és jöttömre elvinnyog a sűrűben.

Futok . . .

Ágak arculcsapnak, az avarba dőlt fákon orra bukom, láthatatlan szövevényekbe bonyolódom. Zúgva,

törve rohanok a lehullott levelek, rovarok, virágok, madarak, korhadt fatörzsek holttestein által, melyek némán várják a feltámadást. Homlokomon sűrű a verejték, izmaim reszketnek, halántékom lüktet, de nem veszem észre, ha fába ütközöm, nem látom a kopár fák fekete ágboltozatát, reámleső vadak száját, sem a mohokra hullott csillagport... Csak a leányt látom veszedelemben és fájó hátgerinccel rohanok tovább.

Nehéz víziók jönnek. Elképzelem őt, kit legjobban szeretek, megölve, vagy meggyalázva és égrefacsart szájából fehér pára dől az éjszakába.

— Emberhalál lesz, ha valami baja esett!

El vagyok szánva, hogy felgyújtom a falú mind a négy sarkát és ott perzselem őket.

Végre a faluba érek.

Láncos kutyák mordulnak reám, s vadszándékú férfiak szegődnek nyomomba, de én csak a baljós, sétét házat látom.

Egy árnyalattal világosodik az éjszaka.

A hajlék moccanás nélkül alszik. Vajjon mi történt belül? Kezem a kilincsre vetem, de visszatorpanok és szemérmesen elpirulok.

— Nem állíthatok be hozzuk ilyen időben. Nem veszélyeztethetem a jó hírüket.

Az ablaknál hallgatózom, minden neszre felfigyelek. Meggyőződöm, hogy nem történt semmi bajuk. Hangtalan, mély megkönnyebbülés szakad fel bennem, s az öröm felderít.

A kocsmából részeg nóta verődik hozzám. Hazatért katonák mulatnak itt is. Ököl és lábdübörgéssel kísérik a víg dal rithmusát. A zaj és dal erősödik, mintha közelednének. Elszántan megállok a leány ajtajában. Történjék akármi, én itt nem hagyom.

Az idő telik és én moccanás nélkül őrködöm a küszöbön. Szegényke nem is sejtí, hogy falnak vetett hát-

tal, álmoasságtól, fáradtságtól égő szemekkel virrasztok, s hideg köd hull borzongó testemre.

Tudom, hogy ez a halál torka, de boldog vagyok, hogy érte tehetem. Szép szerelmes szavakat susogok el magamban, s félig szenderegve el-elmosolyodom. Terveken töprengek, elhatározásokat keresek, de csak gyermek-gondolatok, ártatlan örömök játszanak agyamban:

Reggel magammal viszem és holnap — feleségül veszem.

Erre elfeledek forradalmat, világot, mindent . . .

Reggel a felébredt emberek úgy találtak rám, hogy csendesen aludtam egy mosópadon. A puska kiesett térdeim közül. Zord, fegyveres férfiak rázták a vállamat, szölongattak :

— Ki vagy ?

Összerezzenek. Hátratórlöm csapzott hajam, s kiegyenesedem. Pusztá kézzel, fegyvertelenül állok, de — meghal, aki közeledik.

Tisztában vagyok, hogy a pillanat elérkezett.

Kissé csodálkozom is, hogy a fejemen még nem zuhan a bot, nem dördül a lövés, nem villan a kés, a fejsze.

Mi történt velük ? Hiszen ezek tegnap még nem is voltak emberek. Soványak, bütykösek, szenvedéstől görbék. Nyomor és gazság leszagatta róluk a condrát. Tudatlanok, bizalmatlanok, s csak a keserűségüket érzik. Soha jóban részük nem volt, ösztönből vonító ebek, földet zsírozni valók, kik utolsó örületükben szétszaggatni készültek a világot, s kiknek hiába robbant mellébe a golyó, ömlött le görbe szájuk szélén a vér a világpusztulás szakadékába . . . Mi történt velük ?

Valaki azt mondja :

— Hagyjátok, fiúk !

Füleim zúgnak, nem hallom, mit beszélnek, s csak azt látom, hogy a néma ajtó hirtelen kicsapódik, s egy szép fehér leány hozzámsikolt :

— Jóska!

A dühödt, ellenséges arcok megenyhülnek. Élő, drága mosoly veri át az embereket, majd fővegüket megbillentik, s elmenőben szeliden bátorítják a remegő leányt:

— Ne féljen semmitől, kisasszony!

Megbékélve, szenvedélyből felocsudva eltűnnek a kapukban, s újból emberré teremtve, kedves szeretettel azt mondják egymásnak:

— Milyen szépen szeretik egymást...

Mi pedig, két gyermek, állunk, nyelvünkre édes íz szívárog, ifjú testünk messzi fénylik és nem tudjuk, hogy a szerelem megmentette az életünket.

*

Otthon már három fegyveres, katonaruhás ember várt.

— Jöjjön, plébános úr, a faluházába!

— Mindjárt!

— Nem mindjárt, hanem most, tüstént! — mordult rám az egyik.

Nem ismertem őket, a háboruban voltak, mikor idejöttem. Külsejükről látom, hogy gonosz, eldúrvult, söpredékemberek, afféle lövészárók-piszok, de ha leütnek, sem engedhetem, hogy így bánjanak velem. Elszántan belemarkolok az emberbe, hogy recsegnék tőle a csontjai:

— Hogy hívnak?

A nyerserő imponál. Megjuhász kodva súrolja a karjait:

— Fene marka van a tisztelendúrnak.

Újból rádördülök:

— Hogy hívnak?

— Ingem Székely Dénesnek.

— Papi házban vagytok, le a kalappal!

Engedelmeskednek, kushadnak, de csak mint a tigrisek, mintha csak az óvatlan pillanatot várnák, hogy a kezembe harapjanak.

Büszkén, kiegyenesedve haladok előttük az úton.

Az árnyékom olyan, mintha a sánta félelem kísérne. Mindenki a „gyűlésen“ van. Férfi, asszony, gyermek. A zsúppszalmával fedett, földes parasztszobában el sem férnek. Az asztal körül sápadtan ülnek az úrak, a református és unitárius pap. Szótlanul utat nyitnak, de ismét azonnal összefolyik a sűrű tömeg. Innen menekvés nincs. Mögöttem arasznyi ablak, egy gyermek se férne ki rajta. Utolsó idegerőmmel erőszakolom a nyugalmat és kezek fogok az asztalnál ülőkkel. A két pap keze hideg.

Kíméletlen, aljas megjegyzések röpködnek a fejünkhöz. Szorultságunkon dúrván röhögnek. Arcom lángba borul, a kezem belököm a zsebembe és összeszorítom öklömet a browning agyán. Minden papi szelidség lefoszlik rólam és csak a férfit érzem magamban, akit meggyaláznak. A tapasztalt öreg unitárius pap a szeme sarkából hunyorítva sugja, hogy túrni kell, el kell túrni mindent.

— Nyelitek? Mi? — gúnyolódnak a katonák. — Eleget nyeltétek a szép fehér kalácsot, amíg mi a harctéren, feleségünk, s gyermekünk itthon szenvedett.

— Ki meri azt mondani! — csattanok fel.

— Én!... Én!... Én is!...

Az öreg pap ijedten ugrik eléem:

— De hát, mit akartok, jóemberek?... az Isten megfizeti!...

— Leszámolni! — ordítja a tömeg és a gyűlöletből lángoló szájak félig nyitva lihegnek.

Tehát népitélet a tömeglélektan minden megmondhatatlanságával és szeszélyével. Halálos gyermekjáték. Nincs az az igazság a földön, ami e tébolyult agyakat meggyőzze. Ezeknek vér kell, hogy saját sebeiket ne érezzék. A harcterek gyilkos extázisát ártatlanokon élik ki. Hullákon pihenték ki a rohamokat, s most úgy érzik, hogy a belső rohamokhoz is hullák kellenek. Megfertőzték az itthonmaradottakat is és most önmagát pusztítja egy nép. Borzasztó világosak az érzékeink és

szinte fizikailag előre érezzük, hová kapjuk az ütéseket, lövéseket. Mindössze pillanatok vannak hátra, de fáradt, ernyedv vagyok. Legyen, ami lesz. Nem is gondolok az életem védelmére. A fegyvert is eleresztem és összefonom karjaimat puszta mellem. Lassan lüktető, sajgó fájdalmat érzek...

De mi fáj nekem? ... Az ember fáj. A hálátlan, pusztulásra jegyzett, elzüllött nép. Engem ölnek meg, de ők halnak meg... És még imádkozni sem tudok magamért, sem értök... Társaim megpróbálják védekezni. A meggyaláztól könnyeik hullanak. Azokba kapaszkodnak, kikkel sok jót tettek:

— Mondd meg, Horvát Mária, hányszor adtam a magaméból, hogy gyermekeiddel éhen ne halj? ... Neked búzát ... Neked ruhát ... Neked orvosságot ... Neked ingyen szántattam, hogy ne maradjon parlagon a kicsi földed ... Neked fát hozattam ... A fiadat én kereszteltem ... apádat eltemettem ... Téged a rekvirálástól megmentettek ... Dohányt, sót, cukrot, fotogént, mindent! ...

— Könnyű volt a sokból kicsit adni — nyelvel vissza Horvát Mária, de némelyek a vén papnak adnak igazat.

— Nyúztátok a népet! — igyekeznek dühíteni társait egy másik, de a tömeg a vén pap sorsát elhalasztja, hogy engem hallgasson ki:

— Hát maga, mi jót tett a néppel? — kezdi a közelemben álló katona. — Melyik ügyes menyecskevel tett jót?

Hatalmas ütésre lendítem a kezemet, de a legényt hátulról elrántják és fegyverek merednek a karom útjába. Erre leejtem és könnycsepp hull kipirult orcámra:

— Őljetek meg, de ne gyalázzatok meg!

A komolyabbak körülvesznek és röstelkedve enyhítik a szégyent:

— Hiszen csak azt akarjuk tudni, hogy mi jót tett a plébános úr a mű itthon hagyott árváinkkal...

— Ha ők nem mondták meg nektek, én akkor semmi jót sem tettem.

Aki védelmébe vett, legalább a maga igazolására mégis ki akar valami jócselekedetet faggatni belőlem:

— Legalább egy falat kenyeret csak vetett a kórusnak?

— Nem én, még annak sem.

A többiek kacagják. A pártfogó katona értetlenül csóválja a fejét:

— Hát osztán, miért nem ?

— Mert nem volt nekem se . . .

Hárman is rámondják:

— Ammán nem lehet. Akkor miből élt esztendő-kön át?

Keserű lesz a torkom :

— Amit a ti árváitok adtak . . .

Olyan igaz, amit mondok, hogy a katonák félve elhúzódnak mellőlem. Tisztelnék, mert egyedül szegényebb vagyok, mint a szegények együttvéve. Megenyhülnek irántam. Most már közibük tartozom, testvéreink vagyok, ki előtt nincs titkuk, hiszen minden kis hajlék valamivel eljegyzett magának. Én voltam a nagy „Isten fizesse“ a szemükben, amely ezer annyit hoz. Az én kezem írta a sok erőt, vigaszt, ismeretlenül rózsaszínű tábori lapokra, amelyeket csatákba és halálba húr-coltak, vagy a szibériai fogoly-tüzek mellett enyhet adott. Már nem úr voltam előttük, hanem ember.

— Tartson velünk, plébános úr — biztattak is mindjárt, — mert ezután nem úgy lesz. A falú ügyét mi vesszük kézbe. A földeket felosztjuk, hogy egyformán kapjon mindenki. Magának is adunk egy részt . . . Legyen egyformán marhája is mindenkinek. Ezentúl igazságos, boldog, jó világ lesz. Eleget uralkodtak a gazdagok. Most jövünk mi. Tartson velünk. Akinek nem tetszik, az költözzék ki a faluból.

Hiába intettem, hogy veszedelmes és örültség, amit akarnak, a lelkes ujjongásban elveszett a hangom. Lenyomtak egy padra:

— Írja rendjibe, plébános úr ! A méltóságos úrtól

elveszünk ötszáz holdat... a bárótól az erdőt, Amba-
rustól száz holdat...

— Ide nézzetek, emberek — mutatott ki valaki rö-
högyve az uccára.

Mindenki az ablakhoz torlódott.

Az uccán a faluvégi vén vályogvető cigány egy
lopott zongorát hurcolt rozzant szekerén. A felesége
nagy cseréppipával odvas fogai közt, félmeztelenül
ütötte a zongorát, fonnyadt, fekete emlői a hasát ver-
ték, részegen sikoltozott, majd ráütött ülepére és száraz
karjait a tömeg felé megrázta:

— Éljen a forradalom!

Az emberek elszégyelték magukat és csendesen
hazamentek.

*

Gondütötten, ólmos lethargiában olvastam a hí-
reket:

Egyik állomáson a tömeg kirabolta a hazaigyekvő
német katonavonatot. Amit el nem tudtak vinni, azt
kiszórták a vonat mentén. Kolozsvárt üzleteket fosz-
tottak ki, betörték a börtönökbe és kiszabadították a
foglyokat. A katonai raktárakat széthurcolták, a házak
ablakain belövöldöztek. Majdnem mindenhol félig
agyonvert a tömeg valakit és már több halottja volt a
forradalomnak. Nemzeti tanácsokat alakítottak a ma-
gyarok, külön a románok, szászok... A fegyver dör-
gött, Erdély haldoklott. Budapesten egymást érték az
események. Éjjel-nappal félmillió ember hömpölygött
az uccákon és rekedten követelte a demokráciát. A tisz-
tek letépték rangjukat, a sipkák aranyozettáját és őszí-
rózsát tűztek helyébe. A kormányok majdnem napon-
kint változtak, s az ifjú király trónja ingott: a vén ba-
golyvár, a sokszázados monarkia széthullott. A csehek,
délsláv államok elszakadtak. Németausztria köztársá-
sággá alakult. Szerbia felől pedig rohanva közeledett az
ellenséges hadsereg, amíg itthon vérrel keresztelték meg
a forradalom fehér őszirózsáit.

— Békét, békét! — zúgott a nép és megrohanta

a katonai parancsnokságot, póstát, vasutat, elfoglalta a középületeket. A rendőrség önként csatlakozott a forradalomhoz, a sajtó önhatalmulag megszüntette a cenzurát. Tombolt a lelkesedés. Ismeretlen kalandorok agyonlőtték Tisza István miniszterelnököt. A király kénytelen volt visszaadni a forradalmi kormány esküjét és ezzel lehullott a magyar korona is a fejről.

Belgrádban megkötötték a fegyverszünetet, kikiáltották a köztársaságot, a győztes hadseregek vasgyűrűje pedig összeszorult a magyar nemzet ezeresztendő nyaka körül. Az amerikai professzor, Wilson világgá kiáltotta az új századok legzseniálisabb politikai csalétkét, a népek önrendelkezési jogát és megvalósultak a kis népek örök álmai. A csehek előzönlötték az északi Kárpátok alját, az osztrákok a Dunántúlt, a szerbek az Alduna mentét, az erdélyi románok nemzetgyűlést tartottak Gyulafehérvárott és karácsonykor megszálló hadseregük bevonult Kolozsvárra...

Alig néhány nap múlva egy század rohamsisakos, fegyveres katona jelent meg a faluban. A népet összeharancsolták:

— Férfi, asszony, gyermek, mindenki ott legyen!

Sápadtan reszkettek egymás mellett az emberek a hóban, a bíró házának udvarán.

— A papok jöjjenek be! — szólott a parancs.

Lehajtott fővel léptünk be.

Fiatal, ragyogó arcú főhadnagy fogadott. Közölte velünk megbizását, hogy át fogja venni az impériumot:

— A rendért az urakat teszem felelőssé! Ne feledjék, hogy ki van hírdetve a statárium!...

Szótlanul vettük tudomásul.

Most kilépett a tiszt a magas lépcsőre és kemény, ellentmondást nem tűrő hangon „Vigyázz“-t vezényelt a katonaságnak, amely a népet félgyűrűbe fogta. A csapat háta megett négy trombitás sorakozott fel. Halálos megdöbbenés töltötte el az embereket. Mi, „urak“, reszkettünk a tiszt háta megett és a halál pillanatáért fohászkodtunk magunkban.

— Le a kalappal! — dörgött a tisztt.

Ijedten rántotta le a nép fővegét.

— ... A győztes román hadsereg elfoglalta Erdélyt — vetette fel karjait a tisztt — és tudomására adja mindenkinek, hogy ez a falú a mai naptól kezdve nem Magyarországhoz, hanem Romániához tartozik és az ország törvényei e pillanatban életbe lépnek... Most pedig balkezet a szívre, a jobb kéz három ujját feltartani!...

Megtörtént.

— Esküdjetek!

A tisztt elmondta az esküformát:

— Esküszöm az élő Istenre!...

Néhány pillanatig a tömeg néma maradt, a szájak görcsökben vonaglottak, de a hideg félelem végigborzongott a fejbőrön és fázósan, síróan felhangzott:

— Esküszöm...

A tisztt kibontotta a nép feje fölött a román nemzetiszín zászlót, meglengette selymét és örömtől könnyezve kiáltotta:

— Éljen Nagyrománia!...

A trombiták imára harsantak. A lelkek összefacsarodtak, fehér hó száldosott az égből. A pillanat megtörtént.

... A népek helyet cseréltek a történelem véres színpadán...

Az uccán sírva, eszeveszetten, groteszkül futott a féllábú rokkant.

Tévelyegtem az uccán. Nem láttam a mellettem elmenő embereket se.

Hova menjek? Hazá? Hiszen semmim sincs, amit magaménak mondhatnék ezen a földön. A parókiám az egyházé, a templom az Istené, híveimnek csak vendége vagyok. Hazá, hivatás, világnézet, gyönyörű fogalmak, három égből hullott hópehely, amely pár perccel előbb elolvadt. Eddig azt hittem, hogy enyém min-

den, amit köröskörül látok, testvérem a fű, virág, kövek, erdők, mezők, patakok, madarak, állatok, emberek, mélységek és magasságok, bokrok, oduk, sirok, nap, hold, fényes csillagok, por, eső, köd, hó, jég, meleg és hideg, a föld dala, az ég dala, nappal és az éjszaka, a múlt, jelen és jövő, mindanégy szélfuvás és a négy világtáj, a ragyogó színek, a sár és az arany, minden, minden, amit látok, hallok, érzek, vagy tapintok... És most jön egy másik fajú ember és azt mondja: — Mindez az enyém. Ő érzi a belső biztonságot és rokonságot velük, a csodálatos kapcsolatot, az örömet és diadalt felettük, a megfordított hant tükreben csak az ő arca látszik, a nap neki süt, a víz neki játszik, a madár az ő anyanyelvén dalol... A lelkesedés forráságában mindenre átvizsi a faj álmát, lelke illatát, s a századokon át a föld alá takart vágyak, gondolatok neki virágzanak ki. „A z e n y é m” — azt mondja és átveszi e föld felett az impériumot és az övé marad, míg vissza nem él vele.

Minden második lépésnél megállok és kimondom a csak percekkel előbb megtanult szót:

— Impérium! Hatalom! Egyszerű latin szó. Apró gyerek korom óta ismerem, de csak ma tudom, hogy mit jelent. Ameddig az enyém volt, nem sejtettem, hogy mi az, csak amióta fölöttem gyakorolják. Ezer esztendeig tévedtünk e szó felől, de tévedett és téved minden nemzet, amely fegyverre írva viseli. Csak most látom, mikor a történelmi kábulatból felébredtetek. És ott, az uccán, hivatalosan is legyőzve, harminc esztendőös egyéni vakság után, a Sors és Isten ellen lázadozva jövök rá, hogy kétféle impérium van a világon: külső és belső.

A külső azt mondja, hogy minden az enyém, mert meghódítottam és egész Európában harmincmillió embert taszít le kisebbségi sorsra, ítélt kegyelem-életre, másodrendű emberré és űzi rá a külső-belső szenvedések kálvária-útjára, hogy élete haláláig menekülés legyen és csak a véletlenek szeszélye adjon némi megpihenőt. A külső impérium a népek nagy kitagadása az életből,

a hazahozott örök háború, melyben győzők és legyőzöttek egyaránt elvesznek. A patakok, folyók éjjel-nappal hordják a földet a tengerekbe és a föld mégsem lesz kevesebb; de az embervér, — akár győzőé, akár legyőzötté legyen — végleg elpusztítja. Egy hazát a koldusok, a hazátlanná tett ember-milliók a cipőjükre szálott porral a pusztulásba vihetnek. Tudásom, öntudatom egyetlen villámgyors rá gondolásával látom, hogy a világ történelmének bizonyosága szerint a szenvedők impériuma nagyobb, mint a kardé és a kétségbeesettek sóhajtása mindig ledöntötte a csak külsőleg hatalmasok trónját. Kell tehát valaminek lennie, ami nagyobb, igazabb a külső hatalmasoknál, valami fenség-hatalomnak és erőnek, ami fenntartja a világot és a béke magvető kezével gyűlöletet, bosszúállásokat, kegyetlenségeket és halált kiolt. Kell lennie valami olyan impériumnak, amely minden élő emberrel közös és amelyhez a jogot nem a fegyverek adják meg, hanem az a föld, amelyen születünk és amely eddig is erőt adott gonoszoknak és igazaknak egyaránt.

Így jövök rá, hogy kell lennie belső impériumnak is, mely visszaad nekem mindent, amit köröskörül látok: a hegyet, völgyet, fűt, fát, madarat, napot, holdat, csillagot, ég dalát, föld dalát és saját ajkam dalát.

Kell lennie és van is belső impérium, amelyet egymástól nem vehetnek át a nemzetek, mert ez egyazon földön lakó Isten és emberek lényéből való. Minden egyéb külső forma kitalálás, rendszer, vagy politika; változó és ideiglenes, háboruknak, békéknak, adásvevésnek, külső erőknak alávetett, fejlődéseknek és világramlatoknak, eshetőségeknek kitett, emberek zseniálisától, vagy örültségétől kormányozható anyag. Olyan, mint a testünk, melyet embernek nevezünk és tartunk addig, míg a lélek el nem hagyja. A föld ledobja magáról a belsőleg halott, vagy öngyilkos népeket, ahogy a friss rügy a fán eltólja útjából a tavalyit, hiába hirdették fenn a demokráciát, a nemzetközi gondolatot, a tőke uralmát, a pénz szagtalanságát, vagy a születés

privilegiumát, a radikalizmust, vagy konzervativizmust, fajok és nyelvek-fölöttiségét, bürokráciát, vagy teokráciát, keresztény szocializmust, vagy szovjetet, különböző államformákat, plutokráciát, nemzeti túlhajtásokat, militarizmust, szárazföldi, légi, tengeri fegyverkezést... Ezek csak orvosságai lehetnek a beteg emberiségnek, de valójában a föld az úr, amely képes egész hadseregeket elnyelni, anélkül, hogy egyetlen lövést tehetnének ellene. Akár fegyverekből, akár kereszttekből csinálnak országhatárokat, mind múlandó e belső impérium nélkül.

A gondolat lázában a fagyos földből kirugdalok egy darab kavicsot és szentimentális ellágyulással megcsókolom. A mellettem bámuló gyerek ijedten elszalad és szepegeve újságolja apjának :

— Édesapám ! A pébános úr megbolondult, mert megcsókolt egy mocskos követ...

— A lehet, te — kacag az apja, aki református és mindjárt át is kiáltja az udvaron tevő-vevő szomszédjának :

— Te, Domokos, adjatok enni a papotoknak, mert az úton követ szopik.

— Mit, te ?

— Követ.

— Erigy, ne beszélj.

— Istvánka a szömmel látta...

Egészségesen kikacagnak, s utána komolyra fordítják a szót:

— Voltál-e az ünnepélyen ?

— Miféle ünnepélyen ?

— Hát az átvevésnél.

— Elég szépen sikerült...

Tovább nem hallgatom. Kétréteggyörnyedve lihegek haza. Az anyám vörös szemekkel fogad:

— Jere, fiam, ebédelni.

— Ma bőjtölök — morgom tompán és leakasztom a templomkulcsot... Nem maradt számomra más, csak az Isten.

Beülök az első padba és híveimre gondolva, egyedül imádkozni kezdek :

— Non intres in iudicium cum servo tuo Domine! — Ne szállj perbe szolgálodal, Uram!...

Hiába várom Isten vigasztalását. Krisztus most nem mondja, hogy :

„Én vagyok a feltámadás és az élet...”

Semmi sem rezdül. A húrok elszakadtak bennem...”

Az oltár hideg, a padokba szúrt lobogók szárnyaszegettek, a szobrok fáznak, a padló kövei bolyhos zúzmarát virágnak, a kopott szentképeken izzad a vastag olajfesték, a négy meszes fal ijedten felmered, a harangkötelek dermedtek, a templom üres.

— Hol van a Jóisten ? ...

Sehol sincs maradásom.

Hiába látok tisztán a történelmi káoszban. Én is csak ember vagyok. Lelkem kész, de testem erőtlen. Szomjuhozom a megértő, szerető, dédelgető másik emberszív után. Népem tragédiájával az enyém is beteljesedett. Feltámadást várunk mindaketten. Amiért eddig küzdöttem az életben, minden megsemmisült. A régi haza összeomlott, a régi nép halott, most jövök a temetéséről és nyáj nélküli pásztorrá lettem, kinek nincs más választásom, mint vagy ledobni magamat is a világszakadék kietlen csúcsáról, vagy — boldoggá lenni, hiszen áldozatom véget ért. A vérontás nélküli miséből véres mise lett és ez már nem az én misém ... Jere hát elnyomott szívem és légy boldog, hiszen úgy érzem, hogy Isten is üresen hagyott. Pedig végzetes volna, ha elhagyottan kellene elsorvadnia ... Hiába nézek körül. Az egész világon nincs, aki és ami a kétségbeeséstől megmentse, sem édesanya, sem testvér ... csak egyetlen lény, aki nekem rendeltetett akkor, mikor Isten megteremtett, utánam nézett, megsajnálta és társamul küldötte az én szép leányomat.

— Iluska ! — sóhajtom Teremtőm arcába a valómást és ellenállhatatlan kényszer hajt, hogy nyugalmat, csitítást keressek az ő tiszta lelkében.

Sietve vágok neki a hozzávezető útnak.

Futólag átvillan agyamon, hogy az emberek tudják, kihez megyek, de nem törődöm, hogy mit monnak az emberek. A hó virágozik és fehér fátyolok futnak a mezőn. Az erdő roskadozik a fehér szépségtől... Minden alszik és semmisen tudja, mi történt. Nincs nap, csak világosság. Nincs élet, csak szemfedő. A fák törzsét is beborította a hó. Minden fehér és dermedt, csak én vagyok egyedül a néma mindenség sötét kísértete... Egyesegyedül vagyok, mintha a bevégzett háborúból tévedésből csak én maradtam volna meg.

Övig érő hóban a kertek alatt kerülök a házukhoz. Hatalmas, fehér juhászutyájuk hízelegve fut előmbe. Megcsóvált farkán jéggyöngyök csengenek...

Leroskadok a barátságos, meleg szobában:

— Iluska!...

Tudja mi történt a falumban is, bennem is. Nem vigasztal, csak homlokomra teszi puha, könnyű kezét...

— Nyugodjék meg, Jóska!...

Csodálkozom, hogy ő szép és változatlan tudott maradni... De mintha a színe nem a régi volna. Nyugalom, tisztaság árad belőle. Elcsendesedem mellette és hallgatom. Milyen könnyen és ellenállhatatlanul mond nagy, igaz dolgokat. Nem érzik a szavain az iskolák íze, a könyvek papiros-zörgése. Benne született a szó, nem másban. A sajátja, mint a teste melege, a lélegzete, a haja színe, szeméinek fénye... Mennyire embernek, s mennyire tisztának érzem magamat mellette. Valami különös transzcendentáliszmusa van a lényének. Habozó, bátortalan vagyok, pedig tudom, hogy ő az egyetlen, aki nekem ebből a világból megmaradt... Még egyszer végiggondolom elmúlt életemet, mindent, elveszett, kietlen voltomat, egekből lezuhant papságomat, a reámváró jövőtlen sivárságot, a belső hazugságot, melyben évekig éltem, a képmutató, sok emberaljasságot, gazdasszonnyal, vagy titkos szeretőkkel prostituált papok borzasztó lelki zuhanását, Istennel való belső békeségemet, virágnélküli magános-fa sorsomat, a sok szenved-

dést, éhezést, megaláztatást, ezer gyanúsítást, mindenkittől rágott becsületet, az elvesztett régi hazát és nagy célokat... Egyedül csak ez a leány maradt nekem, aki új életre szólíthat harminc évig ácsolt, de alig egy órája lezárt koporsómból. Testi káprázat, kéj, vagy szerelmi ellágyulás nélkül, de a belső emberi szentség nyilvánmondásával azt kérdezem :

— Szeret-e engem, Iluska ?

A szemérem finom rezzenése átfut rajta, de igazán mondja :

— Hiszen tudja, hogy szeretem...

Péter is így felelt az őt kérdező Üdvözítőnek : — Te tudod, Uram, menyire szeretlek !...

— Nézze, Iluska... Nekem nincsen senkim és semmim e rajtam levő ruhán kívül, se földem, se pénzem, se állásom, jövőm sincsen talán. Pártfogók, összeköttetések, barátok nélkül állok, forrongó időkben, mikor a holnap se biztos... Csak a két karom van, a testem, a lelkem, az agyam, a szívem, ahogy itt lát. Akar-e ehhez a két karhoz, véges agyhoz, de becsületes szerelmes szívhez feleségül jönni ?...

A leányt elhagyja a színe, remeg az izgalomtól, majdnem eszméletét veszíti és — néma marad... Fájdalomhullám önt el. Kevéssé tartom magamat és utolsó idegfeszültséggel felemelkedem, hogy elmenjek, de a leány marasztalón ránteszi kezét és feje csendesen a fejemhez hajlik.

— Nem, még nem szabad határoznia — intem búsan. — Tudjon meg mindent... Ha hozzám jön hitves-társul, az emberek nyelvére kerül. Az egyház engem kiátkoz, társaim borzadva hitehagyottnak neveznek, vallásom áldásait megvonják, gyűlölettel ítélnék el és az egész világot figyelmeztetni fogják, hogy kerüljön, ne segítsen, kövessen meg és hagyjon elpusztulni. Vesszőfutást és szégyent szánnak nekem. Lelki kétségbeesésben, belső tragédiámban biznak és ha bármi ér, Isten büntetését fogják ujjongani. Nem lesz kíméletben részünk... Csak az Isten és én leszek magával... Akar-e a feleségem lenni ?...

A drága leány átkarolta nyakamat és egész testében zokogva mondotta :

— Akarok . . .

— Gyűrűm nincsen, pénzem sincsen, Iluska, amivel vegyek, de én téged eljegyezlek az én és e gyászborult föld vígasztaló angyalául . . .

*

Kolozsvárra mentem, hogy a püspöknek bejelentsem szándékomat.

Azt hittem, hogy mindenkinek a szeme rajtam van, mindenki látja elhatározásomat és csak nem szólnak az emberek, de kíváncsian lesik, hogy megteszem-e. Hetekig az én házasságomról fog beszélni az is, aki eddig azt sem tudta, hogy a világon vagyok. Lesznek, akik elítélnék, talán olyanok is, akik megértének, de én emelt fővel fogok a világ elé állani. Izgatott, feszült voltam, mindig harcra kész. Akivel csak találkoztam, mindenkinek meg akartam mondani, hogy megnősülök. Itt hagyom a papságot . . . Furcsa, belső kényszert éreztem az őszinteségre, mintha minden nap, amely a titkom felett elvonul, meggyalázása volna a szent érzésnek. A meggondolás visszatartotta a nyelvem hegyén lebegő szót.

Az embereket pedig a demarkacionális vonal érdekelte, amelyen túl a megszálló csapatok nem mehetnek. Megkezdődött a közhivatalok átvétele. A megalakult román kormányzótanács esküre szólította fel a magyar tisztviselőket. Aki nem esküszik, azonnal elveszíti állását és szerzett jogait, a román állam részéről semmire sem reflektálhat. Hiába volt a tiltakozás, hogy a békekötésig esküről szó sem lehet, s a fegyverszünet értelmében meg kell hagyni a régi közigazgatást. A győztes hatalmak hajthatatlanok maradtak és halál-sápadtan ment ki a hivatlokból a sokezer szegény ember, akik évtizedeken keresztül hajlották, kopasszá, félvakká dolgozták magukat és szent álmokat láttak békes nyugdíjakról, az öregség pihenéséről, a haza hálájáról, kispolgári kényelemről, valami csendes hajlék-

ról, nyugalmas sétákról. Az előléptetések, fizetési osztályok és fokozatok délibábja hirtelen szétfoszlott. Az egykor hatalmas, imperiális monarchia szédületesnek hitt gépezete megállott.

— Nem lehet pótolni ezt a kitűnő tisztviselői kart — politizáltak a tiszta kéz és becsület öntudatával.

Pár hónap múlva beköszöntött az éhség és a félkopasz, szemüveges, saját ruhájukból is kisorvadt urak felhólyagzott tenyérrel kukoricát kapáltak, maltert, téglát hordtak az építkezéshez, napszámosmunkát végeztek a leépített gyárakban és még szerencsés volt, aki portás lehetett valamelyik szállodában. Naponkint lehetett látni őket, hogyan árulják kopottan, sápadtan, megmaradt értékeiket a zsidvásártéren. A sok ezer tragédia utolsó felvonása egyszerre kezdődött meg, de a lelkük, sírásuk arany glóriában fürdött, s az ott honok romjai között, félmeztelen gyermekeik testén állva, vértanuk hitével és tapasztalatlanságával hirdették és állották nemzetük jogi álláspontját. Karanfogva sétáltak a halállal az exaltáció fenséges kábulatában.

Megborzadtam. Mit akarok? Hogy merjek magamhoz láncolni ilyen körülmények között, nyomorba rántani egy ártatlan, tiszta leányt, mikor nem terem számomra ezen a földön egyetlen darab penészes kenyér sem. Hiszen ezek a szerencsétlenek érdemlik meg, ha hálát ismer egy nép, hogy minden megmaradt darab nekik jusson, ha százszor kacag is Európa fölööttük... De mi lesz, ha ezek az emberek tévedtek és nemzetük jövődjét is saját magukkal elpusztítják? Mi lesz?... Nem mertem rá válaszolni, csak töprengtem és néztem, hogyan foltozza barátomnak, az egykor híres alispánnak megmaradt ingét a felesége és aznap nem mertem a püspök elé állani...

— Mit csináljak, Árpád? Adj tanácsot — unszoltam a komoly, sápadt embert, aki a finom lélek szent bölcsességével hallgatott meg.

— Kövesd a becsületet, a lelkedet és az Istent!...

— Félek...

— Akkor tarts bűnbánatot és igyekezz kanonok lenni.

— De ez olyan nagy dolog!

— Ma mindenki nagy dolgokat cselekszik. Olyan időket élünk... Sem tanácsolni, sem befolyásolni nem akarlak. Saját meggyőződésed szerint kell cselekedned, akár pro, akár kontra... Imádkozzál és az Isten megmutatja az utat... Én is mindig tőle kérek tanácsot.

— Megszégyenítesz. Te, a közigazgatási ember küldesz engem, a papot, az Istenhez?

— A papokat nagyon sokszor kellene Istenhez küldeni...

Megütközésemre szelid elgondolkodással tette hozzá:

— Ne érts félre. Ez nem ítélet, csak — sajnos — igazság...

— Hiszen engem az én Jóistenem nem vádol, sőt most még inkább érzem, hogy szeret — vallottam pirulva. — Nem is ez aggaszt, hanem hogy miből fogunk megélni. Semmink nincsen és nem lehet tudni, hogy mit hoz a holnap. Életervet még huszonnégy órára sem lehet csinálni...

— Mit tudjak felelni rá? — mondotta nyugodtan. — Ez mind igaz... Ha hozzám fordulsz, én szívesen megosztom a magam kenyerét veled. Más nem áll módomban...

— Ez vagy szent, vagy megtévedt álmodó, — gondoltam magamban. — Felesége most mossa ki egyetlen ingét, hogy tisztát vehessen és ő meg akarja velem osztani a kenyerét... Ezerholdas gróf, báró, földbirtokos híveim, mindannyian asszonyostól, az egyház világi vezetői, soha nem adtak egy véka búzát, pusztulni hagytak és ez az állásnélküli szegény tisztviselő a legnagyobb sorsbizonytalanságban meg akarja osztani a kenyerét velem... Örültség — hebegtem magamban, — de neki csak azt válaszoltam, hogy: —Köszönöm. Meg vagyok győződve róla, de — lesz-e kenyér?...

— Kenyér?... — ismételte a szót és könnyes szeméibe halt a gondolat a kenyérről, erről a magasságokból leesett sárfészekről, melyből minden darab az aznap meghalt részünk...

Félórával később csodálatos dolog történt, ami végleg eldöntötte sorsomat.

Óregedő, magas parasztember állított be a volt alispánhoz és csendes jóestét kívánt.

— Tán el is felejtett alispány úr?... Gecző Ferenc vagyok, a székelyföldi Fenyédről...

— Dehogy feledtem, Ferenc, — nyomta le a székbe barátom az embert szívesen. — Mi járatban van Kolozsvárt? Hogy vannak? Hogy élhetnek?

— Megvagyunk valahogy... de én nem ezért jöttem. Nem magunkért.

— Hanem kiért, miért?

— Én biza az alispány úrral négyszemközt szeretnék beszélni.

Az alispán nem engedett távozni.

— Elmondhatja a fő tisztelendő úr előtt...

— Azt jól tudom, de arra gondoltam, hogy ne hallja más, ha az alispány urat megtalálom sérteni.

— Engem megsérteni?

— Bizon az es lehet.

Korcrajáró vászon pénzeszacskót húzott elő a kebeléből és kiválogatott belőle párszáz koronát. Két-sorba rakta az asztalon és bütykös ujjaival megszámlálta.

— Ez annyi — nyugodott meg végül. — Ez a bornyú ára, ez az embörök pénze, s ezt én mind az alispány úrnak hoztam... Mindegykrajcárig.

— Miért hozta?

— Hogy használják egészséggel.

— De ember, maga nekem nem tartozott.

— Nem én a becsületen kívül semmivel, — hagyja jóvá a székely. — Ennek a pénznek más az értelme...

— Nem értem — ráncolta homlokát a volt alispán.

Az ember nem jött ki a sodrából.

— Azt eccer el kell üsmerni, hogy valóságos édesapánk volt az alispány úr...

— Még mindig nem értem.

— Elég, ha mi értsük... Hallottuk, hogy mióta elkerült közülünk, gyengécskén megy a sora. El is szomorodtunk miatta. Mondom az emböröknek, hogy mi a jó embörünket nem hagyassuk. — Tiszta igaza van Ferinek — mondották, s ahajt ezt a küs pénzt esszeszedők. Én es eladtam a bornyút, mert a jobb hejre úgysem mehet... No itt van a pénz heánytalanul... Nem vagyok tanólt embör, de aszondom, hogy Öszentfelsége segítse meg becses családjával együtt, hogy a küsasszonkákot, s a kicsid úrfikot eppen olyan nagy embörökké nevelhesse, mint amilyen maga volt a régi világba, s fizessön meg minden jószágáért amit velünk tett, met azt mü soha meghálálni nem tuggyuk...

A volt alispán feje lekonyult és zokogás rázta a mellét, de a vén székely bátorítólag az asztralra ütött.

— Jé, gyilkosteringette! Ne gyengüljön el maga es, mert akkor mi lesz velünk!... Ne sírjon alispány úr, mert akkor én is, s velem egész Székelyföld sírva fakad... Ha megsértettem, engedjen meg, de reánk ne nehezteljen, mert mü az egy jón kívül mást nem akartunk... S most engedje meg, hogy öregember létemre csókolhassam meg a kezit...

Csendesen a szobámba osontam, míg a két ember megcsókolja egymást...

Másnap megtudtam, hogy az alispán az egész pénzt titokban nyomorgó tisztviselőtársai közt osztotta ki. Felesége dalolt örömében.

Megrendülve hallgattam és jegyesemre gondoltam. Éppen ilyen lesz ő is. Boldog hullám öntötte el az arcomat, az élet nagy, új céljai kitárultak előttem, félelmeim elmúltak, a töviskorona leszakadt fejemről.

Megyek a püspökhöz.

Az uccákon futottam az izgalomtól és lihegve, szinte rákiáltottam a püspökre :

— Kegyelmes uram, meg akarok nőszülni... Azért jöttem, hogy bejelentsem...

— Fiam, mi történt veled? — rémült el pillanatilag a püspök, majd elgondolkodva keresztjelt tett homlokomra, forró ajkaimra. Levont maga mellé egy székre és hidegen intett:

— Beszélj!

— Mit mondjak, kegyelmes atyám? — hökkentem vissza. — Halálosan szeretek egy leányt és feleségül veszem Isten, s emberek előtt becsületesen... mert nem akarok bújkálni, elesni, a bűn ízét váltogatni, híveimnek, az emberiségnek és Teremtőnek hazudni, a lelkiismeretfurdalástól minden reggel az aranykehelybe belezokogni, s végül a lélek romjain elfásulva, vagy kifáradva, előléptetéseket, vagy jobb parókiát várni... Eddig se tettem, ezután se akarom. Eskümet idáig híven, tisztán őriztem és most visszahoztam. Az ön kezeibe tettem le és most visszakérem. Mentsen meg és mentsen fel, Kegyelmes Uram!

— Tudod, hogy nem tehetem — suttogott a püspök. — ... És meggondoltad-e, hogy mi lesz veled, ha elhagyod Istent?...

— Én elhagyom Istent? — csodálkoztam. — Hiszen sohasem volt erősebb a hitem, sohasem bíztam jobban benne, sohasem állottam hozzá közelebb... Mondhatnám, hogy a coelibátus nem dogma, hanem bármilyen szigorú és régi is, csak egyszerű szabály, aminek a feloldása Pápa Őszentségétől függ, skolasztizálhatnék, fejtegethetném, hogy az örökös kasztitás a szentírás szerinti „*gratia gratis data*“ ingyen adott kegyelem, amire méltóvá tehetem magamat, de szükségképpen nem várhatom, hogy megadja, ha örök rendelése szerint erre nem kíván méltatni... És nem adta meg... Kezdet óta úgy érzem... tehát nem is akarja, hogy holtomig megőrizzem. Ezért rendelte a házasság szentségét. Felhozhatnám én is az ismert idézetet: „Jobb

megnőszülni, mint égni“, felhozhatnám a papi nőtlenség mellett és ellen az összes érveket, hiszen ismerem; de nem teszem... Érzem, hogy az Énistenem mellett nem van ügyemben és nem fog elhagyni. Ugy áthatja egész valómat ez a tudat, mint a tűz melege a kályhát, vagy az illat a virágot, sőt még jobban, mert hamis és színtelen minden hasonlat.

Szomorúan tette ajkamra ujját az öreg püspök:

— Tévedsz, fiam. Amiről beszélsz, azt nem a hit, hanem a szerelem mondatja veled.

— A szerelem? ... Milyen gyönyörű akkor a szerelem!

— Az. De a hit még szebb...

— S a kettő együtt a legszebb...

Mindketten elmeditáltunk felette. A lehanyagló nap betűzött az ablakon és bíborban égtek a püspök piros reverendagombjai, széles, finom selyem cingulum, dús aranykeresztje.

— Mondj el mindent, fiam!...

Az igazság és bizalom édes szabadsága átjárt. Tekintetem elmámorosodott és nem tudom, hogy egy óráig-e, vagy két óráig tartott-e, csak beszéltem magamról, elindultam az apám koporsója mellől és harminc esztendőm minden keserű kínját feltártam, a folyton sebes homlokot és mindig sebzett szívet, belső szenvedéseimet, rettegésemet a theológián a kenyérért, kétségbeesésemet hivatásom fölött és a felszentelés gyötrelmeit, útnak indulásomat az életbe, éhezéseimet, elhagyatottságomat, emberfeletti küzdelmeimet a háborúval, az engem ért igazságtalanságokat, titkoltan viselt összes kínjaimat, céljaim összeroppanását, a véres térdeket, melyekkel kálváriámat másztam, lelkem szárnyainak sárbahullását, szerelmemet és újbóli felemelkedésemet általa, a borzalmas szomjúságot, hogy végre én is, ha egyetlen percig is, boldog leszek...

A püspök részvétellel biztatott:

— Tovább, fiam, tovább!...

— Nincs tovább. Mindent elmondottam...

— De lesz tovább — bólintott komolyan. — És hogyan lesz tovább? ... Mi lesz, ha elillan a mámor, s a kiábrándulás szörnyű lárvája orcátokra fagy? ... Ha — tegyük föl — rosszul ítéltétek meg önmagatokat és egymást?

— Oh, az nem történhetik meg.

— ... Ha szegény leányt szerencsétlenné teszed?

— Akkor is én leszek a szerencsétlenebb.

— Ha nem fogja bírni a nyomort és belepusztul?

— Vele halok.

— Miből fogtok megélni?

— Nem tudom, de dolgozni fogok.

— Mit fogsz adni gyermekeidnek?

— Kirendeli az Isten.

— Akit el akarsz hagyni?

— Akihez szorosabban fogok símulni.

— Az egyház büntetni fog.

— És én meg fogok bocsátani érte.

— Kegeiben nem részesülhetsz.

— A holló fog táplálni engem is.

— Vagy te a hollót.

— „Szólt a holló: Sohasem!” — idéztem Poe Edgart gyermekes önbizalommal, de a püspök felsőhajtott:

— Szegény, szegény gyermekek! ...

Újfent rámnézett és megsímogatta fejemet:

— Milyen kár érted! ... Én vagyok a hibás. Nem lett volna szabad megfeledkezniem rólad.

— Köszönöm, hogy így történt. A szenvedésnek köszönhetem, hogy az vagyok, aki vagyok ... Mindent a szenvedésnek kell megköszönnünk: a Jézusénak a megváltást, a magunkénak boldogságunkat. Ez a soha meg nem szűnő misztérium egyfelől az ostya színében, magunk részéről a könnyek vizében.

— Mit tegyek, veled? — töprengett a püspök.

— Bocsásson meg, és szeressen továbbra is ...

— Maradj, fiam, térj vissza önmagadhoz és én gondoskodom rólad. Kitűnő parókiát adok, ahol tehet-

ségedhez való szép és nagy munkakör vár rád, amelyben feledhetetlen műveket alkothatsz Isten és néped javára.

— Már találkoztam Istennel és népemmel, őket többé nem hagyhatom el...

Fürkészőn, hosszasan, jóságosan a szemembe nézett a püspök :

— Megértelek... Nem tehetek semmit érted, de megértelek. Ismered az egyház szigorú, de igazságos törvényeit és kivétel nincs. — Az Egyház mindenk fölött!... Még csak arra kérlek, hogy ne bántsad a jó anyát, ki tizenkét esztendeig gondoskodott rólad.

— Viszont szabad nekem is kérni, hogy engem se bántsanak, nem az egyház, hanem annak szolgálói, kik sokszor azt hiszik, hogy ők az egyház.

— Erről szavammal biztosítalak, hogy lépésedért a törvényes eljáráson kívül bántódás nem fog érni... Csak imádkozni fogunk érted... És most térdelj le!

Megtettem. A püspök szélesen felemelte karjait, lehajtott fejemre tette és túlzott hangosan rámadta áldását: „Benedicat Te Deus!...

Megfordult és szó nélkül eltűnt egyik belső szoba ajtaján.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

A követ eldobtam, visszaút nincs, de a legsúlyosabb feladat hátra van. Édesanyámmal kell közőlnöm elhatározásomat. Egy élet álmát kell összetépnem, öreg játékokat összetörnöm. Minden vágya, minden boldogsága az volt, hogy „pap a fiam.“ Szilárd hitének, halálos búzgóságának törhetetlen kristálya volt ez a tudat. Háromszor szent előtte, amit az egyház tanít, több az életénél, hazánál, gyermekeinél. Kész vérét ontani érte. Olyan, mint egy Né ró császár üldözésétől megmenekült mártir, kinek egyetlen szomorúsága, hogy nem áldozhatta fel önmagát. Szemét és fantáziáját egy pillanatig sem venné le az Üdvözítőről. Minden munkája, szenvedése, küzködése, szava, gondolata folytonos hálaadás Istennek, hogy pappá lettem. A misztérium és misztikum kábult rabja, ki elfeledte teljesen a külső világot. A megtestesülésében is égi erőket hisz, csak nem meri bevallani... Végre teljesült, amiért felnevelt, megvonta saját szájától a falatot, hihetetlen szenvedéseket elviselt, mindennap új tragédiát vett öreg vállaira és nem rogyott össze alattuk. Féltékenyen őrködött a világ kapuja előtt, hogy ki se tekinthessek. Abban biztos vagyok, hogy ha köztem és az Egyház között kell választania, a holttestemen keresztül is kész átgázolni meggyőződéséért. Egy apáca, egy pap több neki, mint saját gyermeke. Ez nem dilemma előtte, de mit csináljak én?

Nekem az anyám és boldogságom között kell választanom. Két egymással szembenálló halálos ellenség között. Olyan megdöbbenően hihetetlen, mintha édesanyámnak két szíve volna és egyik gyűlölné a másikat. Fáj, de így van.

Mégis meg kell tennem! A szobámba kérem.

— Édesanyám!

Gyanutlanul, boldogan jön.

— Hívtál, édes fiam.

Nézem a kezeit, jóságos, ráncos arcát, összetört természetét, beteg mellét és el fog a szájalom. Várom kellene, amíg meghal. Nem lehet sok hátra — sugja a gonosz, de mindjárt a földig megvetem magamat az aljasságért...

... Milyen fáradt és jó szegény! Mennyit virrasztott, aggódott, dolgozott értem. Mi tettük rommá, a testét mi téptük izekre, attól a pillanattól kezdve, mikor először a tejért mellébe haraptunk. Minden kenyérdarab, minden utolsó krajcár, szegényes ruhácska, minden, de minden belőle való... Onmagát adta értünk és minden fizetsége az a tudat, hogy a fia pap... Lélekgyilkosság, amire készülök...

Mégis, várom kellene!...

A bensőm tiltakozik. Hazudjak tovább? Nem volt elég tizenkét esztendeig?... Hiszen értük történt minden és — tovább nem bírom. Meg kell értenie...

— Édesanyám!...

— Mi az, édes fiam? Olyan különös vagy ma. Történt talán valami veled?... Nem vagy beteg?...

— Nagyon fontos és magának nagyon szomorú dolgot kell mondanom.

— Az Istenért! — retten meg és mindjárt reszketni kezd. — Mi az?

Már bánom, hogy szóltam, de többé nincsen visszavétel... Ne is legyen...

— Nem kell félnie — igyekszem megnyugtatni, — de életbevágóan fontos ügyet kell kettőnk között tisztázni.

— Ne kerülgesd — sürget, — mert megöl az aggodalom.

Mosolyra kényszerítem az arcom és dédelgetem az édesanyámat:

— Semmi, semmi ! Csak azt szeretném tudni, hogy szeret-e úgy most is, mint régen . . .

— Te tudod, fiam, hogy szeretlek téged.

— Akkor meg fogja érteni elhatározásomat.

— Miféle elhatározásról beszélsz ?

— Azonnal megmondom, de előbb néhány dolgot tisztáznunk kell. Úgy-e, nem akarja édesanyám, hogy külsőleg, belsőleg tönkre menjek, belepusztuljak a saját életembe ?

Tiltakozóan emelte fel két száraz, hústalan kezét:

— Isten mentsen !

— Úgy-e, anyának is az az egyetlen vágya, hogy boldog, megelégedett legyek ? . . .

— Fiam ! Hát nem vagy az ? — sírta el magát.

Minden keserűségem összegyűlt könnyei láttára:

— Sohasem voltam az. Nem akarok tovább hazudni, alakoskodni. Ki kell mondanom az igazat : Sohasem voltam papnak való. Csak magukért lettem azzá. Áldozatból, belső kényszerből, túlzott gyermeki szeretetből. Istencsalás volt . . . Sohasem éreztem fölötte örömet, belső nyugalmat, de rettegtem a szentségtöréstől, néhány álomformát találtam, ami ideig-óráig elcsitított . . . Hű voltam az Istenhez, egyházhoz. Mind a mai napig becsületes és tiszta maradtam. Külsőleg és a szándékom szerint senki sem találna kifogásolni valót . . . de tovább nem bírom. Kifogytam az erőből . . . Egyetlen, becsületes utat látok : Megválni a papságtól . . .

A felére roskadt szegény édesanyám a borzadálytól.

— Te . . . te — nyögte irtózáttal, — te ki akarsz lépni ? . . .

— Igen. Azt akarom, anya . . . Már be is jelentettem a püspöknek.

Felugrott, de visszahanyatlott:

— Mit tettél, szerencsétlen ? . . .

De mintha ugyanazon pillanatban el is feledte volna a püspököt, dermedten csak azt pihegte :

— Ki akar lépni ! . . . Az én fiam, ki akar lépni ! . . . Annyi ezer pap van a világon, miért akar csak az én

fiam kilépni? ... El akar kárhozni ... Az utolsó paraszt is meg fogja vetni ... Hát ezért kínlódtam ennyit érte életemben? ...

A kétségbeesést a harag váltotta fel:

— Megtiltom! Nem engedem! Megértetted?

— Nézze, édesanyám — kértem szomorúan. — Maga most túlságosan izgatott. Képtelen megfontolni a szavait. Ne határozzon még... Lassankint megbarátkozik a gondolattal. Engem már nem lehet megingatni... Miért nem akar az én jó, megértő édesanyám lenni?

A becéző szóra ismét a szíve sugározta be:

— Hiszen érted remegek, fiam. Mi lesz veled? Mihez kezdesz? Vesztedbe rohansz.

A feleletet sem várva be, tovább ábrándozott:

— Milyen szépen misézett... prédikált... tisztelte mindenki... milyen boldog voltam!... Miért nem is vett magához az Isten, hogy ne érzem meg!...

Láttam, hogy gyermek és — többet nem birtam el. Ingerülten kiegyenesedtem és két szemembe beköltözött a halál:

— Hagyjuk abba az egészszet... Legyen boldog...

Pap maradok.

— Hála az...

Többet nem birt mondani, mert ebben a pillanatban reám nézett és megfagyott a szó az ajkán.

Mindaketten tudtuk további sorsomat:

— Kérem, anya, hagyjon magamra.

Szinte groteszk sietséggel osont el és az ebédlőben felsikoltott.

Szörnyű képek kavarogtak bennem és csak később jutott eszembe, hogy anya sikoltott. Hideg és túlságosan objektív voltam, mint a kihült holttest. A test és szellem fáradtságában idegen dolgok tolakodtak elém, mint akinek túlságosan sok ráérő ideje van és nem tudja, mit kezdjen önmagával. Halálsápadt voltam és kacagtam.

Most minden átmenet nélkül a prédikációtölte-
lékre, a naiv legendára kellett gondolnom az édes-

anyámról, akit fia megölt, kitepte a szívét és a vérző szívvel elrohant. Útközben elesett és a szív azt kérdezte: — „Megütöted-e nagyon magad, fiam?“ — Ezen is kacagtam. Még jobban kacagtam.

Az öngyilkosok jutottak ismét az eszembe. Velük foglalkoztam. Láttam már néhányat. Az akasztott embert, ki megvetően fekete nyelvét nyújtotta a világra, az átlótt fej véres maszkját, a domborura puffadt hasú vízbefultat, kinek sárga arcán hullalegyek mászkáltak. Csöppet sem borzadtam meg, mert megértettem őket. Különben is mi a halál? Egyszerű háziállat, ki hűségesen a sarkunkban ólálkodik. Megszoktuk. És a szenvedés? Saját ügyetlenségünk. Az öngyilkosság pedig nem gyávaság, ahogy tanítják, hanem tudatos, hideg megvetése mindennek, amivel élet nevezet alatt másokat és önmagunkat kínoztuk. A végső pillanat pedig nagyon tehetséges emberek úri, pazarló gesztusa, amellyel az utolsó százat felragasztják a világ kaján cigányának, az ördögnek homlokára... Pillanatokig a kedvem hajlott is rá, de unottan legyintettem. Kívülről néztem magamat és kíváncsi voltam, hogyan lesz tovább. Kíváncsi, mint egy idegen, aki véletlenül más tragédiájába botlott és futólag megáll, hogy lássa a végét... Ültem íróasztalom előtt és anélkül, hogy tovább valamire gondoltam volna, eszelősen vonogattam a számat és hangosan mondogattam minden nyelven, melyet ismertem:

— Nem érdemes!... Nem érdemes!...

Végül gondolatban leszamaraztam magamat, az ablakhoz mentem és kinéztem a buta világba. Senkivel és semmivel közösséget nem éreztem. Önmagammal legkevésbé... Mindegy volt már nekem egyház, püspök, emberiség, haza, anya, leány, szerelem, minden. Nyugodtan kiakaszthattam volna saját halotti jelentésemet a mellemre...

Az anyám félénken lesett be az ajtón, hogy vajjon nem emeltem-e kezem magam ellen. Később be is vallowa, de én már akkor tudtam, és megvetőleg gondoltam az emberekre, kik nem is sejtik, hogy több halott

jár a földön, mint amennyit sikerült felfedezni és eltemetni. Ezek az igazi öngyilkosok, akik esznek-isznak, beszélnek, mozognak, rosszat tesznek, zenét hallgatnak és misét, véleményt mondanak, vagy operálnak, börtönben ülnek, vagy katedrán, pedig már régen végeztek magukkal, s csak a vén vörös villamost várják, hogy elvigye a gödörig. A háború után egész nemzetek voltak belőlük, akiket úgy neveznek, hogy „kisebbségek“. Mindössze annyi a különbség köztünk, hogy ők ezer esztendőtt tévedtek, én harmincat...

— Vajjon most mit csinál édesanyám? — gondoltam rá minden átmenet nélkül a beteg agy szeszélyességével. — Valószínűleg félrebeszél ő is, mint én. Tulajdonképpen kár volt érzelmi alapra síklani. Pár szóval elintézhetjük volna az egészszet. Meggondolatlanok voltunk mindaketten.

Ablakom előtt árnyék suhan el. A harangozó megy, hogy elrángassa az Angelust. Kétszer megszakítja, harmadszor abba hagyja. Még zeng a harang érce, mikor bekopogtat ablakomon és bejelenti, hogy a templomkulcsot otthagya, mert „az öreg nagyságos aszony“ imádkozik.

Tehát imádkozik... Mit imádkozik? Valószínűleg arra kéri Istent, hogy világosítson fel, más szóval, hozza meg az eszemet, nyugtasson meg, vagy inkább vegyen magához, mielőtt a szörnyű lépést megtennem... A Szűzanya a kedvence. Mindig félhangosan szokta megszólítani:

— „Óh, áldott Szűzanya, mennyei szép rózsá!...“
Gyermekes vágy ragad meg, hogy meglessem anyát a templomban. Lábujjhegyen odalopózok és belesek. A sötétben csak az oltár szőnyege virít és a képek aranyramái csillognak a falakon. Anya karjaira borulva fekszik az oltárlépcsőn. Ingerültségem, vad gondolataim egyszerre múlnak el. Elönt a szeretet, régi énem és meghatottan nézem. Tudom, hogy mi történik benne. Most másodszor hoz a világra, mert minden gyermek kétszer születik. Először az anyából testet szakít magá-

nak, másodszer életet. Az első elválás nem teljes. A gyermekben még hosszú ideig anyja él. Ő érez, gondolkodik, vágyik, örvend, játszik, szenved és sír. Láthatatlan szálak kötik össze. Az anya második énje csak a gyermek, kiben önmaga kezdett új életet. Első születésünk erőszakossága, kíméletlen és szükségszerű, mely az anya holttestén át is meg akar jelenni a földön. Második születésünk a súlyosabb, mert öntudatosan, végleg kifosztjuk édesanyánkat. Mindent elveszünk tőle, terveit, vágyait, álmait, felépített boldogságát, lelke titkait és széttépjük a láthatatlan aranszálakat. Utána egyik test a magasba, másik a földbe száll. Törvény, Végzet ez, melynek nem állhatunk ellen... Még egy utolsó fájdalom és én a világra jöttem. Neki marad a halál, nekem az élet és ez — akaratunkon kívül történik. Barna szántóföld a testünk, mely az élet számtalan titkát akarja teremni... Legyen tehát úgy!...

Mikor újlag találkozunk, mindketten nyugodtak vagyunk. A két élet átlényegülése megtörtént, az új célok útrakészen állanak. Minden egyéb csak külsőség. Lelkünk ege kiderült. Az anya a régi szeretet új ruhájában bensőségesen a vállamra dobja magát, megcsókol és halkán azt kérdi:

— Hogy hívják azt a leányt?...

Új könnyek égnek mindkettőnk szemében.

*

Másnap már tudja a falú elhatározásomat. Szájról-szájra adják a hírt. Ha két ember találkozik, csak erről beszél:

— Hallottad?

— Nem lehet igaz. A mai világban az egyetlen biztos állást és szép jövőt nem szokták csak úgy odaadni.

— Az egyháztanácsot már össze is hívatta, hogy a számadásokat elkészítsék. Még a héten meg lesz az átadás... A póstás mondja, hogy ma ment el a pecsé-

tes levél a püspöknek... Az édesanyja azóta állandóan sír.

— De miért teszi?

— Meg akar házasodni.

— Akkor nem igaz az egész. Ha csak nőt akarna, akkor úgy tenne, mint a többiek. Váltogatná a gazdasszonyokat... Volt nekünk már ilyen papunk.

— Ennek nem kell. Ismerheted, hogy milyen ember. Nem kell neki más, csak törvényes, becsületes feleség. Azt mondja, hogy: „Eddig megtartottam a parancsot, senki sem vethet semmit a szememre. Ezután se vessen. Az a becsület, hogy itthagyjam a papságot...”

— Nagy dolog!

— Tiszta igaza van...

Más emberek másképen beszélnek:

— Hallottad?

— Esze van annak a papnak... Hagyjatok békét! — Elbolondított valami gazdag leányt. Eddig gyalog járt, ezután autója lesz. Most azután nyugodtan elküldi a kópertáiban a püspöknek a reverendáját.

— Nő, jól eltartottátok a papotokat — mondják a reformátusok a szövetkezetben. — Mi a fenét csináljon? Itt kell, hogy hagyja az egészszet. Bükkmakkal nem élhet... Mi a tavaly javítottuk a tiszteletes úr fizetését...

— Elég bolondok voltatok.

A református elkacagja magát:

— Ennek az a rendje-módja. A pap adja a malasztot, mi adjuk a malacot.

— Mondasz valamit.

— Hát persze... De ti már a malaccal elkéste-tek... Feri, tóts három déci pálinkát — nyújtsa oda az üveget a korcsmárosnak.

Csendesen eldiskurálnak. Mindenki tud valami újat. Az első izgalom után természetesnek veszik az ügyet és ravasz életrevalósággal arra gondolnak, hogy miféle hasznot lehetne belőle húzni?

— Te! Nem tudod, ad-e el valamit? Van egy ártánmalaca. Azt megvenném.

— Azt megveheted, de a fához ne szóljon hozzá senki. Jó tavalyi, száraz fa, s az enyim fogytán van... Úgy sem viszi el a hátán.

— Vajjon a rétbeli földdel mit csinál az egyház? ... Igaz, hogy egy hold az egész birtok, de engem eltalálna, mert tőszomszédja az enyimnek... Árendába venném.

— A költözéskor aztán legyen eszetek — figyelmezteti a többi egy sunyi paraszt. — Háromszáz koronán alul nincs szekér...

— Mit? Háromszáz korona? Megadhassa a néccázat is...

Új emberek jönnek, új beszélgetést kezdenek... Már éppen készülődnek, mikor belép az unitárius kurátor. Nagy hírt hoz:

— Mindent tudok... Most jövök a mi papunktól. Tanú voltam a szerződésnél... Nem költözik el a faluból...

Közelebb húzódnak az emberek:

— Beszélj már, Samú! Mi volt? Hogy történt?

A kurátor büszke a sikerre és fősvényen méri a szót:

— Éppen a lószekeret készítettem elő, hogy hajnalosan menjek Kolozsvárra, mikor jön a szógáló s mondja, hogy a tiszteletes úr hivat. Át is megyek tüstént. Ott van a katolikus pap is. Barátságosan kezét fog, s azt mondja, hogy alá kellene írni a szerződést, amit a tiszteletes urunkkal kötött. Bérbe vette a felső uccán levő üres házat... No, kiugratom én a nyúlat a bokorból. Tettem magam, mintha nem tudnék semmit:

— Minek az a plébános úrnak? — mondom jámboran. — Van ahol lakják!

— Oda más pap jön — azt feleli.

— Csak nem pályázott el?

— Nem, csak otthagytam a papságot...

Erre osztán nem tudtam se jót, se rosszat mondani, úgy elfogódtam. A tiszteletes úr később megkér-

dezte, hogy : — „Te, Józsi, miből számítasz megélni?“ — „Abból, amit itt gyűjtöttem“ — tréfálkozott, de osztán komolyan hozzátette : — „Jó, hogy az anyagiakat említed, mert a becsület úgy hozza magával, hogy megmondjam : Nincs nekem egy árva krajcárom se. Azt azonban ígérem, hogy a házbért valahogy kicsinálom. Adod-e még a házat, kolléga ? Ha nem, még széttéphetjük a szerződést.“ — „Azt egyet se — sértődött meg a mi papunk. — Kinek nézel te engemet? Ha tudsz, fizetsz, ha nem tudsz, nem fizetsz . . . De azt gondoltam, hogy gazdag lányt hozol a házhoz . . .“ A másik kacagott : — „Adóssága legalább neki nincsen. Egyébképpen tényleg gazdag leszek azzal, hogy hozzám jön — ragyogott a két szeme . . .“ — „Valamiből mégis csak élnetek kell“ — így a mi papunk . . . — „Úgy teszünk, mint az egykori székely, ki kiadta a parancsot, hogy : Asszony, főzz puliszkát ! — De nincs liszt — feleli az asszony. A székely megmérgeződik : — „Azzal te ne törödj, csak főzzed ! . . .“ Hát ilyen ember ez a pap . . . Nem lehet tudni, hogy máról-holnapra még élünk-e, s ő a semmire megházasodik.

— Bátor ember . . .

— Kemény legény . . .

— Segítse meg az Isten ! . . .

— Mi sem hagyjuk el . . .

— Ilyen papja nem lesz több a falunak . . .

— Még áldott szerencse, hogy itt marad . . .

Mindenkinek van egy drága, jó szava. A föld kemény fiai megértének, megdicsérnek és védelmükbe vesznek, gyermekükké fogadnak.

Két nap alatt minden készen áll az átadásra : a leltár, a számadások, s minden pillanatban várom az egyházi bizottságot.

Szombaton meg is érkeznek a főgondnokom kocsiján. Elfogódva szállanak le. A nép beles a kapun:

— Tudja, hogy én Önt így is, úgy is nagyrabecsülöm — mentegetőzik a főgondnok, — de a kötelesség, kötelesség.

— Köszönöm, méltóságos uram. Parancsoljatok befáradni — mondom a papoknak, kik alig mernek rámnézni.

Az egyháztanács tagjai ünneplőben, frissen kent bajsszal, mereven az ebédlőben állanak. Édesanyám sírástól vörös szemekkel főzi a konyhán az ebédet. Az asztalon kiterítve, készen állanak a könyvek:

— Hamar készen leszünk — biztatom az urakat.
— Templom-alap... — kezdem a beszámolót. — Kiadás 1224 korona 16 fillér. Éspedig: Első tétel... Tessek átvizsgálni, itt vannak az okmányok... Fillérre talál minden...

Végzünk. Megadják a felmentést... A leltárokon is átesünk. Az utolsó törött vasdarabig, minden rendben van. Felveszik a jegyzőkönyvet. Aláírjuk. Végül egyik pap reszkető kézzel, pecsétetes, lezárt levelet nyújt át: „Erdélyi Püspöki Hivatal“ — olvasom. Tudom, s mindenki tudja, hogy büntetésem van benne.

— Ezt majd csak holnap bontom fel. Holnap vasárnap és meg akarom tartani bucsúmisémet...

— Ahogy jobbnak látod — mentegetőzik zavartan a pap.

A levelet átnyújtom a gondnoknak:

— Tartsa magánál, kurátor úr és holnap, mise után adja át.

Az egyszerű ember búsat sóhajt. Az ebédet behozzák. Keresztvetésre lendül a kezem és mert papok vannak jelen, latinul mondom az asztali imát:

„Benedicite!“

„Oculi omnium in Te sperant Domine et tu das escam in tempore opportuno... Mindeneknek szemei Tebenned biznak Uram — dörgik a papok — mert te adsz eledelt alkalmas időben...“

*

Végre megvirradt. Vasárnap van és ma tartom utolsó misémet.

Hajnalban odaálltam az ablakhoz, megatottan

néztem a derengő világot és azt mondtam a felkelő napnak :

— Ma utoljára vagyok pap !

A fehér éjjeli ruha végigborzongott testemen, valami ismeretlen végigfájt bennem, elgyöngülten szerettem volna, hogy valaki karjaiba vonjon és azt mondja: — Ne szégyeld ! Sírj ! Töretlen gyermeki hittel arra vártam, hogy az én Jóistenem meleg ajka fog fülemhez hajolni és megbocsátó, drága revelációjában részesít : — Menj, fiam ! Visszaadlak önmagadnak !..

Nem történt meg. A nap méltóságosan emelkedett az erdők mögül kertemben a fák őszi dértől fagyottan hallgattak, zaj nem kélt, alvó madár sem nyöszörgött, a falú is aludt még, minden szemét lehunyva. Hálóingem szétnyílt és puszta, lüktető mellemre rálehel a hűvös hajnali borzongás. Éjjeli szekrényemről hirtelen, védekező mozdulattal felragadtam a breváriumot és a kitárt ablakon át a kelő nap arany arcába imádkozni kezdettem a „matutinum“ ősrítmusú üde himnuszát :

„Jam lucis orto sidere
Deum precemur supplices
ut in diurnis actibus
nos servet a nocentibus...
Linguam refrenans temperet
Ne litis horror insonet
Visum fovendo contegat
Na vanitatis hauriat...“

Még egyszer, utoljára éreztem, hogy szárnyaim nőnek, minden pórusomban Isten ragyog, ajkam megdicsőül és valahol a nap felett az azúr végtelenségében lebegek és minden nyelven egyedül dicsőítem az élet édes kútfejét...

És az én himnuszmondásomtól ébredt fel a világ ezen a napon. Az ima szavai elolvadtak forró ajkaimon, fényes ködökben fürdött bensőm, s az öntudat határain túl jártam az ismeretlen világokat, ahol már nem kell szó, igába fogott gondolat, csak nézni és érezni szabad. Nem is tudom, mikor ejtettem ki az exaltáció földön-

túli pillanatában breváriumomat őszi virágaim közé. Azt se láttam, hogy hátam megett öreg édesanyám sír, de nem mer hozzám se szólani...

Csak kilenc órakor ócsudtam fel, mikor a nagyharang megszendült felettem. Utolsó misémhez elsőt harangoztak. Választott, szép arám jutott eszembe, de kínzottnan, ijedten űztem el:

— Nem! Nem! Ne álljon közénk! Ma négy-szemközt akarok beszélni az én Istenemmel!

És csak vele voltam. Hiába állott hátam mögött édesanyám, néma maradtam, csak orcámat ragyogta körül tiszta, könnyű mosoly és dehogy vettem észre, hogy az egyházi riadtan siet el előttem a boros-vízes korcsú ampolnákkal, a kántor vasárnapra kinyalt képpel nem mer bejönni, mint máskor és a nép az alig pár lépésre levő cinteremből kíváncsi megilletődéssel lesi ablakomat, amelyek mögött ki tudja miféle titkok vannak. Voltak, akik a zöld, moszatos öreg templomfalhoz támaszkodtak szótlanul, mások csendesen ingatták fejüket, a bátrabbak azt mondták: — Milyen kár érte! — de választ nem kaptak... A harangozó nem győzte izgalmában kivárni az időt és gyorsan rárántotta a második harangszót, mire a néma tömeg beözönlött a templomba, hogy elmondja értem a fájdalmas rózsafüzért...

„Ki érettünk vérrel verejtékezett... Ki érettünk megostoroztatott... tövis-sel koronáztatott...”

Krisztusról beszélnek ezek az igék, de ők, együgyű nép — bocsássa meg nekik — most reám értették... Hogy én is értük verejtékeztem, megostoroztatam, tövis-sel is sokszor koronáztattam...

Utolsó és egyetlen fizetségük volt ez a vallomásuk, igaz rámgondolásuk...

Azalatt pedig benn a szobámban félttem és titokban azt kívántam, bár ne telnék olyan gyorsan az idő, nyúl-nának meg a percek és megijedtem a beharangozás zűrzavarától...

Súlyos, komor léptekkel mentem be a templomba.

Utolsó útamra senkisémet kísért el. Egyesegyedül tettem meg, kissé tántorogva, rejtett könnyekkel, a magamra hagyatottság reszkető lépteivel. Az idő is olyan fátyolos, borongó, szomorú volt. Vajjon milyen lehet most a Jóisten arca?...

Halk sóhajjal állott fel a nép, mikor végigmentem a rövid templomhajón. Minden szem rámmeredt, minden kéz utánam szeretett volna nyúlni és a zsúfolt kórus megroppant az izgalmukban remegő embertestek súlya alatt. A rozoga orgona fáradtan zokogott, s a misére gyújtott kicsi viaszlámgok haldokolva pislogtak az oltár felett...

Én pedig fakó sápadtsággal utoljára mormoltam a sekrestyében az öltözködés-imákat, megcsókolva a hófehér gyolcsot:

— „Tedd rá fejemre Uram az üdvösség sisakját...”

A bő hosszú alba végigomlott rajtam és én zokogtam magamban:

„Dealba me Domine... Fehérisz meg Uram és tisztítsd meg szívemet, hogy a Bárány vérében megtisztulva, örök örömeim részese legyek...”

Fehér kézzel az önmegtartóztatás jeléül átkötöttem derekamat, hogy kiírtsam a kéjek, vágyak izgalmait és hosszasan nyomtam szájamhoz a manipulust, s hangosan fakadt ki ajkamon a jelentése: „Te sírás és fájdalom manipulusa...”

...Sohasem volt ilyen nehéz a kehely, mikor az arany paténán fekvő hostiát oltárhoz vittem... Hatalmas erőm szinte belegörnyedt és pillanatig az oltár hideg kőasztalára kellett támaszkodnom...

„In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen”.

Megkezdődött utolsó misém, a vérontás nélküli áldozat fenséges misztériuma, a fájdalom, élet és halál, feltámadás és túlvilági boldogság gyönyörű költészete a mindennap új Valóság, új születés és új tragédia.

A feszültség feloldódott. Utolsó misém hírére a szomszéd falúból is összegyűlt nagy néptömeg: magyarok, hosszúhajú románok, katolikusok, reformátusok az oltár lépcsőjéig nyomultak, mintha Istenhez vezetett rohamuk pillanatát várnák és mint a fergeteg szabadult ki torkukból a kozmikus horizontokat járó ének:

„Menny, föld, tűz, víz, levegő, ég,
Gyöngy, arany és minden kincs,
Mit háborgatjátok elmémet?...
Nyugodalmam addig nincs,
Míg fel nem talállak Téged,
Én Uram, Én Istenem,
Benned nyugszik meg lelkem
Istenem és Mindenem!

A dróttal védett kicsi ablakokat megvakítja a forró pára és gyöngyözve futnak le rajtuk a hatalmas énekritmustól űzött vízcseppek. Reszketek, mint a viharban. A test és lélek nagy feltárlása fokozódik és tompán zsi-bongnak az agyak szentséges mámorukban.

Az orgona elhallgat. Most dicsőséget kell mondanom Istennek. A földről ég felé ívelő széles körmozdulattal emelem karjaimat a magasságokba és fenn a gyermektűz szürke, illatos füstjében könyörgőre zárom, hogy a nagy Ismeretlen megragadja, míg mondom mindannyiunk nevében:

„Laudamus Te, Benedicimus Te Glorificamus Te... Adoramus Te...

Utolsó „Gloria“ volt. Többé nem zendül gyönyörű dallamára hangom. Halk fájdalom lüktet szívemben és a múltó kétség is reá száll. Vajjon szabadott-e ma is megtennem?... Nem hiszem, hogy az Úr letaszítsa öléből az én glóriámat, hiszen olyan hűen, igazán és melegen szállott fel belőlem, hogy piros lett a torkom tőle...

És mégis jól esik, mégis csak a hitvallás nyugtat meg...

Mások azért mondják: „Hiszek“, hogy önmagukkal elhitessék, én azért mondom, hogy az én Teremtőm elhigye, bár tudom, hogy tudja, látja, érzi,

hiszen szemeimben is lobog, mint két vörös fáklya. Szinte révületbe ejtenek a megtestesülés titkai :

„Hiszem, hogy... Isten Istenből, Fény a Fényből... egylényegű az Atyával, ki által mindenek tétettek és ki értünk, emberekért, a mi üdvösségünkért leszálla az égből...“

Térdre roskadok, mint aki a rohanó emberiségből elsőnek futott az égből földre ért Krisztushoz és úgy lihegem :

„Et incarnatus est... Megtestesült... Emberré tétetett... Meg is feszítettett...“

Most még nem félek szembefordulni a néppel, hogy feléjük nyitott karjaimmal, míg az Úr velünkletét közlöm, minden szenvedést, vágyat, panaszt, imát, sorsot, könyvet, koldust, szegényt, gyermeket és aggot, mindenkit és mindent ölelésbe gyűjtve ráemlejem az oltár asztalára... mert azt jelenti a „Dominus vobiscum“.

Az énekvihar nem szűnik, a lelkek általa érnek, telítkeznek és pillanatok alatt megcsillan kezemben a kehely, az ártatlan ostya hófehéren nyugszik a paténán, mint aranyravatalon. Most még csak kenyér, mely Isten testvé lényegül. Bort és vizet öntök a karcsú kehelybe, hogy vérré váljék az is. Finom illata fejem körül leng... Ujjaim közt felemelem az arany bölcsőt, melyen Isten fog születni és felajánlom az emberiség kenyerét, borát és átviszem az emberi verejték szülöttjét a megtisztulás mennyei vizein, míg újra kezembe vehetem, hogy az átlényegülés, ez a még Istennek is legnagyobb cselekedete, egy bűnös porszem-pap szavára megtörténjék...

— Hogy mered megtenni? — sikolt a lélek. Testemet meggyötri, agyam kifárasztja s a vékony, ragyogó hostia majdnem elég lehelletem alatt, amikor a súlyos ígét kiejtem :

„Hoc est enim corpus meum!... Ez az én testem“.

Kissé hátratántorodom, mintha a törékeny, kerek

ostyatest élő, valóságos Krisztus testté formálódnék és a paténa aranyсарúvá görbülne lábain... Én vagyok, ne féljete!... Biztos, hogy megtörtént... és egykor testi szemeinkkel is látni fogjuk... Fejem fölé emelem, felmutatom a népnek, amely a földre veti magát és kereszthányó ijedtséggel nem mer Istenére nézni... Utolsó erőm maradékával már a kehely nádusát ragadom meg és arany öblébe mélyesztett szájjal sugom a szavaimtól is borzongó bornak:

„Hic est énim calix sanguinis mei... Ez az én vérem kelyhe... mely kiontatott a bűnök bocsánatára...”

Az embertömeg magához tér és felzúg újból az ének:

Most az Úrkrisztusnak drágalátosteste

Itt felemeltetett szentségesszent vére...

A hostiára függesztett szemekkel várok és hirtelen mélységes vágyak támadnak bennem, hogy nem én, de Isten e pillanatban leszámoljon velem. Olyan erős bizalom ragad meg, hogy szinte mellemen érzem karjait. A rubrikák tiltják, de én hirtelen lehajolva, édesen megcsókolom az isteni testet:

— Most mondd meg, Énjóistenem, hogy igazán haragszol-e reám? Elítélsz? Megbűntetsz-e, mert... mert anyira — szeretek?... Rosszabb fiad volnék-e, mert szívem szerint cselekszem?... Ha ellenedre teszek, inkább végy magadhoz ebben a pillanatban, hogy holtan zuhanjak híveim karjai közé... Te tettél emberré, mindent tudsz és híred nélkül a megfagyott véréből nem eshetik le a háztetőről. Nyilatkozzál meg, Isten...

A szent test azonban nyugodott nesztelen. Éreztem, hogy könnyeim bőven előtörnek. Egy csepp a színleg-ostyára hullott és láttam, hogy a Corpus felissza és át-szürkül tőle.

— Hátha ott a szíve? — gondoltam és hittem is boldogan...

Erre mindenről megfeledkeztem...

Az ének megszűnt, nem hallottam. A nép új dal-lamba kezdett, annak is vége volt és én mitse tudtam. Végül csend lett. Kántor, nép ijedten rámnézett és a néma csendben csak sejtették, hogy rendkívüli dolgok történnek az oltáron... Mert, ha tudták volna, ami az Énistenem és köztem történt, felrohantak volna és lecsókoltak volna az oltárról...

Utolsó áldozásom megtörtént, hogy utána én is csak áldozat legyek, mint embertársaim, a milliók...

„Ite missa est“.

Menjetek, vége a misének!...

Végül a szószékre léptem és elbucúztam mindenkitől. Az árva néptől, mely éveken keresztül hozzám-futott panaszával, bújával, bajával. A porban játszó gyermekektől, kiket én kereszteltem, azoktól, kiket én hordottam ki a temetőbe, azoktól is, akik soha haza nem jönnek, mindent elveszítettek, a testet, az életet hiába áldozóktól. Hiszen mindenki lehullott az élet fájáról és ime, utolsónak én rogyok egy világ romjai fölé. A véres világ-misének is vége van.

...De amit nektek hirdettem — mondom, — azt most is hirdetem, egyetlen szavamat se tagadom meg: Ti tartsatok ki mellette és engedjétek útamra menni! Senki se kövessen!...

A szeretet és lélek ömlésének forrásától meggörbültek a gyertyák, könnyesek lettek az ablakok és sűrű pára feküdte meg a templomhajót. Egyszerre felkiáltottak:

— Ne hagyjon itt minket!

A második teremtés nagy ideje volt ez, mikor mindannyian a világcataklizma halálos dermedtségéből ismét érző, látó, tudó emberré lettünk. A szívünk fojtogatott és gyengék voltunk szavunk kiejtéséhez. Az izgalom láza fehérre rágta a nyelveket és kínunkban görbedztünk. Az ijedt parasztok fejüket csóválták, a ko-

pott templompadok recsegtek, a kántor nem birt játszani az orgonán, a nép nem birt hozzáfogni a záróénekhez. Többen hazafutottak, mások viszont nem birtak felállani. Voltak, akik csak merően előrenéztek és ismét, akik a valóságnak nem hittek. A gyertyák hosszú lánggal lobogtak és a falak düledeztek a szemek szédülésében...

Menjetek! Vége.... Vége a misének!

Egyenes fővel, se jobbra, se balra nem nézve, kirohantam a templomból.

Az édesanyám szólott:

— Az emberek látni akarnak, fiam. Tele néppel az udvar.

— Hagyjanak magamra!... Én senkit sem akarok látni. Senki se zavarjon! Te se, anyám. A kántor egyedül tartsa meg a vecsernyét. Még valami dolgom van.

Erre az ajtót is bezárom, hogy senki se hallgatózzék.

Elfogódott, különös vagyok. Az idegeim muzsikálnak és úgy érzem, mintha a levegőben lebegnék. A következő percben halálos fáradtság lep meg és mozdulatlan, nagy aranytóvá válik a világ, amelynek tükreán hanyatfekve úszom.

— Tehát megtörtént — ismétlem magamban sokszor és nem birom elhinni, hogy valóban megtörtént, s nem álom játszik velem... — Mit cselekedtél? — sikolt fel utána a gondolat és erőtlen, elhagyott, gyenge vagyok. Nincs egyetlen pont ezen a földön, melybe belekapaszkodhatnám. A leány se... A szerelem?... Vajjon szeretem? Rémülten vizsgálom elalélt szívemet, de sehol sincs benne a képe... Milyen jó, hogy most ő sincs mellettem... Már benne is csak halványan remélek és valahol az összeontott templom porfellegének peremén túl látom elmosódó sziluettjét, mintha tőlem menekülne ő is... Bizakodom, hogy holnapra megnyugszom, de most fáj, amit tettem és mégis jól esik, hogy megtettem...

— Fejezzük be!...

A szekrényből előveszem a titokban, adósságra készült, rejtett civilruhát, sorba rakom az egyes darabokat ágyamon és kezembe veszem az ezüst szentelő botot, hogy megáldjam, mielőtt felvenném... Még jogom van hozzá... Vagy már nincsen?... Mindegy.

„Adjutorium nostrum in nomine Domini...”

A halk szenteltvízcseppek rápermeteznek a ruhára és ragyognak rajta.

Most le kellene vetnem a reverendát, de félek. Várok. Nem tudom mire, csak várok hosszú ideig. Párszor a gombhoz nyúlok, de mindig csak azt látom, hogy kezein sárgák, mintha sirból kölcsönöztem volna őket... Mégis meg kell történnie... Utána nyugodtabb leszek. A kopott, fényes, szegényes, itt-ott foszladozó papi ruhadarabot megcsókolom éppen úgy, mint tizenkét évvel ezelőtt, mikor először magamra vettem és sietve zárom rá a szekrényajtót.

Ügyetlenül bogozom fel a nyakkendőt. Milyen furcsa, ostoba viselet... Mereven hull le tagjaimról az élesre vasalt nadrág. Nézem és nem állom meg, hogy ne beszéljek hozzá:

— Szegény rabruha te. Tudom, hogy kopott, megtérsedetett, rojtos, szerencsétlen testtakaró leszel. Rövid idő múlva egymást fogjuk szégyelni. Rajtad is folt, rajtam is folt, de kérlek, hogy védj, takarj, légy hű hozzám, tarts ki, hiszen nincs amivel kicseréljelek majd. Rongykorodban is az enyém leszel. Nem is ruha, hanem testrész. Ne feledd soha azt a sok gondot, gondolatot, érzéseket, melyekkel megszereztelek. Segíts futni a veszedelmektől és boldogságomhoz sietni, de kötdöd mozdulatlaná lábamat, ha veszedelmek és a rossz útjára térnék.

Ügyanúgy tettem a kabáttal is. Szimbólikus szavakat, szertartást pazaroltam rá furcsa lélekjátékkal. Eszébe juttattam, hogy valaha juhok hátán, virágok közt szaladgált, mint én és most azért találkozotunk...

— Óvd a szívemet — gyermekeskedtem, — hallgasd meg, mit mond neked és szárnyaidd csak akkor nyílnak meg, mikor jó emberek kéreznédnek be rajta, vagy a szépség és szeretet túlcsondulnak benne... Ne tépj meg tövis, ne üssön át golyó, tűz megkíméljen, könny és vér be ne szennyezzen, fájdalmak, gyász el ne változtassák színedet! Segíts ölelni azokat, kiket ölelnem kell, ne üss, de felemelj! Ne az fájjon, ha kacagnak rajtad az emberek, hanem ha rettegnek tőled!...

Végre átöltöztem: Egyik világot letettem, másik világot felvettem...

A püspök levele van még hátra. Dél óta ott fekszik íróasztalomon. Kezembe veszem és várok. Lehunyom szemeimet és még egyszer végigélek mindent, ami történt... Ez az életem legvégső, döntő pillanata... Hiszen csak egy másik borítékba kellene tennem a püspöki átkot és rendben volna minden... De nem... az én útam szent... Nyugodtan feltépem és elolvassom a latin írást:

„...Mivel többszörös atyai intelmem ellenére is nyájadat hűtlenül elhagytad, a nekem fogadott engedelmességet megtagadtad, ezennel felfüggesztelek a javadalomtól és a szent cselekmények végzésétől...“

Most már senkim és semmim nincsen. Egyesegyedül állok egy legyőzött haza, elhagyott egyház romjain, az új és ismeretlen élet rettentő arca előtt.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

Szeretem! . . .
Választottam apja, a vén iskolaigazgató, szomorúan rámnézett, ráncolt homlokkal, mélyen elgondolkodott és későre csak annyit mondott:

— Rettenetes szó, a mai világban.

Ősz feje előrebillen, s a hajlott ember, ki negyven év alatt egy falut nevelt fel, most csendesen várja, míg elkészül a sirja. Leányára néz. Nem kérdez semmit, csak nézi, de a gond eloltja arca színét.

Mosolyogva hajtja kicsi aranyfejét vállamra a leányka és szemérmesen, sejtelmesen vallja:

— Igen. Szeretem . . .

Egyebet egyikünk se tud mondani, de szemünk tündöklök, a két ifjú test fénylik. Az öreg ember azonban tovább gyötrődik:

— A parasztok ekevasa újra kifényesedik a szántásban, a fagyos asszonykezek is felmelegsznek a kenyérdagasztásban, a papok visszatérnek bibliájukhoz, a munkás ráeszmél szerszámjára, én maholnap meghalok; de ti mit fogtok csinálni? . . . És mégis azt kell mondanom, hogy én is szeretlek titeket, szegény, szegény gyermekeim . . . Istenem, Istenem! Miért is kérdeztek engem? A ti dolgotok elvégeztetett. Nem akarok, nem is tudok változtatni rajta. Ha gondolok is rá, nem akarok a kérdéssel megbántani, hogy miből fogtok élni. Tőlem már semmi sem függ. Ha nagyon tudtok szeretni, ne féljete . . . Ne essék rosszul, ha szomorú vagyok, de a ti boldogságotok az én tragédiám . . .

Riadtan néztünk:

— Hogy mondhat ilyent, apánk?

Az öreg ember feje még mélyebbre hajlott :

— Én már esett, törődött, vén ember vagyok. Ötven évig dolgoztam megfeszített munkával. Mindennemet hadikölcsönbe fektettem és most nincs annyim, hogy férjhezadjam a gyermekemet, legalább egy darab kenyérrel elindítsam az élet útjain... Bocsáss meg édesapádnak, gyermekem... Nem azt borzasztó elviselni, hogy elveszítettünk mindent, hanem, hogy bocsánatot kell kérnünk saját gyermekeinktől... Vigyed! Legyen a tied!... Szeressétek egymást!

Feledhetetlen napok voltak a szerelem, a béke, a belső igazság és emberi jószág, őszinteség megtalált hajlékában.

Külső dísz, ünnepség nélkül, egyszerűen, de boldogan, emelt fővel a szentség egyigaz arca előtt esküdtünk meg férjnek, feleségnek kettőnk haláláig...

*

Zsúfolt vonaton, örömtől ittas román katonák közt szorongva, egyik kezemmel asszonyom, másik kezemmel a könnyen fenyegető ismeretlen veszedelem kezét fogva utaztunk el. Csak védtelen testemmel védtem, arra a szörnyű eshetőségre gondolva, hogy mi lenne, ha a gyenge virágocskát bárki is bántaná, vagy dúrván érintené. Kilenc órán át rohan velünk így a vonat, amíg megérkezünk. Kilenc élet is kevés volna elviselni az aggodalmakat és kibírni a belső feszültséget. Az alig húszéves törékeny asszony már roskadozott a fáradtságtól. Karjaimba öleltem, hogy el ne zuhanjon.

A fáradt, kimerült, napok óta utazó katonák közül akkor valaki felállott és a helyére mutatott :

— Pofțiți, Domnu Parinte!

Meglepetten néztem rá. Nem ismertem.

— Köszönöm, de honnan tudja, hogy pap — voltam?

— Maga a kidei magyar pap, aki öreg édesapámon segíteni akart, mikor keresztülment rajta a szekér, de nem tudott, mert meghalt.

— Igen, már emlékszem. Maga akkor fodorházi.

— Da, da !

Egyik megrázó élményemet juttatta eszembe a fiatal, még gyerekkatona. Éppen a faluján utaztam át, mikor a szerencsétlenség történt. Prizmakövet vitt a hetven felé járó öreg ember az útjavításhoz, de a kerék ala került és a sokmázsás teher szétroncsolta a gyomrát. Mikor odaértem, csak azt láttam, hogy társai a lábánál fogva a magasba emelik.

— Mit csinálnak, emberek ? — szörnyülködtem.

Megmagyarázták, hogy a szerencsétlen ember maga kívánta ezt, mert így szünnek a kínjai. Egyetlen pillanattal megállapítottam, hogy az ember kimúlt. A száján kiömlő vér, sötét, vékony erecskéje elfolyt az úton. Levettem a kalapomat és intettem :

— Tegyétek le. Ez az ember halott.

— Halott ?

Hitetlenül és megborzadva fektették az útszélére. Melléje térdepeltem és föltételesen feloldoztam, végül keresztet vettem a homlokára.

És most, évek múlva, mikor mi magyarok, halálos rettegésben vagyunk, a velünk együtt élő néptől félve és súlyos valóságok táplálják ezt a rettegést ; a felszabadult indulatok fenyegető viharában a nemrégiben ellenünk emelt fegyverrel most feledve a világtörténelmi változást, ez a katona fölöttem örködik, mert érte egyszer én is letérdeltem az út porába. A többi katona ellenégesen néz rám. Azt hiszik, én költöttem fel a társukat. Egymáshoz hajlanak a fejek. Nem értem a suttozásukat, de tudom, hogy a gyerek-katona magyarázza, mi történt. Csend lesz. Elgondolkodnak egy pillanatra és az öklök megenyhülnek.

Győztem . . .

Semmiféle fegyver, ármány, politika, szenvedély, vagy halál el nem pusztítja, el nem veheti tőlem, mert szent az a hely, melyet a két térdem az út porában megérintett.

Az emberek millióinak pedig azért kellett meghalniok, mert kevesen térdeltek le az út porába.

*

Mindjárt megérkezünk.

A falú előtt, a határ közt az esti szürkületben egyik hűséges emberem fegyverrel a vállán, megállítja a szekeret. Int, hogy szálljak le, mert fontos dolgot akar mondani:

— Baj van — suttogja izgatottan. — Alig utazott el, a püspök egy jézsovitát küldött, aki arra biztatta a híveket, hogy ne engedjék be a faluba.

— Engem ?

— Igen. Prédikációt tartott, s külön is beszélt az emberekkel. Tessék vigyázni. Elhoztam a puskámat, ha szükség lenne rá — kínálta a rozoga vadászfegyvert. — Biztosan hord — dicsérte. — Nehány töltenyt is hoztam.

Méltatlankodva utasítottam vissza :

— Elment az esze, Miklós ? Menjen csak nyugodtan haza. Engem nem támad meg az én népem.

— Jójó ! Én figyelmeztettem — hártja el magáról a felelősséget.

— Mit mond az az ember ? — érdeklődik a feleségem.

— Semmi különöset. A falú népe valami meglepetésben akar részesíteni.

Kedves büszkeséggel néz rám :

— Hogy szeretik magát !

Engem pedig öl meg az aggodalom és az elfojtott düh. Hátha ennek az embernek van igaza. A nép gyermek. Könnyen föl lehet izgatni, el lehet bolondítani. Mégsem tudom elhinni, hogy reám támadjanak. Hiszen jótevőjük voltam... És ha mégis?... Villámgyorsan átgondolom a védekezést is. Hogy a néphez szóljak, beszédre nem lesz idő. Védekezni fogok. Onkéntelen a zsebembe nyúlok és megtapogatom a browningomat. Az asszonyra mosolyogva ránézek, de belül már eldöntöttem, hogy lelövöm, aki meg mer támadni... Szép nászút lesz, holttesteken keresztül, de nem hagyom magamat, ha mindanégy sarkán fel is kell a falut gyűjtanom, akkor se. Magamat nem félttem. Erős ember va-

gyok, aki puszta ököllel is át birom vágni magamat... Csak a feleségem miatt vagyok kétségbeesve. Neki sejténie sem szabad, hogy mi vár reánk...

A szekér csendesen, lépésben halad előre. Már-már elviselhetetlen a feszültség. Szeretnék túl lenni rajta... Szóval egy jezsuita. Majd kézbe kapom én azt a jezsuitát és a saját kordájával kötöm fel az útra kihajló vén diófára. Ott éppen jó helye lesz...

Már a szélső házaknál járunk. Sehol senki nincs. Valószínűleg a parókia előtt várnak rám... Milyen nehezen telnek a pillanatok.

— Csapjon rá már arra a lóra! — intem a szekere.

— Ki van állva, istálom — feleli a régi Gergely.

...Hátha rémlátás az egész? Az utcafordulónál kiderül. Onnan végiglátok az uccán.

Mégis igaz. A parókia előtt egész tömeg ember áll. Férfiak, asszonyok, gyermekek vegyesen. Megszédülök és a löcsbe kell kapaszkodnom... Mindegy. Lesz, ami lesz. Titokban újra a zsebembe nyúlok és ujjammal elhúrom a browning elzáróját. A golyó fel van adva a csőbe. Lábaimat óvatosan kibontom a takaró pokrócából, hogy a mozgásban ne akadályozzon... Az emberek elállják az utat, de nem látok náluk támadó szereszámot. Veszélyes a pillanat, még gondolkodni sem érek rá...

A szekér begördül közibük. A ló magától megáll. Az izgalomtól alig látok. Kissé sötét van, de villámgyorsan ismerem rá a felmerülő arcokra, ahogy körülveszik a szekeret...

— No, most! — sugja a pillanat.

Hirtelen felém nyúl egy kéz, egy hang eldördül:

— Éljön!

Az arcok mosolyra rándulnak. Most száz kéz nyúl felénk. Mind üdvözölni akar, örvendeznek. Kérdések indulnak meg. Az asszonyok körülveszik a feleségemet:

— Milyen szép, s milyen fiatal!... Drága, jó em-

bert kapott, lelkem nagyságos asszony... — biztatják szegénykét.

— Ha pápa lettem volna is elvettem volna! — lelkesedik az egyik férfi.

Én pedig a fejök felett benézek a parókiába. Sötét van a házban. Ki tudja, hol leskelődik a jezsuita. Most egyetlen szavamba kerülne és széttépnék az emberek. Izgat is a gondolat, hogy megtegyem. Megérdemelné, de a körülvevő szeretettől ellágyulok és nagylelkűen megbocsátok a szerencsétlen barátnak, ki megismertette velem a bosszúálló egyházat.

Kicsi hajlékunk ajtajában az édesanyám vár. A két asszony néma öleléssel egymás karjaiba borul és én fáradtan is őrt állok fölöttük.

Ősz van. Már itt-ott zúzmarát vetett a föld színe, s a hűvös éj elől fedél alá húzódott a tűz is...

H Ú S Z A D I K F E J E Z E T

A z események egymást érik. Ellenőrizhetetlen hírek keringenek. A szenvedély itt-ott kirobban. Embereket vernek meg, irredenta pörök indulnak, magyarok szenvednek, az idegeknek nincs idejük lecsillapodni. Nincs kiben bízni. Az anyaország teljesen felborult. Napról-napra lessük a híreket, de egyik sötétebb a másiknál. Erdélyből menekült székely katonák hadosztálya verődnek és kétségbeesett kísérletet tesznek a fegyverrel. Naponta halljuk az ágyúdörgést és félünk, mert tudjuk, hogy ők csak meghalhatnak, de nekünk szenvednünk kell cselekedetökért. Beszélni sem merünk, egymástól is félünk, csak némán, titkolt gondolatokkal hallgatjuk a hozzánk verődő ágyúszót, míg egyik nap az is megszűnik. Megtudjuk, hogy Budapesten kitört a kommunizmus és véres kegyetlenséggel újból lángbaborult a haldokló ország. A kétfelől szorongatott székely hadosztály megadja magát a román hadseregnek és mialatt a bizakodók demarkációs vonalakat rajzolgatnak didergő ujjakkal a térképeken, minden reménységet megöl a legújabb hír, hogy a románok bevonultak Budapestre. Fásultan vesszük tudomásul.

Az öröm ideje letűnt, az élet szorongat, magunkra maradtunk, önmagunkon kell segítenünk és mégis hiszünk, hiszünk a lehetetlenben is. Szerencsétlen, álomlátó, versmondó nemzet.

A régi fogalmak, szentségek egymásután dőlnek meg, a saját történelmével elvakított népet készületlenül lepte meg végzete, hősi romantikája megölte. Nemcsak én, a népem is pályát tévesztett és — nem

ébred rá, most se lát a Kárpátokon túl. Mindene elveszett, csak bűnei maradtak meg.

Napról-napra a tenyeremmel és szavaimmal takarom el feleségem szeméit, hogy minél kevesebbet lásson meg a környező veszedelmekből és azzal biztattam, hogy mostantól fogva minden magyar testvérré lett a megpróbáltatásokban és új világot, új életlehetőségeket fog teremteni. Nincs értelme tovább álmodni, le kell törülni a könnyet és a vért, hideg, józan fővel meg kell indítani az új életet. A bizakodók vitatták, hogy mindez csak átmeneti állapot, a békekötéstől függ minden. A halálraítéltek konok rövidlátásával bíztunk. Arra azonban nem volt időm, hogy a politika eshetőségeit várjam. Élni kellett, enni és ruházkodni. Sohasem volt kilátástalanabb a helyzetem és sohasem voltam erősebb, mint amióta drága asszonyom mellett áll.

Ezer dolgot elterveztem, de minden hiábavalónak bizonyult. A kis falu semmi életlehetőséget nem nyújtott, de hátra van utolsó álmom, az én drága magyar népem nem fog elhagyni, valamilyen állásfélét csak juttat nekem is. Bemegyek Kolozsvárra és megpróbálok legalább a szűköss mindennapit megszerezni. Az élet sűrűt és így éhen halunk. Ebben a tragikus nagy sorsközösségben, kicsinyességek fölötti benső testvériségben kétmillió magyar ne tudna juttatni egy magyarnak egyetlen darab kenyeret? Gondolatban sem szabad megsérteni nemzetemet. A sok magyarkézen levő bank, gyár, ipari és kereskedelmi vállalat, ha kell, áldozatot is hoz, hogy a koldusbotra jutott magyar középosztályt megmentse. Kiprobált, derék magyarok vezetik, akik közéleti szerepet is vállaltak eddig és a lapok tele vannak a dícséretükkel. Biztosra veszem a sikert.

Egy szép napon aztán a tanítóval együtt indultunk Kolozsvárra, szokás szerint — gyalog. Irigylem, hogy neki már sikerült a problémáját megoldani. Esténként külvárosi vendéglőkben hegedül és szépen keres. Van is olyan jókedve, hogy az már majdnem könnyelműség. Útközben biztat, hogy sohase koptassam a cipőmet a

kilincseléssel. Úgy se lesz eredménye. Ő azt már jobban tudja, hanem alakítsunk ketten bandát. Garantálja, hogy többet keresek vele, mint a papsággal. Ha ő úgy tudna hegedülni... és idegesen csörgette a koronáit a nadrágzsebében.

— Nem szégyen az, kérem.

A fejrődi fogadóknál csökönyösen megállott:

— Itatás, kérem... Kolozsvárt sincs jobb sör, mint itt. Ez a zsidó ért a kezeléséhez. Mert a sört kezelni kell tudni, kérem, egyenletesen lehűteni jó pincében. Nem szabad mindjárt jégbe tenni...

— Hagyjuk, tanító úr!

— Szó sincs róla, kérem.

— De... de nekem, nincs sörre pénzem.

— Az én vendégem lesz.

Kedvetlenül követtem. Az első kortyoktól összerázkódtam:

— Nagyon keserű ez a sör.

— A torka keserű, kérem — kacagott a tanító. — Megjósolom, hogy estére még keserűbb lesz.

A hideg téli szél lobogtatta rossz nadrágunk szárát és mi dideregve siettünk tova a kopár, kietlen mezőkön.

A hóstátban megállott egy rothadt, fekete deszkákkal fődött, rozszant házikő előtt.

— Ez a Ritz, kérem. Napi szállás tíz krajcár. Az első szobában tizenöt — fűtés nélkül. Törzsvendég akármikor fizethet.

Bibirsókos, kövér, lompos asszony néz ki a kapun és sötétben rázza a fejét:

— Új pasast nem fogadhatok.

— Ach, grüss Gott, Frau Goldstein... szép szeretőm! — mulat a tanító. — Ez az úr nem veszi igénybe magát... Ez az úr vezérigazgatónak jött a Hitelbankba... Vizontlátásra! — bucsúzik kedvesen tőlem. — Este a „Zöldfá“-ban tartok hangversenyt. Legyen szerencsém...

Szégyenkezve és megrendülve sietek el. Hát ennyire lehet sülyedni?...

Egyik barátomhoz szállok. Diákkori jótestvérem. Aggodalmasan hallgatja terveimet:

— Alig hiszem, hogy sikerüljön; de próbáljuk meg.

Tíz órakor már jelentkezem is a legnagyobb gyárban. Legalább százmilliószázalékos vagyontörvény fölött rendelkezik. A portás bejelentőlapot tesz elélem. Kitöltöm és várok.

Tíz perc múlva jön a válasz. A titkár maga hozza:

— Állástkeresőket nem fogad a vezérigazgató úr.

— De uram — könyörgök, — talán engem.

— Senkit, kérem — néz le a titkár. — Kivétel nincs. A gyár kénytelen leépíteni a változott viszonyok miatt. A meglevő tisztviselők egy részét is elbocsátjuk.

Leverten fordulok ki az ajtón. Az automobilfeljárónál egy kopott úrforma áll az oszlophoz dőlve. Maró gúnnyal szólít meg:

— Önt is kilökték? Nagyon jó. Ön ma az ötödik.

— Mi köze hozzá? — gorombáskodom, de a kopott férfi nem sértődik meg.

— Bíróság? — Város? — Vármegye? — Pénzügy?...

Esküt nem tett tisztviselőnek néz és arra kíváncsi, hogy honnan koptam ki:

— Egyik se. Egyház... És ön?

Ezt meg ő nem érti, de készséggel szavalja el a névjegyt:

— Eröss Béni, esküt nem tett tisztviselő, volt irodaigazgató.

— És miért áll itt, uram?

— Kíváncsi vagyok, hány embert löknek ki még ma innen. Ráérek.

— Én nem veszem rossznéven, — mentegetem a gyárat. — Ha már le kell építenie...

— Nem olvas ön újságot, uram? A napokban emelt alaptörvényt a gyár és négy románt választott be az igazgatóságba...

Hozzámcsatlakozik és együtt megyünk be a városba. Udvariasan hallgatom a politizálását.

— Mi az Ön véleménye, uram? Le kellett volna tennünk az esküt, vagy nem?

Leselkedve várja a feleletet és ezzel gyanut kelt. Átvillan a fejemen, hogy jó lesz vigyázni. Hátha agent provokateur? Nem rossz ötlet gyárak kapujában kétségbeesett magyarokra várni és beugratni. Ki akarok térni előle, de az irodaigazgató úr elállja az útamat:

— Igen, vagy nem?

— Természetesen le kellett volna tenniük az esküt — mondom ravaszul.

— Magyar ember Ön? — támad rám. — Magyar ember beszélhet így? Hát én azt mondom Önnek, hogy inkább dögöljek meg...

— Parancsoljon, kérem, — sértegetem, de az én magyaram nem sértődik meg és nem tágit mellőlem. Az útszélen favágógép dolgozik. Keizerrokkos öregebb úr tartja a fűrész alá a fát.

— Van szerencsém, táblabíró úr, — köszön tüntetőleg az én emberem. A táblabíró sötéten néz rá, ami méginkább felkelti a gyanumat.

— Mit szól, kérem, a székelyek sóvidéki lázadásához? — enyeleg az ember.

— Ne beszéljen kérem örültségeket!

— Nem hallott róla? — bámul az álirodaigazgató.

— Nem és nem is akarok.

Gyanum megerősödik... Mintha a kiejtése is idegenszerű volna. Közben megérkezünk a sziguranca épületéhez. Megállj, itt színt vallasz:

— Ön, uram, itthon van — mondom gúnyosan. — Velem, sajnos, fiaskót vallott. Igazán sajnálom, hogy elrabortam idejét. Sok dolga lehet még itt, fenn a hivatalában... Kár, hogy nem ismerem a valódi nevét:

Az ember nyugodtan szembenéz:

— Miért mondja mindezt nekem?

Készséggel megmagyarázom:

— Nézze, uram! Ön vagy esküt nem tett tisztviselő, vagy detektív. Ha esküt nem tett tisztviselő volna, akkor már régen felháborodva hagyott volna ma-

gamra. Ha detektív, láthatja, hogy kár töltenie velem az idejét.

Az ember hangosan felkacagott :

— Tanultam tőled, apám — és befordul a kapun.

Megriadva igyekszem tovább. A főtéren csillogó román tisztek sétálnak és rúzsos ajkú, prémes bundás, elegáns regáti hölgyek. Otthonosak és boldogak. A biztonságukat veszített magyarok házaikban ülnek. Én pedig futok a kenyér után.

Szerencsém van. Beengednek a bankvezérhez. A párnázott ajtón túl fényűző irodába jutok. Kényelmes, iparművésztlől tervezett fotójök, keleti szőnyegek, festmények, néhány értékes porcellán, antik butorok, ezüst dohányzóasztal, ébenfa telefon. A bankvezér leereszkedő és nyugodt :

— Szivart, vagy cigarettát... hogy is hívják ?

— Hargithay vagyok, kérem...

— Igen... Bocsásson meg!... szóval állást óhajt?...

— Ha volna olyan kegyes a vezérigazgató úr...

Egy ilyen nagy pénzintézetnek olyan kiterjedt lehetőségei vannak... Tudom, hogy a magyarságért való áldozathozatal ezekben az időkben...

A telefon megszólal, én ijedten fogom be a számat és haragszom a szívemre, hogy olyan túlságosan dobog és még zavarni találja a nagy „Vezér“-t, akinek a cipője árából két hónapig gondtalanul élnék családotól. A pénz ura azonban kimért, nyugodt, sőt szellemes :

— Szóval, Ön is olyan váltó, kit a magyarság írt alá. Naponta kapjuk az ilyeneket. Sajnos, a Nemzeti Bank nem ad rá sem vizleszámítolási hitelt, sem deviza-autorizációt, — tetszik neki a szakvicc. — Önöket megtéveszti a bank külseje. Saját tisztviselőimet biztatom, hogy repatriáljanak, ezért Önt — beláthatja — nem biztathatom. Kérem, ma a Pénz koldus. Kihelyezés nincs, betétállomány nulla...

— Csak a százalék negyven — egészítem ki gúnyosan.

— Schlagfertig, fiatalember, — dicsér meg a Vezér, — Önnek Zürichben volna a helye.

— Nyissanak fiókot a menyországban — bucsúzó.

— Ott feltétlen Ön lesz a devizőrünk — egészíti ki a gondolatot barátságosan a bankvezér.

Általában az a benyomásom, hogy a szellem nem veszett ki a gazdag, jótáplált emberekből.

— Tud románul? — kérdik a harmadik helyen.
— Nem?... Ön szerencsés ember, uram, hogy nincsen állása. Legalább ezalatt az idő alatt perfektül megtanulhat...

— Tőlünk egyenesen a vasútra mennek az emberek, — jelentik ki a negyedik nagyvállalatnál.

— Lasciate ogni speranza oichi entrate — szomrodik el az irodalmilag kultúrált hadimilliómos.

— Szerezzen egy kis permisszt pár ciszterna benzine — tanácsolja az ismerős kereskedő — és meg van alapítva a jövője.

Már magam is mulatok a kilátástalanságokon. Kíváncsi vagyok, hogyan képzeli ez a boltos a jövőmet a benzinnel.

— Nü! — árulja el a titkot. — Bemegy a Metropol kávéházba és leül egy magános asztalhoz. Jön a pincér: — „Parancsol, kérem?“ Ön minden veszély nélkül kimondja: — „Benzin.“ — „Jobb sarok három“ — fogja válaszolni a pincér. Ön odamegy az asztalhoz. Az nem akadály, hogy ismeretlen emberek ülnek mellette. Halkan csak annyit mond: „Benzin, ángró“. Rögtön leültetik és a többi az ön dolga... Üzlet, üzlet!... Ennél még csak egy van jobb üzlet.

— És az?

— Állástkeresőknek tippet adni... Már megy?... Legyen szerencsém máskor is!

Egy elhagyatott sétatéri padon megeszem a zsebbe tett elemózsiát és kissé megnyugszom. Arcomra vízcspek hullanak a hatalmas fákról, hátam mögött zúg az élet, előttem a Fellegvár egyik kiugró kopár szikláján dühösen ugatja a várost egy lompos kutya, én pedig számolom magamban, hogy hány helyről löktek

ki... Ügyetlenül fogtam hozzá. Összeköttetés nélkül nem megy az efféle. Másképpen beszéltek volna velem is, ha befolyásos emberrel megyek hozzuk... Ki is volna ilyen? Végiggondolom összes ismerőseimet, de a legalkalmasabb mégis Teleky barátom... Persze, hogy Teleky Miska! Ha ő nem tud nekem állást szerezni, senki a világon. Milyen kár, hogy a sok drága időt elvesztegettem. Neki csak egyetlen szavába került volna...

Újult erővel ugrom fel és rohanok a tisztviselőtelepre, ahol saját villája van. Már előre hallom, hogy ezekkel a szavakkal fog fogadni: — „Nem tudtál mindjárt hozzám jönni, te ásatag ember?” Az „ásatag ember” szójárása.

Otthonosan taszítom be a kaput, de mindjárt vissza is torpanok. Az udvaron ládák, bútorok, pakkoló forgács, szalma, rendetlenség. Egy ismeretlen úr haragosan reccsen rám a feljáróból:

— Pofitiť, Domnule?

— Teleky főfelügyelő urat keresem.

— Teleky úr repatriált. Ma megy a vonatja. A házat én vettem meg. Az állomáson esetleg még találkozhatik vele.

— Köszönöm, uram.

Utolsó reménységemnek is vége, de legalább elbucúzom Teleky Miskától. Lábam kissé remegnek a sok gyaloglástól és a vasút a város más, ellenkező végében van. Mindegy. Nehány kilométerrel több, vagy kevesebb, nem számít.

A Perronra csak igazolvánnyal engednek ki. Megszólítok egy magyar vasúttal. Az arcáról látom, hogy magyar:

— Bocsánat, uram! Nem tudná véletlenül megmondani, hogy hol találom meg Teleky felügyelő urat?

— Teleky felügyelő?... Ötödik vágány.

Az ötödik vágány, úgynevezett vakvágány. Ide vannak kítólva a repatriálók vagonjai.

Végre megtalálom. Görnyedten ül egy kis petroleumkályha mellett és lapot olvas. A vagon sötétjében

bútorok, középen egy ágy, néhány szék, a főzéshez leg-
szükségesebb konyhaedények és a kályha.

— Szervusz, Miska! — mászom fel hozzuk.

A viszontlátás öröme felcsillan arcán, de letargiku-
san fogad:

— Hát hitted volna ezelőtt egy évvel, mikor ná-
lad voltam, hogy így találkozunk utoljára?... Kol-
dus, bitang, senki lettem! — tör fel belőle a száraz zo-
kogás.

Vígasztalni sem merem, csak nézem a kezében
zörgő újságot és önkéntelenül is elolvasom a vezércikk
kéthasábos, kiáltó címét:

„Itt maradni!“

Mellettünk pöfögnek a mozdonyok és a kőszén-
füst fekete korma hull reánk. Érzem, hogy ilyen állapot-
ban veszedelmes hallgatni, a mozdony karcsú kerekeit
nézni... A teste olyan, mint egy hatalmas ágyúgolyó,
mely az ismeretlen jövő mellébe fúródik lihegő nyugta-
lansággal. Hogy ragyog a sok acélrud rajta és milyen
szépen forognak az acéltengelyek a forró csapágyak-
ban... Nem jó nézni a mozdonyt se neki, se nekem...
Beszélni kell, akármit, csak beszélni.

— Mi a terved a jövőre nézve?

— Egyelőre Pesten próbálkozom. Vagy állást, vagy
nyugdíjat, vagy végkielégítést, valamit kapnom kell...
Végére huszonötéves szolgálati idővel szemben mégis
csak kell, hogy valami kötelezettsége legyen az államnak.

A leginkább kétségbeesett emberek szokása önma-
gukat vígasztalni. Éjszakákon át a legképtelenebb lehe-
tőségeket is átgondolkozzák és vagy beleőrülnek, vagy
új erőre kapnak. Egész tömeg fantasztikus tervet kellett
véghallgatnom.

— Ezért nem esem kétségbe — pirult neki a sze-
gény ember.

A házeladást említem.

— Régóta nem az enyém az már, barátom. Le volt
rekvirálva az utolsó szegig. Örülök, hogy túladhattam
rajta. Tisztességes román úr vette meg...

A magam ügyét már elő sem hozom.

A mozdony közeledik, az ütközőtányérok csattanak, a repatriáló vagonokat felkapcsolják. Sorban valami tízet. Mindenikben egy-egy magyar család rejtőzik megmaradt utolsó rongyaival, a maga külön tragédiájával... Nehány óra múlva örökre bucsút mondanak Erdélynek, hogy megízleljék Ahasvérus keserű kenyerét...

A vonat indul is. Alig van időm leugrani róla. Egy-két éles, szagatott mozdonyfütty, kalauzsípolás és a vonat eltűnik a repülőhíd alatt.

Egyedül maradok. Rohamosan sötétedik.

Szállásomra sietek. Megértéssel, szeretettel dédelgetnek, marasztalnak. Barátom szemeiben könnyet is látok.

— Nem, semmiesetre sem maradhatok, Dénes lelkem — mentegetőzöm, — a feleségem kétségbeesnék az aggodalomtól. Haza kell mennem.

Ő borzad meg, mikor az útra gondol.

Ilyen sötét éjszaka, ebben a bizonytalan világban, nem gyalogolhatsz újabb negyven kilométert. Ott esel össze az úton. Nyolcvan kilométer mégis sok egy napra.

— Az asszony!...

— Semmiféle asszony! Itt maradsz!

— De... de a kicsikét várjuk... — pirulok el olyan átszellemülve, hogy a barátom megremeg és komolyan mondja a feleségének:

— Annuska! Készítsen gyorsan valami vacsorát Jósának!...

Az egész család aggodalma mellett kelek útra. A „Zöldfá“-hoz benézek. Itt muzsikál a tanító. Hátha hazajön. Piszkos, füstös lebúj. Az asztaloknál gyanus, vadalakok ülnek, trágárkodnak, énekelnek, súlyos öklök zuhannak az asztalra, isznak. Az ívóban úszik a forró torkokból kiáradó alkoholgőz. A tanító nyekergeti nekik a hegedűjét, de mihelyt meglát, hozzámsiet:

— Jóestét, vezérigazgató úr! Mit parancsol? Chopint, Verdit, Csajkowszkyt, vagy Csicsónét?

— Ne ízetlenkedjék, tanító úr!

— Hé, tanító! — bögnék rá az asztaltól. — Azt, hogy: „Ide! Ide! Ide! Ide rózsám!”

A szerencsétlen ember ijedten ugrik és a lestrapált hegedűjével behajlik a bortócsás asztal közepére. A vonó és a tanító, mindakettő úgy meg van görbülve, mint az igás állat háta és kényszeredetten mosolyogva, magát kelletve, kínozza a nótát. Bort töltenek bele és „úri” gesztussal egyikük elúzi:

— Erigy a fenébe, mert mondani akarok valamit!

— Igenis, kérem — és fáradtan, karikás szemekkel úgy liheg mellettem, mintha öreg mellén táncoltak volna a duhajok. Megszánom szegényt:

— Jöjjön haza, tanító úr és inkább haljon éhen. Ne gyalázza meg emberi méltóságát.

Konokul rázza a fejét:

— Muszáj valamit csinálnom, kérem.

A részeg alakok szedelőzködnek.

— Hé, tanító! — ordítják ismét. — Megyünk a leányokhoz...

A megkínzott ember felretten, hirtelenében a zsebébe nyúl és izgatottan mocskos pénzdarabokat erőltet a markomba:

— Vigye haza, kérem, és adja oda a feleségemnek...

— De tanító úr! — vonakodom, — adja oda Ön. Ilyen megbízásokat nem vállalok.

— Az Istenért, tegye meg! — unszol szinte sírva a nyomorult. — Ezek az alakok elveszik tőlem. Én tudom, mit jelent a leányokhoz menni. Elverik minden pénzüket és akkor rámtámadnak: „Hé, tanító, adj pénzt!” Ha nem adok, erőszakkal elveszik és még — bántanak is.

Olyan harag és méltatlankodás fog el, hogy belétántorodom. Mellen ragadom a megalázott embert, hogy moccanni se tud:

— Velem jön, tanító úr. Vagy a falhoz ütöm, hogy széthasad a feje. Ezt az aljasságot nem tűröm.

— Mi lesz, hé, tanító! — sürgeti a söpredék nép.

— Engedd el a zenetanárunkat, hé! — kötnek belém is.

— Engedjen, engedjen! — könyörög a megalázott ember. — Ne kössön ki velük! Leszúrnák! Óh, minnek is jött értem! Jó éjszakát! Mennem kell! Ez az én sorsom.

A banda összeölelkezik, a csenevész tanítót maguk elé rántják hegedűstől, fejébe ütik a kalapját és dirigálják:

— A Rákóczi-indulót!

A hegedű sikoltva hangzik fel.

A siralmas kép belemosódik az éjszakába.

Borzalmas város, borzalmas élet... Alig várom, hogy kijussak belőle. Kétrét görnyedve mászok fel a városfölötti kaszálókra és mégegyszer visszafordulok. A zaj ide nem ér fel, csak a lámpák fényét látom a sötét házak közt elnyúlni a Szamos völgyében...

Csak azért nem átkozom meg, mert eléggé meg van átkozva.

A csillagok fényénél nekivágok az útnak és lassan elvész alakom az éjszaka végtelenségében. Az útszéli kísérteties fákról akasztott tanítókat látok lógni. Szememet elfutja a könny.

Itt szabad sírnom, mert nem látja senki...

*

Aldott legyen kicsi feleségem, mert sem másnap, sem soha nem kérdezte, hogy miből élünk: a két karomból-e, vagy a homlokomból, arasznyi életem fehér koporsójából. Gondoktól üszkös orcámat fényesre csókolta s mikor kábulatba dermedt Erdélyország és a holnap nap csak új bajra született, mosolyogni tudott. Két kis fehér köd voltunk a sár fölött, akik egymás karjaiban azt is elfeledtük, hogy világ változott. A hír megúnta ajtónk előtt várni s a keserűséget elúzta szép szóval... Pedig népek sírtak, s az éhes emberek a kapufélfának buktak és a papok sokat eltemettek közülök. Hej, sokan elmentek, hogy hálából megcsókolják a Teremtő fonnyadt kezét. Félelmek, szorongások gyötörték a népet és mi éltünk egymás szent erejéből,

míg megjött, kit szorongva vártunk, a gyermek, — égi réten közösen szakított virág.

Boldog, drága napok voltak. Hányszor elnéztük kicsi aranyháját, harmatarcocskáját, alig mozgó ujjacskáit, szemecskéit, hogy lestük mosolyát! Dehogyan jutott volna eszünkbe a jövő, amire született! Nagy szenvedések és nagy szerelem áldott gyümölcse ő, testünk-ből, lelkünk-ből fakadt gyöngé bimbó, kit csókkal öntözünk. Életünk megváltója, az egyetlen érdemes jutalom a földön, gyémántingos angyalunk. Egyik szeme én vagyok, másik a feleségem és egy a kettő. Egyik kezét én adtam, másikat hitvesem és egy a kettő. Egyik arcát én csókolom, a mását a feleségem és egy a kettő... Ez is a megtestesülés titkához tartozik, s az erőtlenség kis kacskók a világ sorsát hordják... Apa az apából, anya az anyából egy lényegű velünk, aki értünk, kettőnkért, a mi üdvösségünkért leszállott az égből és... megtestesült... Csak most veszem észre, hogy fiamról mondom a pap egykori „Credo“-ját, új világom hitvallását... Csoda-e ez a csoda?... Soha nem ismert érzések árasztanak el és a szívem nehéz, mint a kalászból kihullani kész, érett búzaszem, vagy a virág kelyhét lassan a földre lehajtó méz-nektár. Névtelen nagy pillanatok ezek, melyek az erős férfit gyöngéd apává, a gyöngé nőt erős anyává teszik...

Hetekig éltünk a közös örömben, mindenről megelégedkezve, embereknek dicsékedve. A gyermek volt mindenünk.

... És egy téli napon összeroskadt kicsi feleségem. Elzuhant a földön és a valóság felébresztett.

Csak most láttam, hogy minden vonása sír, melle összedermedt, minden haja szála segítségért kiált, szemalja beszakadt, s elnyújtott szemei lázban égnek.

Mint a pelyhet emeltem karjaimba és elsápadtam:
— Mi történt? Mi baja? Az Isten megfizeti!...
Mély sóhajjal tér magához:

— Múló rosszullét, ne aggódjék, kicsi szívem!...

Halaványan is vigasztalón tündöklük. Együtt kacag velem, pedig már olyan kicsiny, hogy ujjam hegyéről könnyen elfújhatnám.

Aznap korán lefeküdtünk. Kimerülten, gyorsan elaludt az asszony, szívéhez szorított kicsinyével. Én pedig órákig töprengök és számigálom az életet.

Az asztalfiókban még van egy darab kenyér. Az elég holnapra. Tejet reggel kapunk hitelbe, de mi lesz az ebéd és vacsora. Pénzem nincs és reménység sincsen rá...

Én kibírom az éhséget néhány napig, de mi lesz velük, kik mellettem édesen szunnyadnak és nem is sejtik a valót... Jó táplálék kell, hogy az anyatej meg ne apadjon, mellének fehér kútja ki ne száradjon, mert semmi nincs borzalmasabb, mint az éhségtől ráncos, fekete csecsemőszáj és a kiszívott, elszáradt, erőtlén anyatest...

...Most még szépek mindaketten. A hófehér női arcon, gyermekarcon érintetlen a pír, az ifjúság. A tiszta test glóriája, üdesége ragyog felém a párnák közül.

De mi lesz már holnap?...

...Inkább haljanak meg mindaketten, s a mosolygó álom aranykábulatából soha fel ne ébredjenek!...

Erőszakosan párnámba szorítom szemeimet, hogy semmit se lássak, de agyam bevilágít a rideg valóságba. Izmaid harcra rándulnak és harminc évem minden keserű erejét ökleimben érzem, de a nincstelenségnek nem sújthatok arcába. Forró lehetemet belefújom a párnába és így küzdök magammal. Megkényszerítem egész bensőmet a megmentő ötletért és ekkor támad a gondolat:

— Kimegyek az erdőbe és lövök holnapra valamit...

Csak úgy, mint az őseim, ha erre jutottunk. Lélek, kultúra, minden leválik rólam. Egyszerű, meztelen, paradicsomból kivetett Ádám vagyok.

Ölnöm kell, hogy éljek!

Hát megyek ölni !

Nesz nélkül, óvatosan lépek le az ágyból, hogy fel ne ébresszem édeseimet. Dúrva ruháimat kilopom a komolyhára és a jégvirágos ablak gyér világosságában felöltözök.

A fali óra éjfél után kettőt ütött . . .

A legjobb idő. Öt-hatig megjárhatom az erdőt, hiszen úgy ismerem, hogy vakon is rámennék a nyúlak fészékére.

Kívül csattogó hideg van. Mit törődöm vele. A faszínbe lopózom, mint a tolvaj . . . Ott van a puskám pokrócba csavarva.

Magamhoz veszem.

Csak emberrel ne találkozzam ! . . .

Vastag, szűz hó borítja a mezőt, amely mintha örök álmát aludná kék mozdulatlanságban. Térdig gázolok benne. Feszülten, hallgatózva, óvatosan haladok előre. Orcám bőre vörösen megfeszül a hidegtől. Csak a kezeimet rejtem el, mert ha kifagy belőlük az erő, minden fegyver mellett is el vagyok veszve . . . Minden energiámra szükségem van, hogy a mély hóban előrehaladjak és irigyen nézem az erdő fáinak csupasz ágai közt tovarohanó holdat. Hátamhoz hozzátapad a verejtéktől az ing, térdeim reszketnek, s a báránybőrsípka alatt az izzadságtól viszket a homlokom.

— Értük teszem ! — mosolygok s a harmincfokos hidegben ajkamra fagy a mosoly.

Szempilláim, bajszom fehér a zúzmarától, de boldogan dülök neki az első fiatal sarjfének, amelyről rámsuhan és fehérbe borít a jeges hódara. Addig várok, míg az erőlködéstől és hidegtől véres látásom kitisztul, mert ettől a pillanattól kezdve halált jelenthet minden lépés. Szakadékok szélén, bokrok boltozata alatt kell átcúsznom. A sötétben az ágak kiverhetik a szememet, vagy egyetlen lankadt lépés és a mélységbe zuhanok. Az erdő olyan különös, veszélytrejtő. Borzongást érzek a halott fák alatt, melyeknek csonttáfagyott ágait olyan furcsán veri össze a dermedt szél.

— Mindegy! Értük teszem!...

A töltött fegyvert hónom alá szorítom. A föld kihalt, de tudom, hogy ezernyi finom orrlyuk álmában is megérez, s a felborzolt szőr ezerrétüvé gyúrt homlok-bőrök alól rámnéznek a nagy, zöldszemű vadak a megkívánt hús gyűlöletével... De minden száj hallgat. Sokszor majdnem a hóba nyomott arccal vizsgálom, hogy merre visz a vadak útja, de a szél eltörült minden nyomot. Csak egy kis borzongó zaj kellene, vagy a bokrok öve alatt felvillanó egyetlen tekintet, a fakó szőr megvillanása valahol, hogy meglegyen a holnapi ebédünk; de az erdő néma és zsibbadt maradt... Nekem pedig sietnem kell, míg a nap fel nem kél. Titokban és csak a sötétben szabad ölnöm.

— Huh! Mi volt?...

Semmi. Érzékeim megcsaltak.

Igy nem boldogulok. A patakfőhöz kell beereszkednem, ahová hajnal körül inni járnak a vadak. Az pedig mélyen benn van az erdő szívében. Dermedő ujjaimba életet lehellek, néhány hóba temetett, kidőlt fán átbukom, arcomat felvérzik a lappangó tövissek, de szívemmel biztatom magamat:

— Értük!...

Minden zúgot ismerek, hiszen annyi boldog, szerelmes gondolatom tapad hozzuk... Önkéntelenül is keresem őket, de az idő sürget.

Ott, az a cserefabokor jó rejtkehely lesz. Még rajta van a tavalyi levél is. Bárhonnan jön a nyúl, útja az én puskámban végződik. Zaj nélkül alája húzódom és várok. Olyan feszülten figyelek, hogy hallom a jég között csörgedező patakviz nesztét. Átfut rajtam a halálosan fáradtak álom-kábulata, de ébren tartom magamat és csak pilláim mögül lesek ki, hogy a vadak észre ne vegyék szemeim fényét. Olyan vagyok, mint ők. Az ő fortélyukat használom. Vad vadászik vadra...

Már derengett az ég alja, mikor jött a nyúl. Csak sötét sziluettjét láttam játékos ugrálással mozogni, de arra sem volt ideje, hogy beleorrontson a levegőbe. Lő-

vésem eldördült és mindössze pár vinnyogó sírását hallottam.

— Meg van! Talált! — újjongtam magamban, de hosszú ideig nem mertem előbújni a bokor alól. Hátha valaki ember jár még az erdőben, kit idecsal a fegyverdörrenés!

Újabb történyt tólok a csöbe. Nem vallom be, de tudom, hogy annak az embernek szántam, kit végzete idehoz...

Csonttá meredt a kis állat, mire fel mertem venni. Oldalán összecsendtek a vérből fagyott gyöngyök. Hirtelen minden irányban körülnéztem és bekecsem alá rejtettem.

És most haza!

Aléltságom elmúlt, szinte repültem erdön, mezőn keresztül. A havazás megindult. Reggelre betakarja nyomaimat.

Szinte dalolva lopóztam a pincébe és a nyúlat megnyúztam egy gyertyafarok gyenge fénye mellett; majd beloptam a konyhába és egy tálban vizet töltöttem rá. Ezzel az én szerepem véget ért.

Már kacagtam magamban és előre örültem kis feleségem meglepetésének, mikor ismét ágyamba bújtam. Az ablak összerázkódott, a szél befütyült a kéményen.

— Hóvihar lesz — gondoltam és dermedt, kínosan fájó tagjaimat próbáltam kinyújtani.

Feleségem neszezésére ébredtem fel. Szürke, borús volt az idő, de én kacagva nyújtóztam és álnokul pörlekedtem:

— Hogy mert előttem felkelni? Tudja, hogy a tűzrakás az én kötelességem.

Az ifjú, szép magas asszony szelid szigorúsággal azonban azt kérdezte:

— Miféle nyúl van a konyhában?

— Nyú-úl? — számárkodtam el az ügyet. — Miféle nyúlról beszél?... Ja, igaz — áltattam szegénykét. —

Hát nem mondtam magának? Még tegnap lepett meg vele Juon.

— Juon?

— Igen, Juon. Mi van benne? Én is tettem neki szívességet.

Minek tudja meg a valót. Abban az időben csak románoknak szabadott vadászni. Asszonyoknak könnyen eljár a szája és én bajba kerülök. Juon hát...

Az asszony nem válaszolt. Ismét kifordult a konyhára.

De miért ma olyan különös? Valami baja történt? Gyorsan ruhát kapok magamra és utána megyek.

Éppen tüzet gyújtott. Szeliden félretóltam és — nem mertem beszélni. Feleségem nesztelenül visszament. A tűz már égett, mikor megmertem szólalni:

— Kicsiszívem, jöhet! Befűtöttem a konyhai poklot.

Az én „Kicsiszívem“ azonban ráborult a párnámra, s az erdőben megsebzett arcomról odacsúrgott nagy, véres foltot csókolgatta...

Két nap múlva újabb csapás ért.

A mi szép kis fiúnk erejevesztetten ott feküdt az ágyban és izgatott lélegzetvétellel pihegett, kis teste tűzben égett, a semmibe merevített tekintettel szenvedett.

Kétségbeesetten, tehetetlenül álltunk mellette, míg a szomszéd faluból elhozták az orvost. Minden érzékemet megfeszítve lestem minden vonását, nehogy eláltasson, de az orvos őszinte volt:

— Percig se késlekedj! Azonnal vidd be Kolozsvárra!

— De ebben az időben? Tiszta istenkísértés. Megfagy, amíg megérkezünk.

— Így pedig biztosan meghal.

— Még meg sincs keresztelve — pihegi halál-sápadtan az asszony.

— Akkor gyorsan, kereszteljétek meg és azonnal

kocsira vele! — rendelkezett a doktor és el se bucsúzott, hogy ne kelljen látnia kétségbeesésünket. Sok megpróbáltatáson mentem át eddig is, de csak most jutott eszembe először feltenni a kérdést, hogy vajjon ez hát a büntetés, amiért az egyházat otthagytam. Karikába meredt szemekkel, hamúszürkén, hangosan felkiáltottam:

— Az Isten?

Feleségem megértette. Hozzám lépett és újból természetesen csókolta szemeimet.

— Az Isten most következik.

Éreztem, hogy igaza van.

Egy pohárba tiszta vizet töltöttem és a szekrényből elővettem dús aranyhímzésű stólámat, melyet primiciámra kaptam emlékül. Feleségem csak most értette meg szándékomat és arca felragyogott. Karjaiba vette beteg gyermekünket és a túlvilág minden hitével megállott vele előttem.

„Mit kívánsz Isten anyaszentegyházától?” — kezdtem a szertartást.

Kicsi asszonyom szilárdan felelte:

„Hitet és életet!...”

Azután háromszor ráfújtam a csecsemő arcára és mondtam:

„Távozz tőle tisztátalan lélek és adj helyet a Szentléleknek!”

— Már színesebb az arca! — sikoltott szegény asszony. — Látja? Nézze, nézze, Kicsiszívem!...

De én érczé merevített testtel állottam és reszkető hüvelykujjammal előírás szerint keresztet írtam csecsemőnk homlokára és mellére, mondván:

„Vedd a kereszt jelét úgy arcodon, mint szíveden... hogy Isten temploma lehess...”

Minden jelben, minden szóban csak a gyógyulást kereste a gyermekanya és ő maga is segített feje fölött tartani áldó kezeimet, szívzakadtan kiáltotta velem együtt az imát és mikor mondtam: — E p h p h e t a : Nyilatkozzál meg; esküvel erősítette, hogy

látta a kicsikét nevetni... Soha sűrgetőbben nem mondta ember az „Akarsz-e megkereszteltetni“ kérdésre, mint ez a gyermeke élete fonalát féltő drága anya:

— Akarok!

És én megkereszteltem Csabának az Atya, Fiú és Szentlélek Isten nevében...

A gyermek utána elaludt.

Most pedig Kolozsvárra kellene mennünk. Halkan-síró asszonyomra néztem s már-már kiejtem a súlyos, kínzó kérdést:

— Mivel? Miből?

Csakhogymeg ne sejtse, bizalmat, nyugalmat mutatok, s vigasztalom magam:

— Valahogyan kapok egy rossz lovat s egy könyörület embert. Ha pedig nem kapok... ölemben viszem el.

Isten megsegített. Félóra múlva ajtónk előtt állott a szekér.

Nagy juhászbundába gondosan becsavartam a kicsi családöt és az inaszakadt lóval nekiindultunk a szikrázó hónapnak.

Néha ketten húztuk a rozoga szekeret. Gőzölgött a ló is, gőzölögtem én is... Ketten is köhögünk. Dehogy is értem rá észrevenni, hogy drága asszonyom szép szempilláján megfagyott a könnycsepp.

Estére bögtek már a gyárak a városban, mikor megérkeztünk. Meleg, könyörület szállás jutott még nekünk is.

— Súlyos eset — vallotta be a híres tanár, — de ápolják gondosan.

Ápoltuk is gondosan. Ezerszer hajtottuk aggódó fülnket elhalkult szájához. Kémleltük a szívét, mintha kicsi menyországunk kulcslyukán hallgatóznánk. Elcsukló sírással lestük, hová mozdul az Úristen keze.

A nagy fájdalomban észre sem vettük, hogy nyilik az ajtó és egy fehérszakállú szép öreg ember előbb megcsókolja a mi homlokunkat, s azután odamegy betegünk ágyához.

— Jaj, segítsen rajtunk, édes jó tanár úr! — sír a feleségem.

— Biztosan a másik orvos küldte ezt az öreg tanárt — gondoltam magamban. — Úgy látszik konziliumot tartanak fölötte... De nekem férfinak kell lennem.

Visszafojtva minden ellágyulást, keményen kérdezem:

— Van reménység, tanár úr?

Az ő két meleg szeme is könnyes.

— Meg fog gyógyulni. Bizonyosan meg fog... Ti azonban fáradtak vagytok, feküdjetek le, majd én virasztok felette.

— Nem! Dehogy! — tiltakoztunk. — Mi szegény emberek vagyunk... Nem tudnók meghálálni... Ilyen nagy áldozatot pedig nem fogadhatunk el.

Erre mosolyogva elment.

Másnap újra eljött, s újjongva fogadtuk:

— Jobban van a gyermek! Mosolygott anyjára s a láza is szállott. A veszélyen túl van.

Vele levő barátom lelkesen mondotta:

— Csodát tett, Elek bácsi... Ezek az emberek sohasem fogják elfeledni Benedek Eleket.

A nagy mesemondó volt. Fél századig a gyermekek apja, népe apostola.

Zavartan elpirultam és megcsókoltam a kezét.

Akkor ismertem meg általa a népek igaz titkát, hogy a gyermeké a föld, s a jövőendő...

Igaz, hogy Jézus mondotta először, de csak ma értettem meg, hogy mit jelent e szó. Az élet célja és titka meg volt fejtve.

Most már tudtam, hogy a gyermekért kell élnünk és új erők szállották meg szívemet és karjaimat.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

Az emberek érzéketlenül nézték vergődésemet. Hiába ugrottam neki újból és újból az életnek, alétan estem vissza és egy napon elfogott a kétségbeesés. Testem, lelkem elernyedte. A kilátástalanság letört. Fényes ötletek kavarogtak agyamban, melyeknek sikerére feltettem volna az életemet, de pénz kellett hozzá és pénz nem volt. A titokban sokat szenvedett asszony csak most rémült meg először... Ha nélia nem ettünk, számba se vette. Ha nélkülöztünk és tehetetlenül vergődtünk, vagy csapások értek, egész lényem a boldogságtól sugárzott. Nincs is nagyobb a fájdalommal boldogságnál. Látni, hogy akit szeretünk, értünk küzd, szenved, fárad, vérzik, liheg, százszor földrezuhan, százszor fölemelkedik, mindig újrakezdi és napról-napra forróbb a csókja, a világ legszebb szerelme és legfőbb boldogsága. Foltozott könyökű kabátban, vedlett ruhában himnuszt mondani minden este, az ész és tudás, s a ragyogó lélek gazdag örömeit egymásra pazarolni egy eldugott kis falú rongyos viskójában és az emberek felett szárnyaló gondolat szédületes világossággal repülni a sár és világ felett összeölelkezve, szűz magukrahagyatottságban —több mindennél és megérdemli az áldozatokat... Ezt a nyiladozó életet és emberhivatást, új világteremtést nem ölheti meg az, hogy enni és takarózni kell.

Mégis elcsüggedtem, s még feleségem sem tudott felrázni. Napról-napra sorvadtam és ekkor a bűn — megmentett. Igaz, hogy a bűnt nem mi követtük el, hanem a kutyánk; de mégis ez a bűn volt a világ egyik legnagyobb jócselekedete.

A faluban már ölték a télire hízlalt disznókat és minden hajnalban hol itt, hol ott csapott fel a perzselés világossága. A legszegényebb ember is „nyuvasztott” magának legalább egy malacot. Mi erre nem gondolhattunk. A kutyánk felhasználta a kedvező alkalmat és fényes nappal ellopott egy szál kolbászt. Más kutya is ellopja, ha közel fér hozzá és megtartja a maga külön disznótorát, de ez a mi kutyánk hihetetlen dolgot cselekedett. Vasvillával üldözték az emberek, mire kimenekült a kerten át a mezőre és eltűnt. Csak este felé került elé, mikor már meg is fizettük a lopott kolbászt és korbáccsal vártam a tolvajt. Jött is szegényke. Vinnyogva kaparta a konyhaajtót. Feleségem beeresztette és csodálkozva látja, hogy a kutya szájában hozza a kolbászt, leteszi feleségem lábaihoz és boldog ugatással felkínálja neki...

Mi csak néztük szótlánul és éreztem, hogy megújulok. Bátorság, erő, bizalom, hit járta át minden porcikámat, mert e jelből tudtam, hogy jön, útban van már a mi kenyérünk is.

*

Végre aztán megérkezett a szent, mindennapi kenyér.

Álomnak tűnik fel ma már, amit érte akkor fizettem.

Váratlanul, meglepetésszerűleg jelentkezett az élet közönséges, mindennapi formájában.

Egyik nap azt kérdezi tőlem az uccán Érsek Samu, hogy nem veszem-e meg a malmát. Eladja.

— Ne tréfáljon, Samu. Miből vegyem meg?

— Odaadom én pénz nélkül is. Kifizeti, mikor tudja. Addig pedig kamatot ad a pénz után.

A gondolat felvillanyozott.

— Beszélhetünk róla, Samu... És mit kér érte?

— Tízezret... Gondolja meg... Délután felmegyek és megcsinálhatjuk a vásárt.

— Várom, Samu.

Én ugyan a malomhoz nem értettem, közel se

jártam életemben gépekhez, de azt gondoltam, akármi történik is a világon, ha a fele emberiség újból elpusztul is, a másik felének mégis csak ennie kell egy darab kenyeret és ha csak két szem búza is lesz a faluban, egyik az enyém lesz... Már nagy terveket is rajzoltam az asszonynak és izgatottan vártuk Samut.

— Vigyázzon, nehogy becsapódjék — figyelmeztetett a feleségem.

— Én? Becsapódni? Bízsa csak rám.

Előbb megnéztük a malmot, amiről annyit tudtam, hogy van, de évek óta nem járt, mert „hibája“ volt a gépnek. Lenn a falú végén egy deszkaépületben volt felszerelve a „malom“. A deszkák ujnyi résein befújt a szél. A malomberendezés új volt. Alig használták.

— Negyvenkettes francia kövek — dicsérte Samu.

— Vegyes örlésű. A környéken nincs párja. Duplán adom vissza a pénzt, ha nem fog tetszeni.

A kövek tetszettek is.

— A motorral van egy kicsi baj, — magyarázta Samu, — de ha nem volna, nem is adnám el. — Így is csak azért szántam reá magam, mert mióta meghalt a fiam, mindentől elment a kedvem.

A „tizenkét effektív lóerős MÁV. gyártmányú“ benzinmotor nem is volt benn a „gépház“-ban. Az udvar egyik szögletében szomorkodott berozsdázva, megkopva, sárosan. Nyári időben a tyúkok háltak rajta és a fűszálak is megkapaszkodtak rajta. Szánalmas látvány volt.

— Csak meg kell javíttatni — biztatott az ember.

— Vajjon mennyit érhet? — kínlódtam magamban. — A tudományom nem sokat segített. Én ugyan tanultam kozmogóniát, teológiát, filozófiát, természettudományt, hébert, szirt, kaldot, arabot, aramai nyelvet, görögöt, latinul disszertációt írtam, ismertem a világirodalmat, láttam pár világvárost, de hogy mennyit érhet ez a tyúk-pizskos motor, arról sejtelmem sem volt. Csak annyit láttam, hogy a furfangos ember

mindenképpen szeretné, hogy megvegyem. Szégyen volna, hogy alul maradjak.

— Biz ez nagyon beteg, Samu — mondtam kedvetlenül, — de jónagy darab. Meg van hat mázsa...

— Mit? Hat mázsa? — sértődött meg Samu.
— Ez pontosan tíz mázsa.

— Affenét!

— Hozom az írást. Bebizonyítom.

Hitetlenül ráztam a fejemet.

— Olyan írása magának nincs.

— Mit ad, ha bebizonyítom?

— Akkor... áll a vásár, megveszem a malmot.

— Kezet rá.

Az ember besietett a házba és diadalmasan hozta a gyártól kapott okíratot.

— Hát e mi?

Megadtam magamat.

— Ki hitte volna? No én ugyan megírtam... No menjünk, írjuk meg a szerződést, de kikötöm, hogy a gépet maga húzatja be a gépházba.

Az ember örömmel vállalkozott. Elkészítettük a szerződést, megittuk az áldomást és — másnap az egész falú kacagta a vásárt. Feleségem szégyelte, én nem bántam. Végül maga Samu is jó tréfának tartotta és nyíltan hirdette, hogy ilyen jó vásárt mióta a világon van, nem is hallott. Beszélhetett, mert alaposan megkötöttük egymást a szerződéssel. Később meg is sajnált, hogy a lelkiismerete mozdult meg és felajánlotta, hogy hajlandó elállani a vásártól.

— De én nem állok el...

Meghökkenet.

— Hogyhogy?

Saját szavaival feleltem:

— Mert mióta a világon vagyok, ilyen jó vásárt nem is hallottam.

Erre elmúlt a jókedve.

— Nem értem...

— Megmagyarázom én mindjárt magának...
Úgy-e az ócskavasnak kilója egy korona...

— Az a.

— Úgy-e a motor tíz mázsa?

— Az.

— Ha tízezer kilót megszorozunk koronával, az úgy-e tízezer korona?... A vételárat tehát akkor is megkapom, ha ócskavasnak eladom a rossz motort és nekem ingyen marad a jó malomberendezés...

Samu sötéten káromkodott, de többet nem kacagott.

—...de nem adom el — vigasztaltam, hanem megcsináltatom és örölni fogok... Ez lesz a mindennapi kenyere. Az Isten akarta ezt a vásárt, Samu.

Az egyszerű falusi ember megértette, hogy mi rejlik a szavaim mögött és melegen megrázta kezemet:

— Akkor segítse is meg az Isten!

Elgondolkodva elindult az úton, de néhány lépés után visszafordult.

— Tudja mit gondoltam?

— Mit, Samu bátyám?

— Ha meg nem sértem, felajánlom, hogy féleszten-deig ne fizessen semmiféle kamatot...

Lelkesen dicselkedtem feleségemnek:

— Meglátja, kicsikém, hogy mire a mezők fel-szabadulnak, a béna fák kiújulnak, a bogarak kigyul-nak a levegőben, s a mi kicsi fiunk először megszólal, a saját kenyereünkből vágunk neki!... Megmutatom én ennek a halálhitű világnak...

— Mutassa! Mutassa!...

— Először megnézetem a gépet szakértőkkel. Üzentem is a báró gépésze után.

A félig illat-, félig mosoly-asszony velem örven-dett és alig vártuk a reggelt, hogy jöjjön a gépész. Kitűnő szakember és tisztességes, becsületes.

— Mit szól hozzá, gépész úr? — mutattam büsz-kén a gépet.

Az csak némán tekerte jobbra-balra a fejét és vizsgálni kezdte. Ketten is alig tudtuk meghajtani a rozsdás, beszáradt lendítőkerekeket. Vette a csavarkulcsot és leszerelte a robbanó-fejet. Gyufával bevilágított és ráhajlott, mint az orvos. Őszinte részvétellel csak annyit mondott.

— Kár volt megvenni.

— Miért? Mi baja?

A gépész új gyufát gyújtott és a gépbe mutatott.

— Látja azt a széles repedést az alsó szelep-fészken? Az a motor halála. Azon kifújja a gázt. Nincs semmi kompresszió. Új fej kellene neki, de azt csak Budapesten lehetne kapni a gyárban. Behozni pedig úgysem engedik... Teljesen használhatatlan, ki lehet dobni.

Elszédültem, mintha ördög repült volna el az orrom előtt. A gépész megsajnál.

— Esetleg Kolozsvárt tudnának segíteni rajta, mondjuk autogénhegesztéssel... Tömíteni nem lehet... Új fejet is lehetne öntetni... A henger is ki van kopva, a csapágyakat újból ki kell önteni, a gyújtást rendbehozni, új olajozó kell, s mintha a vezértengely is kicsit görbe volna... Utolérte bíz ezt minden nyavalya. A javíttatása többbe kerül, mintha újat vett volna...

— Csak arra kérem gépész úr, hogy ne szóljon a feleségemnek.

— Dehogy. Már megyek is.

Az asszony izgalomban várta az eredményt.

— Pár alkatrészt be kell vinnem Kolozsvárra — adtam a nyugodtat.

— Vigye, drágám, minél gyorsabban — sürgetett kedvesen. — Milyen jó lesz, ha már örölhetünk! Alig várom.

Egész éjjel azzal vígasztaltam magam, hátha a gépész tévedett. Az ilyen falusi gépészek mit értenek hozzá? Mérnök kell ehhez.

Másnap feltettem a repedt fejet egy félvak ló után

és keservesen elcammogtunk vele. Szánalmas látvány volt. Halovány tüzet vet a ló még ép szeme az útra, csüggedt fülében alszik a bolha. Bús fejét földig bölögtatja, s futás helyett a nyakát nyújtja. Az órák telnek, a kis cigányszekér csörömpöl. Valahogy megérkezünk a vasgyárba.

Szálás, vad gépészek kacagva nézik az ütött-vert vasdarabot.

— Hegeszteni nem lehet, mert nincs oxigén.

— Oxigént hol lehet szerezni? — bátortalan-kodom.

— Dicsőszentmártonban a Nitrogénnél.

— Hátha tudnék szerezni?

— Az sem érne semmit, mert vékony a szelepfal, nem bírja a hegesztést.

— Akkor mit csináljak? — fog el a keserűség.

— Vigye múzeumba — röhögnek a gépészek.

Megharagszom és megyek a másik gyárba, ahol mérnök a gyár vezetője. Udvariasan fogad és — mindenben megerősíti a gépészek véleményét.

— Teljesen új fej kell...

— És mibe kerülne az új fej, mérnök úr?

Hosszasan kalkulál és kijelenti, hogy harmincezer koronába.

Én csak bámulom a ló pofáját.

— Nincs valami más mód rá, valami ötlet, hogy segítsenek rajtam?

A mérnök elutasítóan válaszol:

— Semmi. Ilyen romantikus munkát különben sem vállalnánk.

A szekeres részvétellel hallgatja és könyörületből betakarja szénával az istentelen vasdarabot, hogy ne is lássam és csendesen elhajt vele a szállásra.

Rovom az uccákat és gondolkodom, hogy mit lehetne tenni. Ezzel a hírrrel nem kerülhetek az asszony szeme elé, nem gyilkolhatom meg szép kenyér-álmait...

Ha most mérnök volnék, egy világért nem adnám...

Ha értenék a gépekhez!... Pedig nem lehet olyan

megközelíthetetlen tudomány, ha ezek a dúrva emberek is meg tudták tanulni. Mindenesetre veszek valami szakkönyvet és legalább némi fogalmat szerzek...

Újult erővel járom végig a könyvesboltokat, de szakkönyv helyett azt a felvilágosítást kapom, hogy az impérium átvétele óta még nem engedélyezték a könyvek behozatalát, a régi készlet pedig kifogyott. Az utolsó reménységnek is vége... Menjünk haza!

Ismét felülünk a ló farka után. A szennyes, öreg kanca úgy vitt haza könyörületből, tapogatózva, biztosság okából az útat szagolva...

— Nyár előtt nem vállalják a gyárak — hazudok az asszonynak, — mert az ilyen munkához még nincsenek berendezkedve.

— Akkor mi lesz? — csügged el szegényke.

— Majd kerítek valakit, aki megcsinálja.

Pár hét múlva a faluba vetődött valami tekerő gépész, aki vállalkozott, hogy „rendbeteszí“ a gépet. Főlényesen és nagyhangon fogadkozott:

— Persze. Stoppolni nem lehet a vasat, mint a harisnyát, de a rezet elfeledték a híres szakemberek... Úgy beforrasztom, uram, rézzel, mintha új volna... De érteni kell a módját...

Az új gépésznek szállást, kosztot adok és pénzt ígérek. Másnap hozzá is fog a forrasztáshoz. Kibontjuk a sütőkemence száját és a beteg ércet elhelyezük benne. A gépész bebúvik és a repedés körül bőven felhalmozza az olvadáshoz elegyített rézport. Befűtünk a kemencébe.

— Óvatosan kell vörösre hevíteni — figyelmeztet, — hogy „hicc“-et ne kapjon az öntvény.

Mikor a meglevő szekér fát eltüzeltte, azt mondja, hogy most jól van. Hagyni kell, hogy egyenletesen hűljön le. Elmegy a korcsmába és a kért előlegből reggelig iszik. Magam kaparom ki valahogy a vasat a hamúból és megdöbbenve látom, hogy a réz ugyan elolvadt, ráragadt az ép vasra, de a repedés

kétakkora, mint előbb!... Tántorogva jön is a gépész.

— Miért nyúlt hozzá, kérem!

Jókedvemben kapott. Válaszul kidobom.

— Bár ne is vette volna meg ezt a szerencsétlen malmot — aggódik asszonyom.

Két forró szemem belelővel az égbe, a sok sikertelenség még jobban feldűhít és halálos elszántsággal fogadalmat teszek, hogy magam csinálom meg a gépet és ha belehalok is, az új búzáat az én malmomban fogják őrölni.

Feleségem nem szól, csak fénylik a szerelemtől és büszkeségtől. Új erőt nyertünk egymástól, ha kell — az éhenhalásra... De olyan szépen sem halt senki éhen, mint mi — ha kell.

Másnap megkezdettem az emberpusztító küzdelmet a géppel.

Bezárkóztam a gépházba. A földre tüzet tettem, hogy kezeimet melengessem. A havat befújta a szél a deszkaréseken, ujjaim hozzáfagytak az érchez, de én összeharaptam fogaimat és munkához láttam. Fölszabdaltam két ív árkuspapirost és szétbontottam a gépet. Minden alkatrész helyét megjelöltem a papíroson, hogy tudjam újból öszerakni. Két napi munkával fényesre csiszoltam az utolsó csavarig és újból összeraktam... Másodszor is elbontottam, másodszor is összeraktam, míg a gyönyörű konstrukció titkát megértettem... Támasz, segítség nélkül, a patakmenti elhagyatott deszkaviskóban a szó egyigaz értelmében felfedeztem a gépet... Hangosan beszéltem, mint a bolondok és gyermekek:

„...Ebbe a tartályba jön a benzin és a rézcsövön befoly a porlasztóhoz, amelynek finom rovátkáin át a hengerből kihaladó dugattyú szívása a levegővel együtt gázzá porlasztja. Most a szívószelep bezárul, a dugattyú visszanyomul és a robbanófejben összenyomja

a gázkeveréket. Az utolsó pillanatban a beleugró villámszikra felrobbantja, a dugattyút visszalöki, amely mozgásba hozza a hatalmas kerekeket, a „kipuffogó”-szelepen át az elhasznált gáz eltávozik, de ugyanakkor az egész újrakezdődik és a gép jár, dolgozik... nekünk kenyeret örül...“

Nappal nem nyughattam, éjjel nem alhattam s a deszkaház sokáig fénylett a ráhajló havas fűzfák alatt, mintha tiltott szertartást végeztem volna benne. Százszor elcsüggedtem, de mindig újrakezdttem, ha feleségemre, s kishíamra néztem. Már csak támolyogtam reggelenkint és sokszor dőltem neki az átkozott vasdögnek...

Hetek teltek el és hiába szabdaltam, reszeltem, csiszoltam, tömítettem, a gép nem mozdult. Az emberek kacagtak és gúnyolódtak:

— Egy véka búza volna, holnap behoznám, ha lenne szíves, s lejártná.

— Ha örölni akar, fogadjon egereket — tanácsolta tisztes távolból a másik.

— Nem tudtam az éjjel aludni a malomzúgástól — tréfált a szomszéd.

Én pedig csak álltam tehetetlenül, vasporos arccal, véresre mart, olajos kézzel, fülig kormosan, foltosan. Arcom fekete volt a haragtól és fagytól, de nem hagytam magam.

— Már nem sok van hátra — áltattam esténkint kicsi asszonyomat. — Mindössze a gyújtást kell rendbehoznom és indulhat a gép...

Szegényke boldogan hitte. Hogyne, mikor az ő drága ura mondta!

— Nem nagy dolog — nyugtattam meg reggel. — Míg egy szép álmot lát, készen lesz a gép. — Örül neki? — Az elektrómágnesben van a hiba. — Csak aludjék tovább. — Egy kis vadászat a villámszikra után. — Az én reggelimmel ne törődjék... — Nem hiszem, hogy a mágnespatkók volnának erőtlenek. — Úgy-e maradt tej magának? ... Régóta sej-

tem, hogy a szikra nem intenzív. Annak — tudja szívem — fehéren és vakítóan kell belevillámlania a gépbe, ahogy a gondolat belevilágít az emberi főbe.

Az elektromágneset három perc alatt be lehet állítani az árammegszakítás kellő távolságába. Én két hétig kínlódtam, amíg felfedeztem.

Most már volt erős gyújtószikráim... Meg fogom próbálni, hátha megindul a gép. Három-négy ember ereje kellett volna hozzá, hogy meghajtsák a lendítő kereket, de szégyeltem segítséget hívni, hogy sikertelenségemen gúnyolódjanak. Elbúsult erővel, egyedül fogtam hozzá. Ráfonódtam a súlyos küllőkre és írtózatot erővel megforgattam. A mellem szakadt be a fáradtságtól, de a várt robbanás elmaradt. A gép szájából csurgott a benzin, mint az ájult ajkáról az orvosság...

Lihegve abbahagytam és ábrándoztam édeseimről, hogy új erőt gyűjtsék... Utána ismét nekiugrottam az érc-állatnak...

Egyik délután meglátogattam a feleségem. Már nem volt időm a piszkot benzinnel lemosni kezeimről, olajos rongyaimat átcserezni, hogy ne lássa, mint kínlódom félmeztelenül a földön égő ágtűz mellett, mint egy szörnyű cigány, szemembe csapzott hajjal.

Állott és nézett. Olyan volt, mint az aranyszínű szenvedés. Megborzongott a látványtól, mintha szél fújná le szőke haját. Hiába dugdostam fekete üszkös sebeimet. Láta. Hiába fojtottam vissza hörgő lélegzetemet. Hallotta. Hiába erőltettem jókedvet, — tudta mi történik. Remegő alakján olvasni lehetett felséges asszonyi megrendülését. Megérezte a fekete mágiát, mit egyedül folytatok. Homlokom, arcom sárga, ahol a szeszélyesen odakent verejtékkal vegyített olajpiszok és korom alól kilátszik, mintha saját tragédiám főszerepére maszkiroztam volna ki magamat és vártam volna, hogy partnerem, az ördög, belépjen és szőrös mellébe röhögjön.

Csak a gép állott némán, újra festve, ragyogóra törülten, frissen olajozva, acél szépségében.

— Úgy-e gyönyörű?

Hiába dicsértem. Tudta ő jól, hogy az acélrudakat a véremmel csiszoltam fehérre, titkos ágyait könnyel olajoztam, hideg vastestét lehelletemmel melengettem, súlyos részét mellemen hurcoltam, s már csak az hiányzott, hogy végképpen rászáradjak, mint a szentgyörgyi béka a lapos kőre, vagy véretem ráhányjam az érzéketlen vasra.

— Már majdnem kész, Kicsiszívem, — pillantottam rá szakértően a buta masinára. — Bizony sok időbe került, míg ennyire vittem... De most tisztában vagyok vele...

...Nézze csak ezt a fejet. Ugyanúgy áll, mint az emberi fő. A levegővel beszíjja a külső világot, jajt, örömet, illatot, mindent — éppen mint az ember. Itt sűrűsödnek köddé, amibe belevilágít a fényszikra, a gép gondolata és minden pillanatban egy világ robban szét benne, mint az emberi főben... Vagy nézze ezt a dugattyút. Most lassan meghajtom a gépet. Nem úgy halad-e be a sötét hengerbe, mintha egy faraó ezüst koporsóját tennék be a sirba... Ezeket a vékony, finom fémrudacskákat, mindig gyermekcsontoknak képelem.

...Mi?... Mit mond?... Odehogy! Nem volt nehéz munka... Aztán magukért tettem...

Láttam kínosan boldog ellágyulását és én is elborultam szerelmesen.

— Ne bánj, ne sajnálj semmit!... Dal volt itt minden mozdulat... Mikor ezeket a tengelyeket a rozsdából előcsaltam, neked szőttem ezüst ruhát. A verejtékkel higított kék olaj a mi új életünk fürdője... De várjon csak, pár nap múlva tüzes csapásai alatt dölni fog a kenyér... Nézzen körül. Ez az én kincsesházam...

Ezüst háznak tényleg lehetett mondani, mert rengeteg pókháló csüngött benne zűrzavaros fonalakban,

lisztporosan és száraz légyel. Nappal ezüst ház volt, éjjel, ha a tűz világított, arany pajta: de csak nekünk, két egzaltált szerelmes gyermeknek, kik összehajtott fővel pillanatra megpihentünk boldogan az élet szakadécai fölött...

Az ilyen pillanatok minden áldozatot megérttek és már számba se vettem, mikor gúnyolódó parasztok valahol a malom körül megbújva, röhögve énekelték:

Befogom a lovam kékre festett kis
kocsimba.
Elviszem a búzám a kidei gőzmalomba.
Megkérem a lisztes molnárt, őrlje
meg a búzámat...

A „lisztes molnár“ én voltam, ki tehetetlenül állottam a tizenkét ló erejét vesztett, döglött vasállat mellett.

Ebben a sorvasztó vívódásban ért a tavasz.

A tavasz!...

Már a friss fű bejött a malomba a deszkaréseken, már a ma született báránykák fáztak, gyenge lábukon remegve, már a méhek versre tanítják az első virágokat és minden megújul, az ifjúság és élet szent titkát érezve, csak én tengek-lengek, mint a bőjti szél az úton.

Most már hogy az asszony bízott bennem, kétszeresen nehéz volt a küzdelem. Lihegve szabdaltam, reszltem, szelepet csíszoltam, míg feltört kezemből vér csepegett a gépre, tömítettem, kínlódtam, új hetekig ezerszer kipróbáltam, hátha mégis megindul: és a gép hördülve itta be a benzint, a szelepek csappanva dolgoztak, de a várt robbanás elmaradt. A gáz sziszegve tört ki a meghasadt gépfejen.

— Nincs kompresszió — lihegtem és a kimerültségtől összeharangoztak a térdeim. Estére kétségbeestem, reggelre új eszmével ugrottam talpra és lázas szemekkel magyaráztam hallgatag feleségemnek. Mindennap arany szegekkel feszítettem magam keresztre...

A tavasz a levegőben terelgette a napfényre az

erőtlen legyeket, minden fűszál, minden virág életre kelt, a fák kiújultak, új világ született, míg én a régi romjain kínlódtam.

Végül is karjaim lehanyatlottak, fejem előretört, minden gondolatom elfogyott, a gép legyőzött... Hiábavaló volt minden.

Másnap azzal az erős szándékkal mentem újra a géphez, hogy egy cigánypörölyvel darabokra zúzom és véget vetek mindennek.

A malomház ajtájában megtorpantam és mintha szíven ütöttek volna, szédülten, kábultan borultam rá a beteg masinára. A rossz gép tetejétől kerekéig fel volt virágozva. A fej csúcsáról pedig szép tulipán szál hajlott előre. A feleségem tette, mintha el akarta volna leplezni pusztító szándékom elől. Virág védte az acéltestet és a virágot nem szabad megütni... Leültem és boldogan fájó szívvel néztem. Olyan volt, mintha az érc ráhullatott verejtékemből és rápazarolt érzéseimből hajtott volna virágot...

— A feleségem tette — motyogtam összeroskadva és éreztem, hogy erre csak egy lehet a felelet. Kenyeret adni érte. A kövek közül kihulló első lisztet összegyűjteni két markomba, hazasietni és egy szép reggelen, mikor még alszik, ráhinteni kicsi asszonyomra, finom arcára és mindkettőjüket megkeresztelni a kenyerelem nevével...

Ujjal se mertem érinteni a gépet, nehogy egyetlen virágocska is lehulljon róla. Csak a repedt fejbe szúrt szép tulipánt vettem le, hogy megcsokoljam, dédelgessem és titkában elmerüljek... Ekkor az Isten, vagy ő, az asszony sűghatta a kérdést, hogy vajjon miért tette éppen ezt a tulipánt a gép gyógyíthatatlan sebére. Talán azt hitte, hogy a virág illatos teste alatt meglágyul az érctest és a halálos repedés összeforr? Vagy csak az örök magyar tragédiát akarta szimbólizálni a magyar virággal?

— Milyen különös alakja van! — símogattam a gyenge virágot. — Miért van ilyen alakja? Mit használ vele az életnek, a természetnek, önmagának, Istennek, vagy az emberiségnek? Egyszerű isten-szeszély volna?...

Tudtam, hogy nem. A mindenség bölcsessége nem tesz semmit hiába...

De ha nem, mire jó? Mire való?

Tudtam, hogy csak a kérdésig bír emelkedni értelmem és megfejtetlenül hagytam.

— Véletlen volna csak — játszott velem az újabb gondolat, — hogy éppen erre a gyilkos helyre tette asszonyom a virágot?... Nem vezette-e talán a gondviselés, ki tudja miféle titkos erő a kezét?...

Még szentebbül hittem, hogy így van, csak azt nem tudtam, miért?...

Ültem és álmodoztam.

Mikor legkevésbé gondoltam rá, egyszerre, váratlanul, nem tudom hogyan, fényes világosság támadt agyamban a tulipán nyomán és a gép titka meg volt fejtve...

Fel kellett sikoltanom az örömtől...

Újult erővel ugrottam talpra és a tulipánnal a kezemben futottam a falusi cigánykovácshoz.

— Gyorsan, gyújts tüzet a kohóban, Vaszi és szerzőmokat elő!

— Mit akarsz, uram?

— Ne kérdezd, csak siess. Van valami gyémántkemény acéled? Minden pénzt megadok érte.

Kemény vesszőből font, agyaggal behányt huruba volt a kovácsműhely. Alig fértem el benne, de boldogan fújtattam, izzítottam az acélt a ragyogó aranytűzfészekben. A cigányt odaállítottam az üllő mellé és kezébe adtam a virágot.

— Állj itt vele és ne mozdulj! Óvatosan tartsd!... Ha valami baja lesz, ezzel a kalapáccsal verlek agyon!...

Nem törődtem az ütésem alatt szétszikrázó tűzszóval, az arcomra, kezeimre égetett sebekkel, csak hall-

gattam a fújtató zúgását és kalapáltam, reszeltem, méricskéltem, alakítottam órákig az acéldarabot, míg éppen olyan tulipán lett, min milyent a cigány kezében tartott. Csak a peremét köszörültem élesre, mint a borotva.

Az acélvirág elkészült.

— Mire jó ez? — kacagott a cigány.

— Ez egy acél fúró — dicskedtem boldogan.

— Ilyen fúrut sohasem láttam. Nem való ez semmire...

— Bízd azt rám, Vaszi — intettem le és rohantam vissza, hogy kipróbáljam.

A műszer pontos volt.

Széles körben körülvágtam vele a megrepedt szelepfészket. A repedés kívül maradt. Csak a szelepet kell utána nyújtani és a gép meg van javítva. Olyan lesz, mintha soha semmi baja nem történt volna.

Az istenkényszerítő terv sikerült. Az acélvirág nem törött el, csak tüzes lett, éles, vörös porzókat kapott, mintha a megtermékenyülésre készülne... És miért ne? Hiszen lehet, hogy az érc is halott virág. Miért ne térhetne vissza élő testvéreihez?...

Úgy történt.

Harmadnapra készen volt a gép.

— Reggel indulok! — mondtam büszkén.

Senkisémet hitte, de a fél falú kíváncsian a malomhoz gyűlt.

Úgy éreztem, hogy belehalok, ha a kísérlet nem sikerül.

Gondosan előkészítettem mindent, átvizsgáltam a gépet legkisebb csavarjáig. Az emberek nem mertek közel jönni.

Megrázkódtam és egész testem hideg lett az izgalomtól.

— Most!...

Ráeresztettem a benzint, beállítottam a porlasztót

és megfeszített erőm utolsó maradékával megforgattam a kereket. Az áramszakító fémmelyv csattant egyszer, kétszer, s a harmadikra a gép füttyintve berobbant és engem lelökött a kerékről...

— Megy! Jár! — állottam elkáprázva...

...De ekkor óriási dördülés rázta meg a malomházat és füst, porfelhő borított be mindent. A robbanás még kétszer bevágódott s a fehér gázfelhő lángolva csapott szét... Első gondolatom az volt, hogy élek-e még... A gép teljes erőből, a tehetetlenségből kiszabadulva vágatott. Csak alatta volt felszaggatva a föld, ahova a kipuffogó csőből kirobbant kő és salak belevágódott...

Az emberek rémülten mondták:

— Felrobbant a gép!

Senki sem mert a dübörgéshez közelíteni. A kétségbeesett, félig ájult szegény kicsi asszonyt jótéltélek asszonyok ölelték át...

... És ekkor a fél falú arca elé kivágtam a bezárt ajtót:

— Hozhatják az örölnivalót.

Az emberek beözönlöttek a gépszáguldástól remegő malomba és megrendülve nézték, hogyan hajtom fejem a gép oldalára és hallgatom az újjáteremtett élet szárnyaló kerekeinek beszédét a végre... végre... megtalált kenyérről...

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

A fűzfák alá bújt, együgyű kis famalomnak csodálatos élete volt. Görnyedt emberek, asszonyok a hátukon hozták gabonácskájukat és a rozoga liszthajlék megtelt. Az emberek a zsákokon ültek és hallgatták a malom imádságát.

Én pedig végre boldog voltam. Kis feleségem a malom mögötti téren játszadozott gyermekünkkel napnap után s én néztem őket a lisztfátyolos, tenyérszíni ablakból, vagy pillanatra kifutottam hozzájuk, hogy megcsókoljam. Ők adták az erőt és gondolatot munkámhoz. Ők feledtették a tragédiát és a világ aljasságát. Rettegve gondoltam Erdély félelmes csillaghullására, reménytelenségére és ha enyéimre néztem, félttem, nehogy megismerjék az emberi önzést, érdekgylakosságot, pénzsomjat, nemzetáruló aljasságokat, elhervadt álmokat és csak azt a néhány fantasztabolondot lássák, kik kultúráról, pacifizmusról, költészetről, jogrendről, megértésről, szeretetről ábrándozva hányódnak a kietlen magyar halálúton és új jövődőt festenek ennek a sárból, vérből és nyomorból, reménységéből összetett, érzéketlen vak földnek.

Néha bizakodtam, máskor kétségbeestem. Álmaimat minden nap valami borzalmas, kietlen hír törte össze, melyet megriadt emberek hoztak és nekem elűjságotáltak. Nem akar régi sodrába vizatérni a világ. Ma egy szerencsétlen magyart lepedőben visznek haza, holnap a másikat vetik börtönre, a harmadik nap egy papot ütnek le, mert nem akarja átadni templomát a másitűeknek. Mindennap egy magyar étellel és értékkel kevesebb lesz.

— Átmeneti állapot — vigasztalom a csüggedt embereket, — de majd csak lecsillapodnak a szenvedélyek. Minden háború után így szokott lenni, valakinek szenvednie kell, de ezek a kilengések meg fognak szünni, mihelyt a békekötés akár így, akár úgy döntött Erdély sorsáról.

A békekötés szóra felvillan a reménység az emberek szemében. Bizakodnak, beszélni nem mernek, de belül reménykednek és ez a halvány titok tartja fenn az életünket, testünket, lelkünket, hogy össze ne roppanjunk. Teljes magunkra hagyatottságban és haldoklásban ápoltuk ezt a kétségbeesés kezétől a romok fölé szúrt álomvirágocskát, míg egy nap vége lett ennek is.

Úgy történt, hogy a hatgyermekes Horváth András Kolozsvárról hazajövet falfehéren bejött a malomba, leült egy búzás zsákra és fejét két tenyerébe temetve zokogni kezdett.

— Mi történt, András? — vették körül részvételt a többiek.

András nem felelt, csak még mélyebbre ejtette a fejét.

— Tám valamelyik gyermeked halt meg? — kérdezték.

András a fejét rázta:

— Inkább hót vóna meg mindahat.

— Valami nagy kárt vallottál?

— Nagyobbat nem is vallhattunk volna.

Az emberek ingerültek lettek:

— Miért nem beszélsz már, Istened ne legyen!

András láthatólag reszkető kezekkel benyult a belső zsebébe és kihúzott egy újságot.

— Eleget beszél ez helyettem...

A kezek kinyúltak a lapért. Tízen is tartották egyszerre. Az első oldalon hatalmas betűkkel állott:

„A trianoni békekönferencia Erdélyt Romániának ítélte.“

A következő pillanatban a sok kézből a földre hullott az újság. Tíz ember kezének nem volt annyi ereje, hogy a könnyű papirost megtartsa...

Néma csend lett...

Aztán valaki felordított: — Isten!

Fehérebbek lettünk, mint a kihulló liszt és verejték ült mindenki homlokán. Nyelvünk szájunkba száradt, testünk összefonnyadt, agyunk szürke és erőtlen lett, mint az éget hamú, nem hallottuk a malom zakatolását, a zsákok mind kisebbé, majd semmivé enyésztek kialvó szemeink előtt és láttuk, hogy hirtelen megvénül, majd elmúlik a világ...

Azon a napon Erdélyben pár pillanatig mind a három nemzet meghalt. Egyik az örömtől, másik a bánattól...

Azalatt pedig ezerezstendőnkre új, végzetes lapot fordított rá a Sors és Végzet milliók vérébe mártott ujjja.

A következő pillanatban senkik sem voltunk...

Mikor magamhoz tértem, félőrült ábrázattal néztem az ujjaim között kicsurgó meleg búzalisztet és így szóltam:

— Emberek! Ne féljeteK és ne csüggedjeteK!

Többet én se tudtam mondani, ők sem hallgattak rám.

Öröltem tovább lélekveszítetten, s észre sem vettem, hogy elfogyott a felöntött búza.

Valaki tántorogva felemelkedett a lisztláng fehér ködében és új zsákot töltött fel. Kísérteties volt az alakja, ahogy a malompadon, a fejünk fölött kinyúlva, magasra emelte a zsákot és a gabonát beletöltötte a garatba...

Eddig csak sejtettem, de csak most tudom, hogy milyen nagy, szent cselekmény a kevés, szemetes búzával telt zsákot az emberek, vagy talán az emberiség feje fölé emelni, mint a pap a Krisztus testét és vele egy életnek sokszor rejtett, máskor ismert tragédiáját kiönteni belőle, hogy kenyérré lényegüljön... Mert nem búza az, hanem megfagyott verejték, vagy barnult vércsepp minden szem, mely sötét töprengésben érett meg és görnyedő munkával nem napszámban, vagy

sovány, alig feltúrt koldusföldecskéről arattuk, hanem en-szívünkéből szakítottuk, egészséggel, elcsigázott életünkkel, sok nyomorúságunkkal drágán megfizetve, irigyelve a madarakat és a mezők liliomait...

Aki örölni hozza, milyen súlyos iga alatt hozza...

Egyik azért hozza, hogy a halál egyék belőle. Temetésre készül vele.

A másik a testével fizetett érte.

Van, aki a becsületét adta érte...

Ez koldulással szerezte...

Az leánygyermeké ártatlanságát adta el miatta...

Sokszor a legkisebb bűn, hogy lopta...

Gyilkolnak is érte...

A legritkább, hogy valaki otthon megmossa, még meg is szemelje és diadalmasan azt mondja: — Lapos korpára tessék ám örölni, mert kalácsot akarunk belőle sütni!

— Kalács? — csodálkozik ilyenkor a kis malom népe a kivesszett szóra... Micsoda angyali fokozata ez a kenyérnek.

— Kalács? — csodálkozik mától kezdve Erdélyben kétmillió ember. — Milyen rettenetes szép szó ez!...

Az újságlap még mindig ott hever a földön. Senki-nek nincs ereje utána nyúlni és a kiáltó nagy betűk nem engedik feledni a valóságot.

— Mi lesz velünk? — sikolt a lelkünk.

Megszokott mozdulattal felemelkedem, a garathoz megyek, hogy megvámoljam a felöntött gabonát. Az ember a vállára vetett üres zsákkal várja, úgy nézi minden mozdulatomat, mint a félénk eb. Fáj minden elvett szem. Én azonban kitekintek a kis pókhálós malomablakon, hogy egy pillantást vessek most is a réten játszó enyéimre.

A fű és vetéstengerek fölött daloltak az égi magasságok és a fényfolyamok megáradtak. A teremtő erő a földet az ég felé hajtotta, az eget a földre borí-

totta és boldogságtól remegett minden, ami nem volt ember.

Az áldás közepén ült, mit sem sejtve kicsi feleségem és fiacskánk az arcáig érő fűben kacagva törtetett anyjához, ki ölébe kapta, a magasba tartotta és az égen ragyogó napnak felmutatta. Egész testemben remegve kiáltottam fel:

— Mi lesz veletek?

Ők voltak az élet, én voltam a halál. A füvek is félve húzódnak el az én lábaim elől, velük ismerősen szembefutnak halványzöld lábaikon. Nekik integetnek a pipacsok és a szarkaláb kidugja a kék fejét a búzák közül, hogy lássa.

Nézem őket és látásuk az új élet kinyilatkoztatása. Általuk adja vissza tetézve az Isten mindazt, amit elveszítettem. Onkéntelenül jön a felismerés, az új élet és világcél, a népfenntartó örök evangélium, az igazi békekötés és általuk értem meg, hogy nem összefűzött szavaktól, álorcás nemzetközi tanácskozásoktól, hatalmak szeszélyétől, háboruktól, világmegváltásoktól, a pénz és fegyverek hatalmától függ országok, népek sorsa; hanem az ilyen gyenge asszonykezektől, a fűből alig látszó kicsi gyermektestektől és azoktól a barázdákra görnyedő millióktól, kiknek munkálkodó teste minden pillanatban érinti a földet és soha meg nem szünő csókjukkal melengetik, hogy végtelen szerelme ki ne merülhessen.

Most már látom a hazugságmentes, valóságos életet és felismerem új hivatásomat. Testem-lelkem lerázza a kétségbeesést és megtelik bizalommal, hittel.

Egy más világból ránt vissza a szó, mikor az őrlő ember megérinti a vállamat és azt mondja:

— Tessék vámot venni a búzából, mert mindjárt lejár!

Gépiesen belemerítem a vámoló edényt a gabonába, de e pillanatban úgy érzem, hogy nem szabad egyetlen szemhez se hozzányúlnom. Eddig is megtörtént, hogy visszacsorgattam a szegényebbek vámját,

nem volt lelkem egyetlen falattal sem kisebbiteni a nyomorultak féligsár kenyérét: de ma a saját torunkra örölk. Ha a garatból kifogy a búza, mind elveszünk. Maradjon az övök minden kicsi szem, hogy miattam ne kelljen az árva, szerencsétlen magyaroknak egy pilanattal sem korábban utolsó falatukhoz ülniök.

A vámoló edényt vöröslő szemekkel dobom félre. A várakozó ember meglepődve kérdezi:

— Nem vámolja meg, istálom?

— Nem.

Az emberek figyelnek és egymástól kérdezik, hogy vajjon miért nem veszek vámot. A malom népe magyarázatot vár és az én lelkem sem bírja édes terhét, el kell mondanom, ami most gyülemlt bennem életem új evangéliumaképpen. Rámutatok a garatban lassan örvénylő szegényes búzára:

— Ebben van a mi sorsunk, testvérek — tördelem felindultságomban a szót. — Míg a kenyeret látjátok, ne féljete! Azért nem vettem vámot, hogy egyetlen búzaszemmél se rövidítsem meg életeteket, mikor lábaitok előtt a sirt látjátok... Ti ismertek engem. Tudjátok, hogy pap voltam és kiléptem. Én is azt hittem, hogy kiléptem. Nem igaz. Csak most, e perctől kezdve vagyok igazán pap. Most találtam meg valóban hivatásomat. Eddig a kenyeret változtattam Istenné, mától kezdve Istent változtatom kenyérré. Mikor örölk, misét mondok értetek és a malomkő az oltárom. Ismerjétek meg hát az ember és népek fennmaradásának nagy titkát... Cselekedjete az új evangélium szerint és — éljete az új hit, az új élet nagy misztériuma szerint az új áldozat üdvösségében és békességében...

Az emberek némán borultak le vékás, másfélvékás apró zsákjaikra.

A szívünk fáj.

Könybetört szemekkel kitekintek és a határ peremén látom feleségemet, gyermekemet. Olyanok,

mintha két kis színes virág esett volna — ki tudja
honnán — a fekete föld hátára .

A kicsi malom jár. Új zsákot emelnek a garat fölé.
Alázatosan újból Isten igájába hajtom fejemet és
fehéren fehér misét mondok .

Új életünkre őrlök . . .

Istenből kenyeret . . .

— VEGE —

Ez a könyv az ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH
negyvenötödik kiadványa; IV. sorozatának 15—16.
számú könyve. Nyomtatta a CONCORDIA-
NYOMDA Garamond-antiqua betűkkel. A
szedést FUCHS IMRE, a nyomást MAROSÁN
ISTVÁN vezette. Kötése ROHONYI ANTAL
könyvkötő műhelyében készült.

E könyv első kiadása kizárólag
az ERDÉLYI SZÉPMÍVES
CÉH tagjai számára készült.

Ez a **104** sz. példány.

AZ ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH TAGJAINAK NÉVSORA

Adler Arnold	Gróf Bethlen Bálint
Adorján Emil dr.	Gróf Bethlen László dr.
Albert Sándor dr.	Dr. Bihari Jenőné
Andrási Tivadar	Biró Géza dr.
Andrényi Lajos báró	Biró István
Angi István	Bissingen Erzsébet grófnő
Báró Apor István	Dr. Blattner Sándor
Arad-Csanádi	Bocsánczy András dr.
Gazdasági Takarékpénztár	Bocsánczy László dr.
Arany János Egyesület	Ifj. Boér Gábor
Aronsohn Arnold	Boga Kálmán
Aronsohn Rudolf	Cs. Bogáts Dénes
Ausländer Lajosné	Bojincáné Kulcsár Julia
Balajthy Jenő	Borbély Kálmán
B. Balássy Judit	Báró Bornemissza Elemérné
Balássy Kálmán dr.	Borsai Mária
Balogh Elek dr.	Brandt József
Bányi Béla	Braun Bernát
Societatea Bancara Română	Brunner Zelma
Sucursala Arad	Brüll Emánuel
Báró Bánffy Albert	Buder Ferenc dr.
Bánffy Ferenc báró	Buck Gábor dr.
Gróf Bánffy György	Bürger György
Barabás Ferenc	Buzás István
Barbon Atanase	Clauder Kálmán
Barcsay Tamás	Cseke Vince dr.
Barla Dezső	Csendes Jenő
Bartha Lajos	Csók László
Báthory Lajos dr.	Csorba András
Baumann Luly	Csutak Ferenc
Becsek Aladár	Csutak Kálmán dr.
Béldi Erzsébet grófnő	Czeglédy Miklós dr.
Béldi Kálmán gróf	Czitrom Béla dr.
Beliczay Sándorné	Czodik János
Benedek Ernő	Elie Daianu dr.
Benedek János dr.	Datky Béla
Benke János dr.	Davidovits István
Berkovits Malvin	Deák Lajos
Dr. Bernád Ágoston	Deák László
Bernády György dr.	Deák Zoltán dr.
Ifj. gróf Bethlen Balázsne	Gróf Degenfeld Kristóf

Gróf Degenfeld Miksa dr.	Fövényessy Zoltán
Dékány Ibolyka	Frenkel József
Dérczy László	Friedmann Mór
Deutsch Ferenc	Gaál Gyula dr.
Deutsch Gizella	Dálnoki Gaál Jenő
Deutsch Jenő	Gábos István dr.
Deutschek Géza dr.	Gál Ferenc
Dr. Dezső Hugóné	Gáspár István
Dienes Ödön dr.	Gergely Zsombor
Drexler Albert	Gescheidt Ferenc
Drexler Béla dr.	Glancz Sándor
Dutka Kálmán	Goldberger József
Elek Pál	Özv. Gombás Gyuláné
Elekes Béla	Góró Ferenc
Elekes Miklós dr.	Gottlieb Kálmán dr.
Éltető Dánielné	Gödri István
Emerich Endréné	Gönczy Gábor
Engel Arnold	Grois László dr.
Engel Dezső	Gross Edéné
Erdős Mátyás dr.	Gross Frigyes
Erős Vilmos dr.	Grosz Imre
Fábián László dr.	Grosszmann Miksa dr.
Fábry Ferenc	Grozáné Érsek Mária
Faragó Rezső	Grünwald Andor
Dr. Faragó Victor	Guttman Miklós dr.
Farczády Elek dr.	Dr. Gyárfás Albert
Farczády Jolán	Dr. Gyarmathy Dezsőné
Bistrai Farkas Imréné	Gyöző Gyula
Farkas István	Hadházy Kálmán dr.
Farkas Lajos	Hadházy Sándor
Farkas László	Hadrava Nándor
Farkas Mózes dr.	Hajdu Frigyes dr.
Fejér András	Hájek Ferenc
Fejér Gábor	Haller Ferenc gróf
Fekete Andor dr.	Harmath Sándor
Fekete András dr.	Hegedüs Zoltánné
Fekete János	Hegyi György
L. Fekete Nagy Judit	Hétfalusi Takarékpénztár R.-t.
Felter Ignácz dr.	Heymann Béla
Ferencz Mihály Zsigmond dr.	Hilt Lajos
Ferenczy Gyula dr.	Hirsch Gusztáv dr.
Fettmann Dezső	Hirsch Hermann
Fischer Imre	Hirsch Hugó dr.
Fleischer Béla dr.	Holló István
Fodor József	Hollós Izidor dr.
Folyovich János	Horváth Árpád
Folyovich Miklós Endre	Horváth Dezső

Gróf Horváth Tholdy Rudolfné	Kováts Benedek
sz. Vass Rachel grófnő	Kovrig Károly
Szentgyörgyi Horváth Dezső	Krausz Károly
Ignác László	Krüger Jenő dr.
Ikafalvi Dienes Jenő dr.	Kun Richárd
Jancsó Elemér dr.	Kupfermann Benő
Jekel József	Lakatos Sándor dr.
Jeney István dr.	László Albert
Jórend Ilonka	Lázár Simonné
Josepovits Hers dr.	Lebovics Hermann
Jurányi Ede	Légrády István
Özv. Juricskay Dezsőné	S. Leölkes Béla
Kálmán Jenő	Lingvay Lajos dr.
Kapdebő Szilárd dr.	Liszka János
Karda Ferenc dr.	Litsek Zoltán dr.
Karda István dr.	Lőrinczy Dénes
Kassovicz Endre	Lövy Rezső
Kecskeméthy Lipót dr.	Lugosi István
Kemény Anna bárónő	Lustig Mihály
Özv. báró Kemény Ákosné	Mairovitz Márton
Báró Kemény Géza	Mallász József
Kemény Gizella bárónő	Maltz Ervin
Kemény János báró	Marek Mór
Keresztes Károly dr.	Máriaffy Lajos
Kerekes Ödönné	Markovits György
Kertész Jenő dr.	Markstein László
Dr. Kertészné, Vadász	Mármarosi Ref. Lyceum
Gizella fia, Kertész György	Nagy Könyvtára
Khell Bogdán dr.	Maron Géza
Kiss Ferenc	Márton Adolf dr.
Klein Lipót dr.	Martonossy György dr.
Kleinhändler Ábris	Máthé Gyula
Klözel Oszkár	Melchner Sándor
Knizek Károly	Melinda László dr.
Koczka Hajnal	Mendel Mihály dr.
Koleszár Jenő dr.	Merza László
Kolozsvári Iparos Egylet	Meskó Judith
Kolumbán Mária dr.	Mihályi Elemér
Komjáthy Nándor	Mikes Ödön
Dr. Konopi Kálmán	Miklós Balázs
Koppány János	Missák István dr.
Kormos Ferenc	Molnár Antal
Kosztela Ferenc	Molnár Dénes dr.
Kotsis Ilona	Molnár László
Uzoni Kovács Endre	Nagy Béla
Kovács Margit dr.	Nagy Elekné leánya Nagy Zita
Kovácsnai Gábor dr.	Nagy Géza

Nagy Imréné sz. Incze	Róth Dezső
Rózsika	Rudolf Alfréd
Nagy Lajos	Sándor Géza
Karádi Nagy Lajos	Sándory Mihály dr.
Nagy Margit	Sárossy Ödönné
Kolosi Nagy Mihály	Sáska Andor
Nagy Miklós dr.	Schmidt Béla dr.
Nagyvárad Kereskedelmi	Schönheim Lajos
Csarnok	Schubert János
Nagyvárad Ujságíró Club	Sebők Elek
Nánási János	Semlyén Tivadar
Németh Endre dr.	Ifj. Simó Béla
Némethy József	Simon Gyula dr.
Br. Neumann Marika	Singer Mór
Oberding Antal	Sinkovits Ottó dr.
Olteanu Jánosné, sz. Szent-	Somogyi Ödön dr.
katolnai Elekes Magda	Soós István dr.
Olosz Gizella	Sprencz György
Orbán Aba	Steinfeld Gyula
Oregyán József	Steinthal Arthur
Dr. Óváry Elemérné	Stern Imre
Pálmai Béla	Suciu Aurél
Palló Imre	Sulyok István
Panajoth Ernő György	Aranyidkai Svaiczter Béla
Parády Ferenc dr.	Szabó Béla
Parlaghy Lajos	Szabó Dénes
Pásint József	Szabó Lajosné
Páter Ernő	Szabó Miklós
Páter Gusztáv	Szabó Zoltán
Peleskey Miklós	Szakáts Miklós
Pintér Győző	Szántó Samu dr.
Pogány Sándor dr.	Szász Károly
Politzer Mihály	Szeghő Dénes
Dr. Popescu Adriánné	Székely József dr
Popper László	Székely József
Popper Sándor dr.	Szenes Imre dr.
Puskás Gyula	Dr. Szentiványi Leoné
Puskás István	Szép Ödön
Rakssányi Eta	Szigligeti Társaság
Rafael Miksa dr.	Szika Ferenc
Rác Lajos	Ifj. Szilágyi Tréger Károly
Révész Arthur	Szini Andor
Ridély Ervin dr.	Szoboszlay László dr.
Rimmer Lajos	Szőke Mária
Ritoók Lajos	Szóllösi Ödön dr.
Rosenberg Irma	Gróf Sztáray Mihály
Roszkopf János	

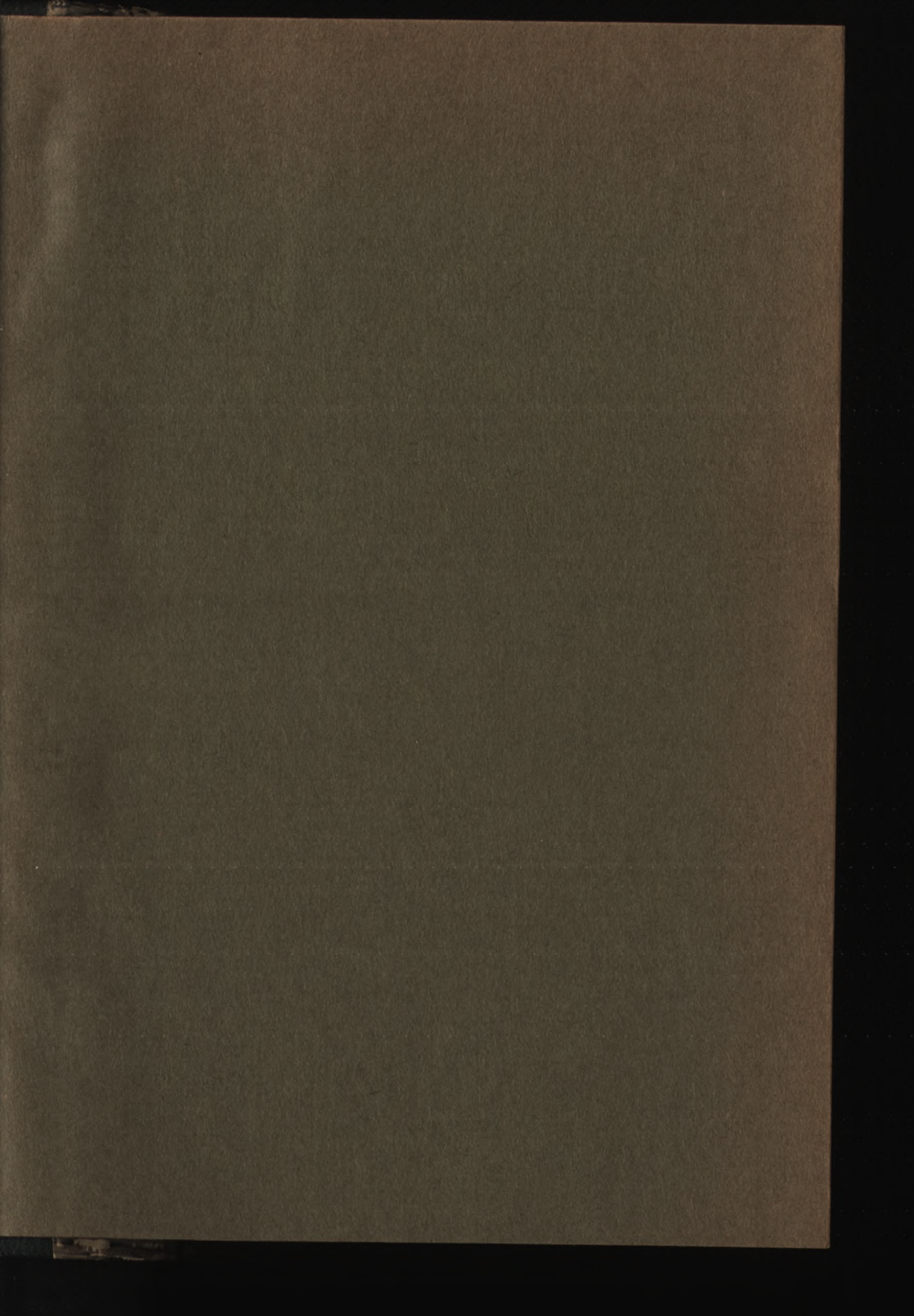
Takarékosság, Segély
és Takarékszövetkezet
Tamás István dr.
Tanódi Endre dr.
Tauber József dr.
Telegdy József
Teleki Adám gróf
Teleki Arctur gróf
Gróf Teleki Ernő
Teleki Károly gróf
Teleki László Gyula gróf
Temesváry Gerőné
Thoroczkay Ferenc
Dr. Tirea Mihályné
Tischler Márton
Tolcsvay Lajos dr.
Gróf Toldalaghi József
Toldalaghy Mihály gróf
Tóth János dr.
Tumó Antalné,
sz. Makray Teréz
Ugron András
Ugron Gábor
Ujvárossy Gyula

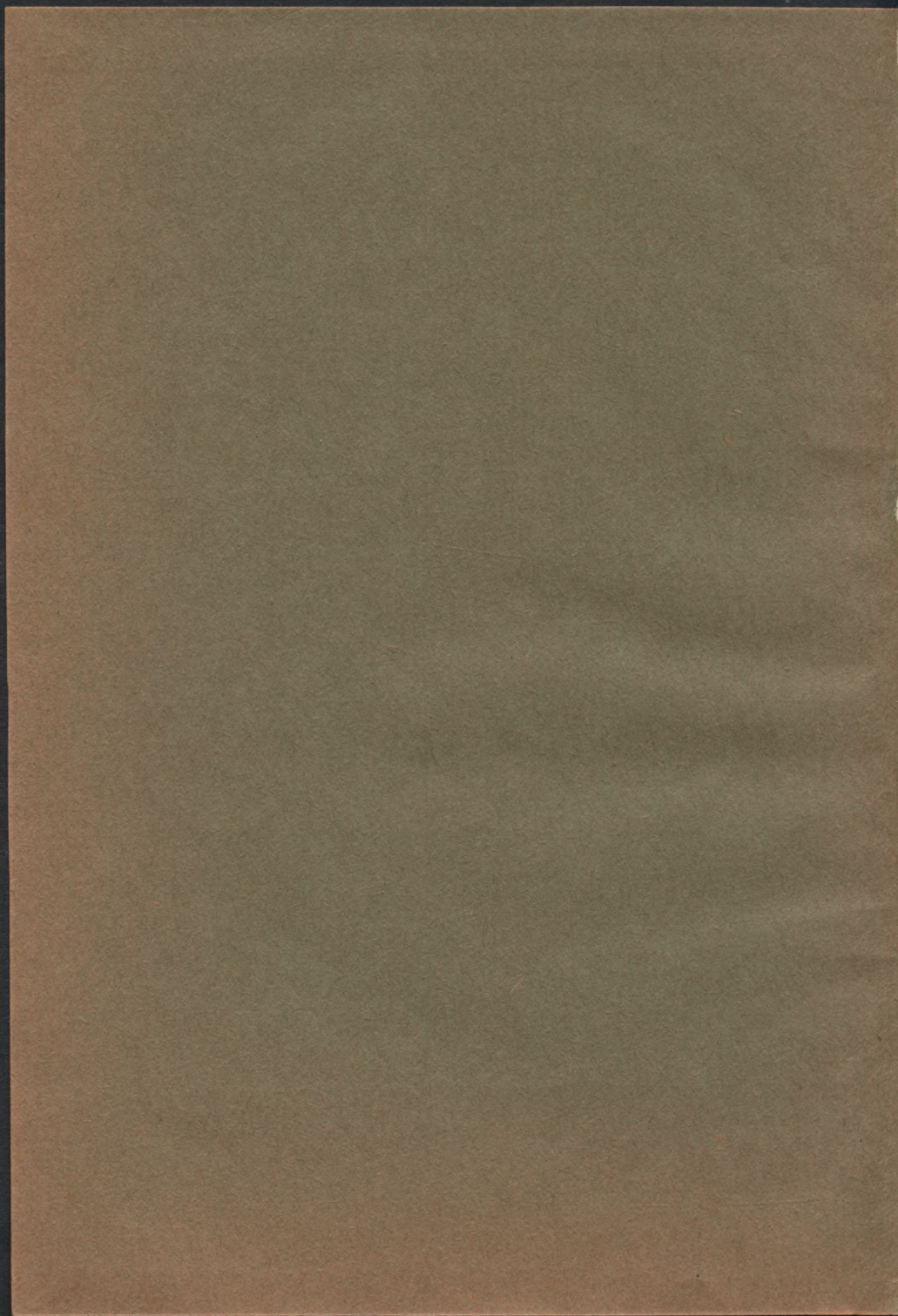
Unió Club
Vaniss László dr.
Várady Árpádné
Várady Odön dr.
Várfalvi Mór dr.
Vásárhelyi Béla dr.
Véghső László
Vékony Gyula dr.
Veress Ferenc dr.
Vidor Manó
Viola Sándor dr.
Wachter Erich dr.
Weisz Gyula
Dr. Weisz Hermann
Weiss Zsigmond
Wencel Miksa
Wertheimstein Viktor
Özv. báró Wesselényi
Miklósné
Dr. Willer József
Ziegler Gyuláné
Zima Tibor dr.
Zsibói Iparos Olvasó Egylet
Zudor János

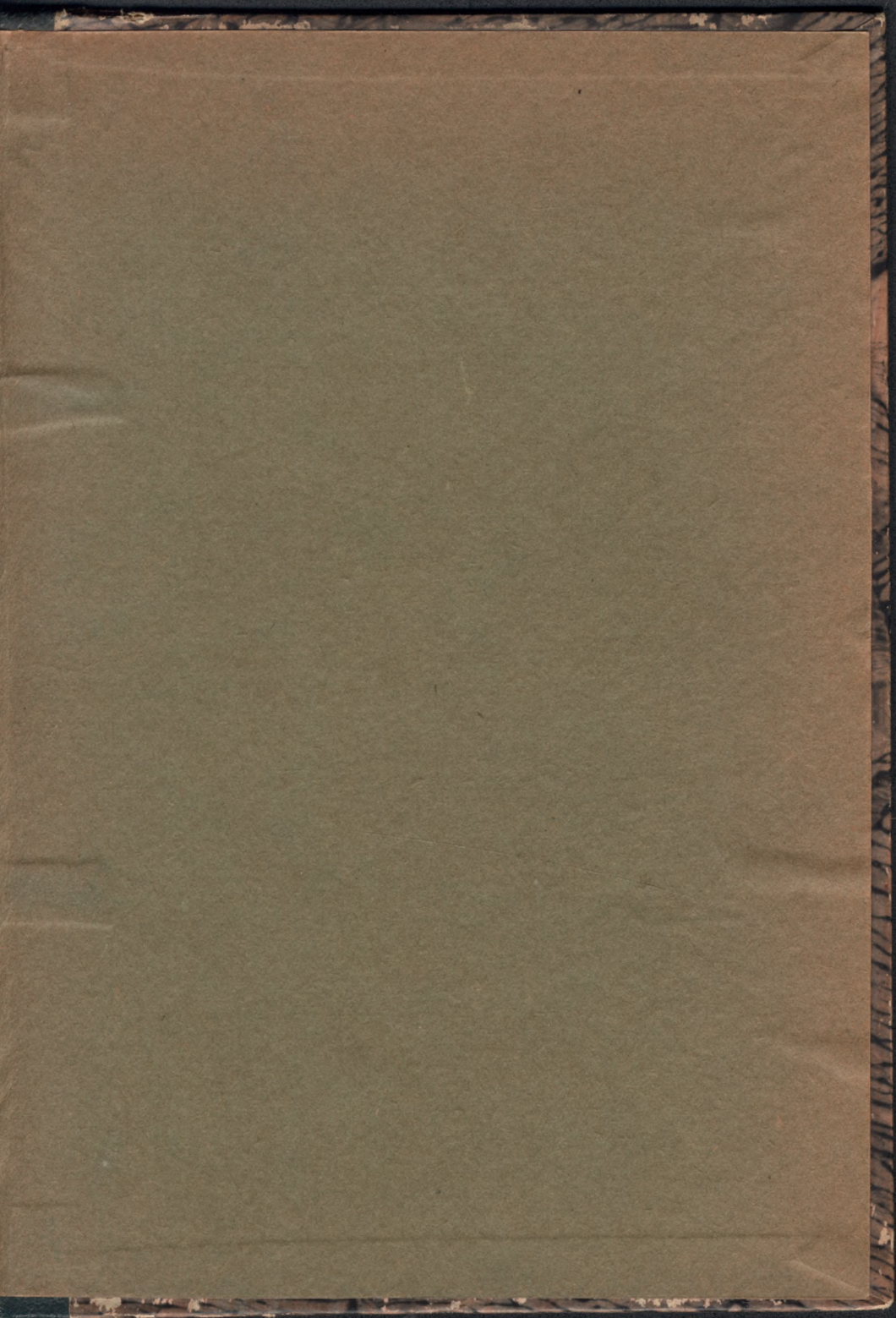
KÜLFÖLDI TAGJAINK

Adorján Győző Ágoston Géza dr. Gróf Apponyi György Babits Mihály Bánó György Basch Endréné, sz. Szabó Clarisse Dr. Bertalan István Gróf Bethlen Istvánné Báró Biedermann Elekné Báró Biedermann Imréné Bierbauer Virgil Botz Elek dr. Dr. Brázay Zoltán Mrs. Henry S. Butterworth Csécs Elemér Csik Vilma Debrecen Város Könyvtára Dr. Fekete Sándor Ferenczy Lóránd Gróf Festetich György Francia Filológia Szeminárium Ghika György Göllner Károly Gömbös Gyula Gwerk Odön Dr. Györffy István Hadik Mihály gróf Harsányi Zsolt Hatvany Lily bárónő Herczeg Ferenc Hollós Juci Dr. Horváth Kálmán Horváth Károlyné Imre Kálmán dr. Dr. Imre Sándor Báró Inkey József Dr. Jelen Miklós M. Kir. Ferencz József Tudománycetem Jog- és Államtudományi Kara Dr. Juhász Sándor Dr. Kacsóh Bálint Káldi Jenő Dr. Kállay Endre Kézdivásárhelyi Vásárhelyi Katalin dr.	Bárá Kornfeld Móric Kozma András Kuffler Dezsőné Kuthy Sándor dr. Dr. Laufer Lipót Gróf Lóváry Albert Dr. Magoss György Mihályi Zoltánné Miklós Andor Móricz Zsigmond Verseghi Dr. Nagy Elek Nagy Márton Német Filológia Szeminárium Nyárády István dr. Herczeg Pálffy Miklós Központi Igazgatósága John D. Paton Peller Béla Pohl Artúrné, sz. Thimár Mária Dr. Pogány László Dr. Preszly Károly Dr. Purjesz Béla Bárá Radvánszky Béla Ravasz László dr. Dr. Róth Miklós Rutterschmidt Károly Schubert Tódor Ilona Siemers Kankovszky Singer Zsuzsa Skuteczky Singer Mária Dr. Szász Emil Gróf Széchényi László Szeghalmi Péter András realgimnáziuma Szilassy Béla Tihamér Lajos Tisza István Tudomány Egyetem Könyvtára Tormay Cecil Történelmi Filológiai Szeminárium Várady Aranka Dr. Vásáry István Bárá Villani Frigyes dr. Vizvári Mariska Zichy István gróf

Nyirő
József
Isten
igájában

II

